

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

*Carl Arvid Hessler, Georg André*n
Johan Åkerman, Indiens problem

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Politiska opinionsundersökningar i Indien. Av *Gunnar Heckscher*
Lokalkommunal information. Några delresultat från en intervjuundersökning i
Lund 1970. Av *Anders Ek*
1969 års stortingsval i Norge. Av *Lars-G. Nilsson*
Val i Västtyskland 1969—70. Av *Sven-Erik Strand*
Valet i Storbritannien 1970. Av *Mats Bergquist*

LITTERATURGRANSKNINGAR

Stanley V. Andersson, The Nordic Council. Anm. av Nils Andrén
Mats Bergquist, Sverige och EEC. Anm. av Bo Westerhult
Colin Leys, Politics and Change in Developing Countries. Anm. av Göran Hydén
Erik Rhenman, Företaget och dess omvärld. Anm. av Staffan Rylander
Thomas Chr. Wyller, Landsforbund og Lønnskamp. Anm. av Finn Bergstrand

---

3 1970

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Docent Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare

Fil. lic. Lennart Lundquist, Lund

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens Råd för Samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1970 är 42 kr exkl. moms. Pris för enstaka häfte
15 kr exkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
genom hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionen och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5, tel. (046) 11 99 76

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan
förbjudes

Lund i januari 1970

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Carl Arvid Hessler, Georg André</i>	195
<i>Johan Åkerman, Indiens problem</i>	210

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Politiska opinionsundersökningar i Indien: Av <i>Gunnar Heckscher</i>	225
Lokalkommunal information. Några delresultat från en intervjuundersökning i Lund 1970. Av <i>Anders Ek</i>	227
1969 års stortingsval i Norge. Av <i>Lars-G. Nilsson</i>	232
Val i Västtyskland 1969—70. Av <i>Sven-Erik Strand</i>	240
Valet i Storbritannien 1970. Av <i>Mats Bergquist</i>	252

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Stanley V. Andersson, The Nordic Council</i> . Anm. av Nils André	264
<i>Mats Bergquist, Sverige och EEC</i> . Anm. av Bo Westerhult	269
<i>Colin Leys, Politics and Change in Developing Countries</i> . Anm. av Göran Hydén	281
<i>Erik Rhenman, Företaget och dess omvärld</i> . Anm. av Staffan Rylander	286
<i>Thomas Chr. Wyller, Landsforbund og Lønnskamp</i> . Anm. av Finn Bergstrand	288

GEORG ANDRÉN

AV CARL ARVID HESSLER

I will go on adventuring, changing, opening my mind and my eyes, refusing to be stamped and stereotyped. The thing is to free one's self: to let it find its dimensions, not be impeded.

Georg Andrén ägde en av de största privata samlingarna i landet av »Life and Letters» och engelsk skönlitteratur. Virginia Woolf hörde till hans favoritförfattare. I sitt exemplar av »A Writer's Diary» har han strukit för orden härovan. De är karakteristiska för Virginia Woolf. Men de säger också något väsentligt om Georg Andrén.

I viss mening förblev Andrén, som gick bort den 1 september 1969, livet igenom den humanist han varit från begynnelsen. 1913 hade han, tjugotreårig, tagit en kandidatexamen vid dåvarande Göteborgs högskola med höga betyg i litteraturhistoria, teoretisk filosofi och pedagogik. Han hade fortsatt sin bildningsgång med studier i historia och statskunskap. Han hade förvärvat ett brett register i humaniora, innan han gick vidare mot avancerade studier av statslivet.

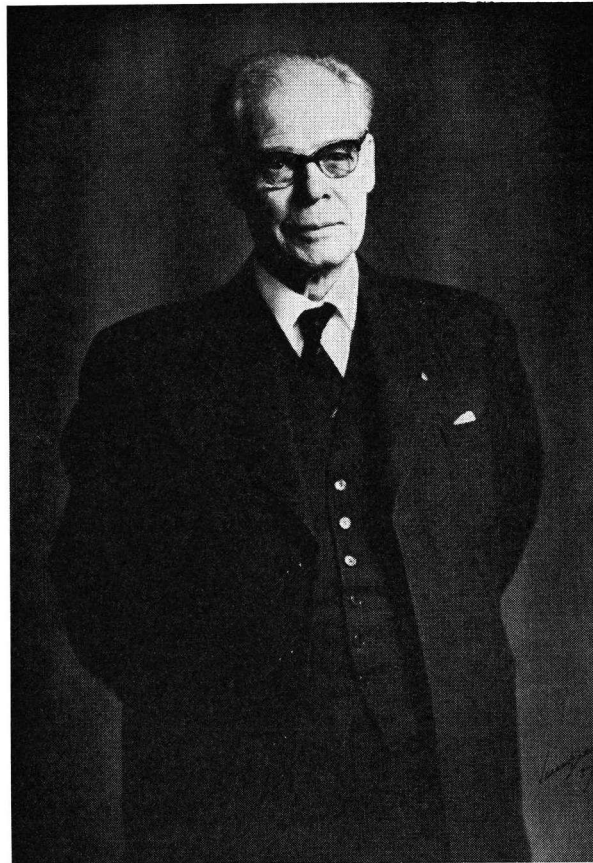
Om sin »oförgätlige» lärare i filosofi har Andrén berättat i en minnesartikel, att han under Vitalis Norströms sista år kom att träda honom personligen mera nära än någon annan av hans lärjungar. Starka impulser har utgått från Norström och hans kulturfilosofi. Där hade den tyska kulturen ett hedersrum. Under första världskriget kom Norström att omfatta Tysklands sak med en varm, oreserverad kärlek. Han led med Tyskland under dess första nederlag vid fronterna. »Men galnast av allt är vår svenska demokratis tyskhat», skrev han i juli 1916 till Andrén. »Tyskland är dock kulturens hjärta.»

Andrén hade blivit filosofen Vitalis Norströms förtrogne och han skulle bli statsvetaren Rudolf Kjelléns mest älskade lärjunge. Andrén hade blivit indragen i en kulturkrets, som förenades av beundran för Tyskland, av känsla för det nationella livet och dess krav, av tro på pliktens och offrets bud gentemot radikalismen och dess lyckolära. Särskilt hos Kjellén mötte Andrén en nationalism som i hetta överträffade alla andra trosföreställningar. När läraren var död yttrade hans lärjunge i ett minnestal: »Kjellén var framför andra i vårt land ungdomens store väckare till nationell

tanke, nationell känsla och nationell vilja, han var den som även under bistra tider 'aldrig förtvivlade om fäderneslandet' utan troget vårdade elden på den 'nationella samlingens' altare.»

Andrén hade fått ett nationellt och konservativt arv att förvalta. I detta arv ingick en hög uppskattning av den tyska kulturen. När kriget var över och freden slutet publicerade Andrén i november 1919 två understreckare i Svenska Dagbladet under rubriken »Vi och Tyskland. Några ord om vår kulturpolitiska orientering». Han inledde sina artiklar med orden: »Det är blott alltför mänskligt att man tänder rökoffer för segraren, men svenskt kan det knappast sägas ha varit.» Han påminde om de många tillfällen i det förflutna, när vi av mänsklig medkänsla tagit de svagares, de besegrades parti. Men nu befann sig den svenska opinionen och i allt högre grad även den svenska politiken i samförstånd med segrarna. Det fanns allt tydligare tecken till en nyorientering av hela den svenska kulturpolitiken. Andrén undrade i en ironisk vändning om inte också ekonomiska intressen var med i denna rörelse — »finansmän som ej kunna misstänkas för några djupare kulturella intressen; de giva naturligtvis sitt ekonomiska stöd och få som ersättning se sina namn i det så åtrådda offentlighetens ljus stå sida vid sida med namn, som ej lysa med guldets glans». Men naturligtvis fanns det även djupare motiv än de ekonomiska för denna strävan att fastare förena den svenska kulturen med Frankrikes och Englands. Psykologiskt fann Andrén reaktionen förklarlig efter Tysklands politiska bankrutt. Men han ansåg den historiskt utan berättigande och logiskt absurd. Tysklands nederlag var ett nederlag för den tyska staten, ej för den tyska kulturen. Andrén såg inte okritiskt på denna kultur. Den tycktes honom mindre enhetlig, mindre pregnant och därför också mera stillös än den engelska eller franska. Tysklands läge i Europas mitt hade fört dess folk i nära kontakt med världens främsta kulturnationer. Tyskland hade blivit ett mikrokosmos för hela den västerländska kulturvärlden. Zola och Dostojevskij, Ibsen och Strindberg hade här för en gångs skull träffat samman i »knappstøberens ske». »Ingen kultur i vår tid synes heller öppna större och mera universella utsikter än den tyska.»

Man frågar sig hur Andrén såg på sin lärares statsuppfattning — denna »geopolitik», vars vetenskapliga svagheter blottats genom världskrigets utgång, vars rykte snabbt förbleknade i Sverige men vars teser fick uppleva en renässans i nationalsocialismens Tyskland. Det fullständiga svaret på den frågan känner vi inte. Men vi vet att Andrén i augusti 1920 skrev en i stort sett varmt uppskattande anmälan av Kjelléns »Stormakterna och världskrisen». Första delen av den boken byggde i allt väsentligt på ett arbete från 1914, »Samtidens stormakter». Andrén hyste beundran för detta arbete. Det hade också kommit ut i tysk översättning, och Andrén var övertygad om att detta hade varit en betydelsefull händelse för tysk

Georg Andréén 1890—1969

statsvetenskap. »Här fann man en verklighetsskildring, som ledde tanken hän till den anglosachsiska statsvetenskapen, en klarhet och pregnans, som halvt hade ett franskt tycke, och en systematik, som mötte några av den tyska vetenskapens djupaste intentioner.» Naturligtvis hade Kjellén inte kunnat »undgå att på en och annan punkt modifiera sin uppfattning. Världskrigets stora händelser har ju ställt samtidens stormakter i delvis nytt ljus.» Lärjungen fann en fin och lojal formulering för att läraren begått misstag men nu erkände dem. »Mindre än de flesta torde han bekajas av högfärden att ej vilja lära om.» När Andréén till sist skulle ge ett sammanfattande omdöme om Kjelléns verk undvek han de strängt statsvetenskapliga kriterierna. I stället sökte han dels skjuta fram en tysk historiker, Friedrich Meinecke, som prisat Kjellén för hans försök till ett realistiskt betraktelsesätt. Dels strök Andréén under att man alltid — »vilka åsikter man än må ha om den kjellénska statsåskådningens principiella

berättigande» — måste fängslas av den egenartade författarpersonligheten Kjellén. Andréén slutade sin anmälan med följande ord, vilkas mångtydighet också tycks rymma ett uns av vänlig ironi: »Statslivets många fakta bliva hos honom besjälade och öppna utsikter över betydelsefulla historiska och politiska perspektiv. Kjellén är, för att åter begagna Meineckes träfande ord, en av 'vetenskapens konstnärsnaturer'.»

Vid den tidpunkten hade Andréén redan tillryggalagt den första etappen av sin vetenskapliga bana. När Kjellén flyttat till Uppsala som professor skytteanus hade Andréén följt med och i maj 1920 hade han disputerat. Men debuterat som forskare kan han sägas ha gjort redan på hösten 1914, när han skrev en studie över »Memoarkritikens psykologiska problem» (av någon anledning publicerad först 1923 i Arkiv för psykologi och pedagogik). Vad Andréén ville med sin studie var inte att bedriva sedvanlig kritik av memoaren som historisk källa. Att den var behäftad med minnesfel, subjektiva inslag och mycket annat ur källkritisk synpunkt förkastligt var ju välbekant. Andréén ville framhålla något annat: att just subjektiviteten ur en viss synpunkt inte framstod som endast ett fel utan som ett faktum av historiskt intresse. Subjektiviteten ger ett intressant vittnesbörd om författarens personlighet, hans uppfattning av sin tid och den verklighet som omgav honom. Detta sista var inte det minst viktiga. »Ty ytterst dirigeras ej en människas handlingar av verkligheten utan av hennes uppfattning av verkligheten.» Andréén gav också exempel på den attityd han eftersträvade. Ett av de bästa möter man hos Sainte-Beuve. Han betraktade alla litterära arbeten som mänskliga handlingar, som framför allt måste förstås historiskt, och han sökte främst det personliga i dem. »Med förkärlek vände han sig också till memoaren och andra personliga dokument och alltid med samma vidsynta, välvilliga och psykologiskt förstående intresse.» Det var den fina blicken för det mänskliga hos Sainte-Beuve som fann gensvar hos Andréén. Om det psykologiska intresse som vägledde Andréén i denna studie vittnar också hans reflektioner kring motiven för en författares eller andras handlingar. Efter en längre tids förlopp är det inte möjligt att korrekt återge de avgörande motiven; »svårigheterna att göra det äro ju ofta stora nog i det ögonblick man handlar. Även då glider medvetandet ständigt över motivfältet, och den bevekelsegrund, som det ena ögonblicket var starkt belyst, träder ett annat ögonblick halvt i mörker.» Formuleringarna är ett vackert prov inte bara på iakttagelsens utan också på stilens finesse hos denne debutant.

Av de arbeten, som Andréén använde för sin studie av memoarkritiken, var inga så flitigt rådfrågade som de tyska historieskrivarnas och ingen tysk källa så gärna anlitad som Bismarcks »Gedanken und Erinnerungen». Andréén var även vetenskapligt väl förankrad i den tyska traditionen och där skulle han tillsvidare stanna.

När Andrén disputerade 1920 var det — föga överraskande — på en avhandling om Bismarcks lösning av den tyska författningsfrågan. Arbetet har fått titeln »Federalismen i den tyska riksorganisationen 1871—1914. Dess tillkomst och karaktär». Problemet var i korthet detta. Skulle Preussen uppgå i Tyskland eller skulle Tyskland uppgå i Preussen? Det förra alternativet ledde till idén om Preussens upplösning eller förvandling till ett tyskt riksländ. Det senare alternativet skulle ha krävt en preussisk annexionspolitik av så väldiga dimensioner, att man lugnt kunde beteckna det som en omöjlighet. Bismarck stannade inte vid dessa alternativ. Han var, framhöll Andrén, »alltför mycket preussare för att kunna omfatta idén om Preussens upplösning, han var alltför mycket realpolitiker för att kunna tänka sig en preussisk annexion av Tyskland.» Bismarck sökte komma ur detta dilemma genom att finna ett tredje alternativ. Han fann det i en kompromiss mellan partikularism och unitarism, han fann det i federalismen. Och det var det centrala organisatoriska uttrycket för denna kompromiss som Andrén ägnade sin avhandling — det var förbundsrådet, ett organ utan motstycke i samtidens politiska liv. Preussen hade genom denna kompromiss fått en hegemoniförande ställning i Tyskland, och samtidigt hade rikets organ blivit betydelsefulla faktorer i Preussens inre politik. Preussen och Tyskland skulle »genomsyra varandra» — så har Andrén tolkat Bismarcks verk.

När Andrén skrev sin avhandling blev han i grund förtrogen med tysk statsvetenskap. Men metodiskt gjorde han sig helt oberoende av den. Han ville komma bort från dess exklusivt juridiska synsätt, han ville studera spänningen mellan den rättsliga regleringen och den ständigt föränderliga verkligheten. För denna metodiska orientering betygade han sin tacksamhetsskuld till Rudolf Kjellén — »denne min lärare som kanske mer än någon annan modern statsvetenskapsman hävdade den politiska verklighetsanalysens betydelse». Men vad Andrén åstadkom betydde inte bara något nytt, det vittnade också om en mognad och en säkerhet i analysen av problem, som imponerade på hans samtid. »Framställningen visar», skrev en gång den berömde rättshistorikern K. G. Westman, »en förmåga att iakttaga politiska och rättsliga nyanser, som är förvånande hos en så ung och i såväl det politiska som rättsliga livet ännu oerfaren författare.»

I seklets början hade det funnits en kompakt majoritet av konservativa och nationalistiska professorer i Tyskland. De hade inte dragit sig för att begagna både katedern och sina vetenskapliga publikationer till att prisa den härskande regimen. Mot dem uppträdde Max Weber. Redan 1904 förklarade Weber i en uppsats att man måste göra en rigorös åtskillnad mellan empirisk kunskap och värdeomdömen. Weber kom att utöva ett inspirerande inflytande på snart sagt all kulturvetenskap genom att yrka på en forskning, som stod helt obunden av politiska och sociala värde-

ringar. Uppsatsen från 1904 liksom en viktig föreläsning i detta ämne från 1919 publicerades 1922, två år efter Webers död.

Max Weber var, berättade Andrén i ett brev en kort tid före sin bortgång, »mina tidiga Uppsalaårs stora vetenskapliga upplevelse. Vad som fångade mig var hans krav på objektivitet.» Hur medveten Andrén blivit om detta krav ser man av hans andra stora arbete. Det behandlade »Huvudströmningar i tysk statsvetenskap» — i viss mån var det alltså fråga om ett nytt studium, från en ny utgångspunkt av auktorer som Andrén tidigare lärt känna. Man kan, framhöll han, ha delade meningar om vilka riktningar man främst bör uppmärksamma, när det gäller att skildra en viss vetenskap i ett visst land under ett visst tidsskede. »Den vetenskapliga objektiviteten kräver, att man erkänner omöjligheten att på objektiva grunder träffa det ofrånkomliga urvalet.» Svårigheterna är så mycket större när det gäller en närliggande tids insatser, »då tiden själv ännu icke hunnit utmönstra vissa åskådningar och vissa verk som vetenskapligt förfelade eller vetenskapligt mindervärdiga».

Men det fanns, medgav Andrén, ett objektivitetsproblem som var långt större och långt svårare än frågan om urvalet av stoffet. En statsvetenskapsman står under inflytelse från olika håll. Å ena sidan ingår hans vetenskap som ett led i vetenskapens allmänna utveckling. Å andra sidan står han själv i relation till intressen som kämpar mot varandra i det politiska livet. Andrén såg detta dilemma med en anmärkningsvärd klarhet. »Från ingendera av dessa inflytelser kan en vetenskapsman helt frigöra sig.» Han kan lika litet göra sig urarva från den vetenskapliga traditionen som han kan ställa sig utanför sin tids politiska strävanden och undgå att ta intryck av dem. Forskaren må aldrig så mycket bekänna sig till den riktning, »som med puritansk stränghet bedriver vetenskap för vetenskapens egen skull och på sin fana bär devisen: Erkenntnis, nicht Bekenntnis... I problemval och i synpunkter röjer han dock alltid sin samhörighet med en bestämd tid och en bestämd miljö.»

Detta var teser och formuleringar i Max Webers anda. Och detta var den synvinkel, från vilken Andrén har velat skildra huvudströmningarna i tysk statsvetenskap. Han fann uppgiften så mycket intressantare som han såg en tendens i riktning mot större objektivitet. Vid 1800-talets mitt hade statsvetenskapsmännen stått i intim kontakt med den liberala opinionen, många hörde till dess ledare och språkrör. När Bismarck velat komma sina liberala motståndare till livs talade han i Preussens lantdag om deras »dunkelhafte Professorenweisheit». När han sedan vann sina segrar skedde det med stöd av Preussens konservativa makter och i öppen strid med det liberala Tyskland. Bismarcks segrar betydde också ett nederlag för den liberalt färgade politiska vetenskap, som tidigare dominerat vid universiteten. Tyskland fick en ny stat; det skulle också få en ny

statsvetenskap, »ny ej blott till sitt innehåll utan också till sin anda och sina metoder».

Med något av tysk grundlighet har Andrén genomkorsat detta vida fält. Han söker sig först bakåt i historien, mot riktningar och tendenser av konservativt kynne, som den nya vetenskapen kunde knyta an till. Han stannar vid Hegel, Ranke och den historiska rättsskolan. Av Leopold von Ranke, denna »förnämliga gestalt» i 1800-talets bildningshistoria, har Andrén tecknat en porträttskiss, som man vill kalla kongenial. Innan Andrén lämnar Ranke gör han några fina reflektioner om de gränser som är satta för all historieskrivnings möjligheter till objektivitet. En uppfattning av ett historiskt förlopp må ha framgått ur den mest omdömesgilla strävan efter objektivitet — den är dock ingenting annat än en uppfattning, »byggande på en fragmentarisk kunskap om en oändligt rik verklighet». Även i Rankes sätt att se på historien fanns ett perspektiv som var hans, ej händelsernas. Man kan, summerade Andrén, »aldrig tränga fram till det som är, blott till det som synes, men detta senare kan man uppfatta på olika sätt».

Andrén har utvecklat sin observans till en hög grad av känslighet, när han följde objektivitetskravets öden i de skilda skolorna. Ett centralt avsnitt handlar om Laband, »den tyska statsrättens fader». För honom och hans generation gällde det att emancipera statsvetenskapen från de politiska partisynpunkterna. Det kunde då förefalla naturligt att man ensidigt vände sitt intresse mot statsrätten. Här syntes möjligheterna störst att rädda objektiviteten genom att begränsa uppgiften till en lidelsefri analys av den bestående rätten. Labands metod slog igenom och vann en nästan fullständig seger inom Tysklands statsvetenskap. Vad blev resultatet? Det är inte svårt, svarade Andrén, att finna ett visst konservativt kynne i denna statsrättsdogmatik — och på den punkten var den »för visso kongenial både med sitt objekt (den gällande rätten) och de härskande makterna i sin tyska samtid». Statsrättsvetenskapen blev konservativ till sin verkan, när den arbetade på att bringa i dagen det rationellt logiska förnuftet i den bestående rätten. Till denna klarsynta iakttagelse fogade Andrén ännu en: »Därifrån är steget ej långt till det i teleologisk mening förnuftiga — åtminstone ej för dem, som ej göra så många distinktioner. Redan kritikens avvärpning i objektivitetens namn betydde en konservativ seger.» Kanske var ingen annan iakttagelse i denna vetenskapshistoria så viktig som denna att jurister som »objektivt» och enligt strikt juridisk metod analyserar den härskande statsrätten ofrånkomligt tjäna konservativa intressen. Att det förhåller sig så har blivit en så väsentlig upplevelse för Andrén själv att han har den i tankarna, när han koncipierar bokens inledande stycke. Forskaren röjer, skriver han, i problemval och i synpunkter alltid sin samhörighet med en bestämd miljö, »och när han med

värdeomdömet nedlägger kritikens färla sällar han sig nolens volens till konservatismens makter».

Max Weber hade varit Andréns stora vetenskapliga upplevelse under de första Uppsalaåren. Men han var naturligtvis långtifrån den enda. Andréns beläsenhet blev alltmer vidsträckt och snart nästan legendarisk. Herbert Tingsten har berättat i sina memoarer att Georg André och Leif Kihlberg hörde till de mest aktiva i Kjelléns seminarieövningar och att han lärde sig mycket av dessa båda äldre och kunnigare vänner; »Andréns bildning och lärdom var i en klass för sig».

André sökte vidga sin horisont i de mest skilda riktningar. Den stora revolutionen i Ryssland fängslade hans fantasi. Han studerade Marx' och Lenins skrifter. Han har berättat att han började samla broschyrmaterial om revolutionen och allvarligt funderade på att lära sig ryska. Han föreläste en termin i Uppsala om bolsjevismens statslära och han skrev en uppsats om »Marxism och parlamentarism» (Svensk Tidskrift 1924). Uppsatsen ger en kort resumé av några taktiska problem och deklamationer, som man möter i Marx' och hans efterföljares skrifter.

Men det blev inte mot öster utan mot väster som André på allvar vände sin vetenskapliga håg, när han fullbordat den andra boken om landet i söder. Redan i augusti 1922 hade han givit en första antydan om sin nya intressesfär. Han hade publicerat en stor artikel i tidningen Upsala under titeln »En drottningens bild». Han utgick från Lytton Strachey's berömda bok om drottning Victoria. Men den bild han tecknade var utförd med en stilens elegans som var helt hans egen men också med en lätthet i handlaget som han vanligen inte fick tillfälle att visa i sina stora arbeten. Ett citat må illustrera: »Man tycker sig se en människa, mera begåvad på karaktärens och viljans område än på känslans och förståndets, och när man skulle vara benägen att beundra henne för viljans fasthet och ihärdighet och karaktärens moraliska kraft, så ser man snart att dessa egenskaper hos henne nära höra samman med hennes förstånds begränsning och hennes känslolivs ringa spännvidd. Det är ingen större konst att vilja ett, när man blott ser och känner endels.»

Så småningom började André fördjupa sig i de stora serierna av »Life and Letters» och i de brevsamlingar som publicerats. I oktober 1926 höll han ett föredrag i Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala om »Drottning Victoria och det engelska ståtsskicket». Och två år senare var han färdig med sitt största verk, »Parlamentarism och partier i England under minoritetsregeringarnas tid 1846—1852».

I Sverige hade man nu uppnått parlamentarism men hamnat i en serie minoritetsregeringar. Möjligen var detta orsaken till att André har sökt sig till ett motsvarande fenomen i parlamentarismens hemland. Där hade det konservativa majoritetspartiet splittrats i frågan om spannmålstullar.

De parlamentariska ledarna hade ställts inför ett val: antingen måste de acceptera en regering som ofta bytte innehavare på grund av nederlag i parlamentet; eller också fick de finna sig i en regering, som var mera fast i sin sammansättning men som ofta fick svälja nederlagens förödmjukelser och alltid fick vara beredd att kompromissa. Ministären Peel sökte upprätthålla den förra principen som blivit traditionell under de starka majoritetsregeringarna; när hans parti sprängdes avgick han. Ministären Russell valde det senare alternativet; han ville fullfölja den nya frihandelspolitiken och han hade en utrikesminister, lord Palmerston, som i det längsta vägrade att lämna sin post. De befarade följderna uteblev inte. Parlamentet avlog eller modifierade regeringens lagförslag, parlamentet ingrep till och med i regeringens administration. Så fick England uppleva det paradoxala: att ha ett parlament som var splittrat i flera partier, varav inget hade majoritet, och som just därför blev ett regerande parlament.

Av detta har Andrén givit en utomordentligt bred skildring på nära 700 sidor. Långa stycken följer man denna berättelse med ett oavbrutet intresse, vidmakthållet av händelsernas egen spänning men främst av Andréns inspirerade, inte sällan spirituella framställningskonst. Men när Andrén i bokens senare del refererar den mängd ärenden, där ministären Russell på olika sätt sökte komma till tals med ett ofta ovilligt parlament, blir läsaren alltmer förströdd. Man börjar säga sig att bokens format inte står i god proportion till ämnets vikt. Man säger sig också att de konstitutionella problemen inte fått den inträngande analys man väntat sig.

Men i bokens första del finns många lysande partier. Med inlevelse och finess tecknar Andrén sina porträtt av aktörerna och relationerna mellan dem. När ministären Russell trädde till var drottningen ännu bara 27 år. Men nu hade hon prins Albert vid sin sida. »Ministrarna mötte icke längre en ung och ensam kvinna; de mötte framför allt prins Albert, som med mera lidelse, med mera uthållighet och med mera ostörd arbetsro t.o.m. än ministrarna och dessutom med tysk grundlighet studerade de politiska frågorna och följde det politiska spelet.» Förhållandet mellan Russell och de kungliga var emellertid i stort sett gott. »Russell hade också en sällsynt förmåga att vara vänlig och förekommande utan att vara undfallande, att hålla på sin mening utan att såra eller stöta. Whig-teorien om monarkiens politiska neutralitet och passivitet fick hos Russell, trots den kyla som fanns i hans väsen, ett vänligt ansikte.» När Disraeli träder in på den politiska scenen får Andréns prosa en särskild glans. Endast ett citat kan göra honom rättvisa. Man njöt i parlamentet av den spänstiga lättheten i Disraelis talekonst. Det konservativa partiet hade lärt sig lyssna till honom men det hade ännu inte lärt sig följa honom. »Han var för de ofta högförnäma och respektabla medlemmarna i tory-

partiet en främling, vars gåvor man respekterade men vars avsikter man misstrodde. Hans ras, hans artistiska väsen, hans dåliga affärer, endast till en del upphjälpta genom ett rikt gifte, gjorde att 'the gentlemen of England' aldrig riktigt kunde räkna honom såsom en av sina egna. Och han hade kanske aldrig kunnat bli deras ledare, om de hade haft något val. Det var med den politiska begåvningens, den fasta viljans, den höga ambitionens och det osvikliga modets rätt, som Disraeli skulle komma att intaga den plats, som ännu 1846 syntes så oåtkomlig för den ambitiöse juden.»

Andrén var den förste statsvetare i detta land som gav sig i kast med parlamentarismens problem — ett decennium innan Axel Brusewitz' lärjungar började publicera sina resultat. Med sin höga litterära kvalitet kunde hans bok också ha blivit den främsta, den klassiska skildringen av ett klassiskt ämne. Som det nu är har nog bokens väldiga episka bredd kommit att skilja den från generationer av läsare.

Föga mindre voluminös blev Andrén's nästa bok. Men nu stod han inför en uppgift som krävde ett betydande utrymme — att klargöra »Tvåkamarsystemets tillkomst och utveckling», i det stora jubileumsverket »Sveriges riksdag». Andrén hade fått tillgång till ett långt rikare material än Gunnar Rexius haft, när han skrev sin berömda bok om Louis De Geers reform. Andrén kunde tränga djupare in i De Geers motiv och han kunde klarare se och tydligare precisera De Geers ställningstaganden i viktiga avseenden. När Andrén var färdig fick denna del av hans arbete de högsta lovord på auktoritativt håll. »Problemanalysen och ämnets hela behandling», skrev Axel Brusewitz, »göra framställningen av representationsreformen till ett mönster av vetenskaplig undersökning.» Unga historiker har sedan haft ambitionen att med nytt material och minutiös noggrannhet belysa De Geers reform och debatten omkring den. De har på olika punkter kunnat ifrågasätta Andrén's resultat. Till en av dem, Göran B. Nilsson, skrev Andrén några rader som förtjänar att återges för sin högsinths skull: »Och vad gör en stackars författare som skall behandla den ständigt brännande representationsfrågan under en så lång period? Jag är glad över att min framställning nu blir kompletterad och korrigerad. Lycka till i fortsättningen!» Hur ofta möter man en sådan älskvärdhet i ett vetenskapligt meningsutbyte? Nytt och värdefullt i den senare delen av boken var framför allt att Andrén såg rösträttsrörelsen i ett socialt perspektiv. Han sökte klargöra dess karaktär av »ett socialpolitiskt intresseproblem» som han en gång uttryckte det. Möjligen kunde de sociala och ekonomiska motsatser som låg bakom rösträttsstriden ha framhävts ännu starkare än som skett. Det gällde en strid om den politiska makten, och den striden var väsentligen en klasstrid.

Boken om riksdagen var ett beställningsverk. Med sitt hjärta var Andrén

kvar i politikernas England. Under somrarna delade han gärna sin tid mellan Oxford och Cambridge och strövtåg i Londons antikvariat på jakt efter »Life and Letters». Och nu hade han funnit ett ämne som bör ha passat honom förträffligt. Han skulle skriva om Winston Churchill. Redan 1936 tecknade han en första porträttskiss (»Winston Churchill», Svensk Tidskrift). Med sin mångsidiga begåvning och sin mångskiftande karriär måste Churchill ha utövat en stark lockelse. Det eggade Andrééns fantasi att planera en biografi om en man, som på en gång var »en stor krigare, en stor politiker, en stor författare och en stor talare. Friska äventyr, händelser av världshistorisk vikt och betydande böcker utmärka den väg, där Churchill dragit fram.» Det kom ännu ett par artiklar — »Winston Churchills inträde i engelsk politik» (Svensk Tidskrift 1941) och »Winston Churchill 70 år» (Sv.D. 30.11.1944). I dessa skildringar har Andréén fått utveckla sin litterära talang, sin lysande formuleringskonst som aldrig förr. Kanske var det som politisk historiker i de stora engelsmännens efterföljd Andréén kände sig mest inspirerad och bäst kom till sin rätt. Men den stora biografien kom aldrig. Så mycket annat kom emellan — det parlamentariska arbetet under och efter andra världskriget, statsrådstidens korta men intensiva verksamhet, landshövdingetidens mångahanda.

Andréén berättade i en av sina artiklar att Punch en gång haft en teckning av Randolph Churchill talande i underhuset med Disraelis skugga bakom sig. En annan gång hade Punch en teckning av Winston Churchill i samma situation med sin fader Randolphs skugga bakom sig. Teckningarna ville ge en antydning om en stor retorisk och politisk tradition. Man föreställer sig gärna att någon av dessa vördade skuggor stod bakom Georg Andréén när han talade i Sveriges riksdag. Han tycktes odla talekonsten som skön konst, och hur stor hans medfödda begåvning än var har han nog hämtat lärdomar av retorikens mästare under parlamentarismens guldålder. Någon gång kan man kanske tycka att han var väl ivrig i sin lust att ge en kvick och briljant formulering åt sin tanke. Höjdpunkter som talare nådde han, när han bad om ordet i försvars- och utrikesdebatterna under andra världskriget. Det är uppenbart, yttrade han i första kammaren i juni 1942, att hur stora våra militära utgifter än må vara skall det svenska folket och de svenska statsmakterna icke rygga tillbaka för än större uppoffringar, om läget så kräver. »Händelserna runt om i världen ha lärt oss, att den nationella friheten aldrig kan bli för dyr, att intet pris är för högt för den.» Andréén slutade sitt anförande med orden:

»Det är stora anspråk, som nu måste ställas på det svenska folket. Sötebrödsdagarna i folkhemmet lida mot sitt slut. Men 'det befästa fattighuset' kommer

att vara oss oändligt kärt, ty det är vårt eget fria arvegods. Vi känna väl igen det från fordom, då vårt folk var fattigt men starkt. Det är ett stycke av mänsklighetens tragik att dess historia i så hög grad är rustningarnas och krigens historia. Det är en olycka att allt detta skall vara nödvändigt. Men det är upplyftande, när ett helt folk förstår att det *är* nödvändigt.»

Andrén hörde till den grupp framstående män i första kammaren som höll ett vakande öga över regeringens neutralitetspolitik. I det anförande som nyss citerades kom Andrén in på de »ogenerade» tyska överflygningarna över svenskt territorium:

»Vi måste åter ha en neutralitetspolitik på allvar, som på alla punkter, åt alla håll och — om så kräves — med alla medel är beredd att hävda rikets integritet och gränsernas okränkbarhet. En vakthållning, som *endast* får skjuta varningsskott, tillfredsställer icke beredskapsmännens krav på verklig beredskap, icke heller folkets krav på verklig neutralitet, icke heller riksförsvarets krav på verklig trygghet.»

I denna förstakammargrupp sökte man också slå vakt om riksdagens och folkets rätt till information om det utrikespolitiska läget. Det skulle vara djupt beklagligt, förklarade Andrén i februari 1940, om samlingsregeringen fick tjäna som instrument för riksdagens politiska mörkläggning:

»Till herr statsministerns mångsidiga politiska förflutna hör helt visst också en del tal om den hemliga diplomatiens förkastlighet och om diplomati och demokrati. Sedan den tiden har herr statsministern fått göra många erfarenheter och övergiva många ståndpunkter. Allt sådant är mänskligt och riktigt. Men har herr statsministern verkligen gjort erfarenheter, som skrämma honom för riksdagens medverkan i utrikespolitiken? Och hur vore det då, om hans excellens under kommande månader, som kunna bliva avgörande för vårt lands framtid, icke bara begärde förtroende utan också visade förtroende och gav förtroenden? Därmed skulle man kanske kunna undvika en farlig, djupgående splittring i den svenska opinionen; därmed skulle den nationella samlingsregeringen kanske också kunna få den styrka, som en nationell opinion och en nationell politik kan skänka.»

Andrén var också starkt emot vissa försök att begränsa tryckfriheten under kriget. »Jag har svårt för att tro», yttrade han i juni 1941, »att en tryckfrihet i längden kan bestå utan demokrati, men jag är absolut övertygad om att demokrati icke kan bestå utan tryckfrihet... Det svenska folket är sedan gammalt vant att ha en fri press och att ha förtroende till denna press. Hur skall det gå med förtroendet, om pressen icke längre är fri?»

Inte ogärna kryddade Andrén sitt tal med citat från berömda män. I en debatt i juni 1946 om Sveriges anslutning till Förenta Nationerna

hade Rickard Sandler visat att han kunde sina klassiker. Andrén ville inte vara sämre. Han bad få erinra kammaren om en sentens som han trodde stammade från Augustinus: »Alte dubitat qui altius credit.» Andrén ville översätta det med orden: »Ett djupt tvivel på grundval av en ännu djupare tro.» Andrén fortsatte: »Jag tror att denna gamla sentens i själva verket ganska rättvist och riktigt karakteriserar de känslor, med vilka vi möta denna nya organisation; vi ha ett tvivel i våra hjärtan, men bakom detta tvivel ligger helt visst en ännu djupare tro.» Det kan tilläggas att Andrén var svensk delegat i FN:s generalförsamling under åren 1949—51.

Sina politiska motståndare mötte Andrén vanligen med en sorts leende och älskvärd raljans. I grund och botten hade han stor respekt för Per Albin Hansson — det var något rejält och pålitligt med denne framgångsrike socialdemokrat. I en debatt i oktober 1945 gav han först Rickard Sandler en eloge:

»Kammaren är van att möta herr Sändlers talekonst med stora förväntningar och förhoppningar. Den har inte heller denna gång blivit besviken. Innehållet i herr Sändlers tal har ofta präglats av en originalitet och en förmåga att tänka självständigt, som kanhända varit till hinder för hans politiska karriär. Herr Sandler motsvarar alltså inte den definition på en demokratisk statsman, enligt vilken en sådan skall vara icke bara en man av ovanlig skicklighet utan också en man med vanliga åsikter. Skulle jag inför statsministerns snart inträffande sextioårsdag ge honom en eloge, skulle det vara att han i ovanligt hög grad motsvarar denna definition. Han är verkligen en mycket skicklig man och en man med mycket vanliga åsikter. Och jag skulle dessutom kunna tillägga, att han har en farlig förmåga att göra sina åsikter ännu vanligare.»

Alltsedan ungdomen hade Andrén ägnat försvarsfrågan ett passionerat intresse. Som student hade han rest omkring i landet och talat för F-båtinsamlingen. Ännu i den stora försvarsdebatten i juni 1942 kunde han begära ordet 14 gånger. Men under de många åren i riksdagen, 1925—27 i andra kammaren och 1938—51 i den första, följde han utbildningsfrågorna med ett minst lika trofast intresse. Och han spände över ett stort register — från synpunkter på de hundratals små föreläsningsföreningarna ute i landet till tankar från en ecklesiastikministers utsiktspunkt på en stor universitetsreform. Disproportionen mellan lärare och studenter hade redan blivit alltför besvärande, och innan Andrén lämnade ecklesiastikdepartementet den 31 juli 1945 — han hade inträtt den 15 december året innan — hade han tillsatt en kommitté och dragit upp riktlinjer för dess arbete. Han blev senare själv dess ordförande. Men han hade en stark känsla även för folkbildningsverksamheten. Med föreläsningar i den gamla stilen kunde han ibland driva gäck. Han tyckte att de stundom urartat till »en ganska

andefattig kombination av en timmes ljus, värme och skioptikonbilder, belysta av en text som ofta är rätt likgiltig både för föreläsaren och åhörarna». Men han ville gärna stödja anslag till universitetscirklar; där fanns intresset och självverksamheten, där hade man »det friskaste skottet på det fria folkbildningsarbetets stora träd».

Mer än en gång talade Andrén om sin önskan att nå samförståndslösningar i de stora kulturfrågorna. När Josef Weijne 1950 presenterade sina tankar om skolväsendets utveckling — med en nioårig grundskola — hälsades hans proposition med många vänliga ord av Andrén. Han prisade den för »dess välgörande realism». Han ville sedan i debatten prisa även det utskott som fått det stora ärendet om hand. Utskottets arbete hade präglats av en samarbetsvilja, som varit »en av de vackraste erfarenheter jag gjort under min parlamentariska verksamhet». Det har, fortsatte Andrén, »för mig alltid tett sig som en värdefull tillgång, om vi kunna hålla samman i de stora kulturfrågorna». Han sade sig efter fattig förmåga ha sökt bidra till att dessa frågor inte blev partipolitiskt betonade. »Jag har därvidlag, jag tror jag kan säga med utomordentlig lojalitet, stött både den nuvarande ecklesiastikministern och hans företrädare.» Företrädaren var Tage Erlander. Om Andréns position i kulturpolitiken vittnar också att han var ordförande i den nordiska kulturkommissionen under åren 1948—50.

Andréns konservativa åskådning uteslöt inte ett liberalt sinnelag. Han ägde en rik fond av generositet. Men det fanns en gräns. Om någon tycktes honom brista i vederhäftighet — och särskilt om en vetenskapsman gjorde det — kunde hans älskvardhet och glada ironi förbytas i de hårdaste omdömen. Hur mycket han krävde av sig själv ifråga om gedigna kunskaper även på områden, som låg utanför hans egna, kan bl.a. de omvitna, som hade att samarbeta med honom som länschef i Uppsala under åren 1952—57. Men länschefens ställning gav honom också rika möjligheter att på en ny nivå odla gamla intressen. Det berättas att han noggrant iakttog hur demokratin fungerade i landsting och kommuner. Han följde uppmärksamt själva verksamhetsformerna, samspelet mellan stat och kommun, de kommunala besvärs- och underställningsmålen, sammanträdena med de kommunala förtroendemännen.

Generositeten är väl den av Andréns egenskaper, som står tydligast i minnet även för hans elever från professorsåren i Göteborg. Hans vilja att hjälpa dem med goda råd, uppskattande ord, uppmuntrande stipendier var utan gräns, hans gästfrihet i Lerumshemmet likaså. Skolbildande i egentlig mening var han väl inte. Ämnena för hans föreläsningar och seminarier var konstitutionella och idéhistoriska, och metodiskt gav han sina elever mycket fria händer. Men så stor var klarheten, skärpan, preci-

sionen i hans utläggningar, att ingen kan ha undgått att hämta lärdom i dessa väsentliga ting.

Under sina sista år drog sig Andrén rätt mycket undan det sällskapsliv, där han glatt så många med sin spiritualitet och sina sarkasmer. Han begränsade sig till det exklusivaste av umgänge, till sina böcker — sina klassiker och sitt kräsna urval av moderna engelsmän. Han har berättat att han under stundom långrandiga debatter i Förenta Nationerna hade vederkvickt sig med Shakespeares sonetter. Nu kunde han efter behag få umgås med Shakespeare — och med konsten att översätta Shakespeare, varom han skrev en understreckare i Svenska Dagbladet. Nog har Virginia Woolfs motto också varit hans: att leva med ständigt öppna sinnen, att frigöra sitt jag och låta det finna dess rätta mått, att aldrig förstenas.

Några ord som Georg Andrén en gång använde om Arthur Balfour kan med mycket god rätt användas om honom själv — »mannen som tjusade alla som kommo honom nära med sin lätta, glada och ljusa älskvärdhet, sin mångsidiga bildning och sin fina dialektik, sin snabba och säkra replikonst».

INDIENS PROBLEM

AV JOHAN AKERMAN

Gunnar Myrdals banbrytande samhällsvetenskapliga produktion faller inom tre områden: 1. *Jämviktsekonomi*. Riktiga förväntningar anses »dynamisera» Walras—Cassels simultansystem; senare ansågs skillnaden mellan ex post och ex ante utlösa nya planer (»Prisbildningssystemet och föränderligheten», grad. avh. Stockholm 1927 jämte en studie över monetär jämvikt). Detta var den s.k. Stockholmskolans grundval under 1930-talet. 2. *Kunskapsteori*. »Vetenskap och politik i nationalekonomin», Stockholm 1930. Under påverkan av Hägerströms differentiering mellan objektivt värde och subjektiv värdering raserar Myrdal den anglo-klassiska värdeläran om rationellt beteende som leder till allmän välfärd. Trots detta bedrivs fortfarande i England och USA aningslös »välfärdsteori» (Myrdals bok översattes till engelska först 1953) — ett uttryck för traditionens döda hand i nationalekonomins utvecklingshistoria. 3. *Institutionell samhällsanalys*. »An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy», New York 1944. Detta arbete har rönt större internationell uppmärksamhet än något annat av svensk samhällsvetare författat verk.

Till sistnämnda grupp sluter sig flertalet av Myrdals studier över u-länderna och främst det här anmälda arbetet »Asian Drama» på 2.300 sidor, omfattande södra Asiens länder (Indien, Pakistan, Ceylon, Burma, Bortre Indien, Indonesien och Filippinerna). Om detta verk kommer att uppfattas som ett pionjärarbete med samma genomslagskraft som »An American Dilemma» är väl tvivelaktigt; inom Indien har det dock blivit ingående diskuterat vid universiteten och inom förvaltningen.

Gunnar Myrdal började syssla med uppgiften i New Delhi 1957, och boken har alltså tagit ett årtionde att framställa, varav nästan oundvikligen följt observationernas och slutsatsernas disparata tidslokalisering. Medarbetarna tillhör tre västerländska kulturregioner: *Norden*: Gunnar och Alva Myrdal, den finländske statistikern Altti Majava och ledamöterna av Europakommissionens (FN:s) sekretariat Mogens och Ester Böserup. *England*: den

nationalekonomiske metodologen Paul Streeten, professor vid University of Sussex, samt David Wightman, »reader» i internationell ekonomisk historia vid University of Birmingham. *USA*: William Barber, professor i nationalekonomi vid Wesleyan University, Middletown, Connecticut samt George Wilson, professor i nationalekonomi vid Indiana University. Det anglo-amerikanska inslaget omfattar kvantitativt sett den största parten, vilket man måste påminna sig vid läsningen.

Av bokens sju delar står Gunnar Myrdal, som redigerat hela arbetet, helt och hållet för den *första* och för prologen — sammanlagt 120 sidor — och här gäller det grundvärderingar, riktlinjer och problemställning. Den *andra* delen, om politiska aspekter, har skrivits av Wightman. Den *tredje* delen har på basen av fakta insamlade av Majava och Mogens Boserup huvudsakligen avfattats av Wilson och gäller ekonomiska och demografiska realiteter. Den *fjärde* delen, om ekonomisk planering och statens operativa kontrollmöjligheter, har skrivits av Gunnar Myrdal, som även utarbetat appendix 2 — ett hundratal sidor — om utvecklingsplanering från institutionell synpunkt. Härtill sluter sig appendix 3, om ekonomiska modeller och deras relevans i detta sammanhang — Streeten är författaren till denna analys. Den *femte* delen gäller arbetskraftens utnyttjande i jordbruk och industri samt jordbrukspolitik; Barber, som svarar för denna del, har biträttats särskilt av Ester Boserup. Det bör därutöver kanske nämnas att det omfattande och viktiga kapitlet om jordbrukspolitik (kap. 26) lästs i två på varandra följande korrektur av Eric Jacoby, chef för FOA:s sekretariat för agrarreform. Den *sjätte* delen, om folkmängdens ökning och om befolkningspolitik, har författats av Majava, som även svarat för hela verkets statistiska framställningar. Den *sjunde* delen som rör undervisningssystemet och hälsovården har skrivits av Alva och Gunnar Myrdal under medverkan av Majava. Verket avslutas med en voluminös samling appendix (400 sidor); utöver de båda nämnda metodologiska appendix 2 och 3 bör man särskilt framhålla två av Gunnar Myrdals hand: app. 6 om innebörden (främst i Indien) av begreppet undersysselsättning och app. 8 om de operationella kontrollelementen. — Uppläggningsen är således följande: 1. Grundprinciper (»teori»). 2. Politisk historia. 3. Ekonomisk beskrivning. 4. Planering. 5. Arbetskraften. 6. Folkökningen. 7. Hälso- och undervisningsväsen.

Fastän bokens titel är »Asian Drama» behandlas endast södra Asiens länder och i grund och botten endast Indien. Gunnar Myrdal säger (sid. 40) att man kunde påstå att hela verket gäller Indien med jämförande synpunkter på den övriga delen av södra Asien. Det faktum att engelskspråkiga och nordiska samhällsvetare som regel inte förmår läsa en fransk text vartill kommer anglo-amerikansk skepsis mot allt franskt gör — jämte Vietnamkriget — att Bortre Indien blivit praktiskt taget helt förbigånget. Den

holländska regimen i Indonesien har — liksom Thailand — tillmätts ytterst knappt utrymme. Jag vill här inskjuta, att en i verklig mening kompetent recensent av boken borde känna Indien genom självsyn och därtill ha större kunskap om den omfattande litteraturen beträffande indiska politiska, ekonomiska och sociala problem före och efter självständighetens tillkomst (1947). Som jag av Asiens länder på detta sätt haft direkt kontakt endast med Japan — vars problem är helt olikartade, närmast konträra — gäller min anmälan på två viktiga undantag när uteslutande förhållandet mellan angiven frågeställning och faktisk analys samt materialets avvägning och de dragna slutsatsernas redovisning. Jag diskuterar nu bokens sju delar i tur och ordning.

I den *första* delen rör det sig om värderingar och metodologi. Fyra väsentliga ledmotiv kan urskiljas:

1. Analysen måste vara samhällsvetenskaplig, ej rent ekonomisk; det är en vanföreställning att ekonomiska kvantiteter är mer »objektiva» än övriga samhällsdata därför att de kan uttryckas i penningenheter. Institutioner och attityder är av fundamental vikt, och de utgör därför de största hindren för rationell planering. De indiska värderingarna och den västerländske analytikerns värderingar måste ständigt konfronteras. I själva verket finns det (minst) två indiska värderingar — den traditionella och den intellektuella elitens. Den indiska traditionella ovärldsligheten eller anti-materialismen är enligt Nehru karakteristisk för en nation, som behärskats av ett främmande imperium och därför flytt från den aktuella verkligheten. De indiska intellektuella har tagit starkt intryck av den brittiska ideologin men senare delvis påverkats av den sovjetryska centralismen och planekonomin.
2. Indiens läge är i dag i stort detsamma som vid frigörelsen, 1947, med undantag för det senaste kvartselets oerhört starka befolkningsökning och dess omedelbara konsekvenser. Bedömer man Indiens läge enligt byarnas livsföring är satsen nog riktig som en *första* approximation. Den tunga industrin, jordbrukets teknologi och hälsovården har dock utvecklats en hel del från Lord Mountbattens dagar. Kastväsendet förblir ett ödesdigert faktum och likaså de många språken — engelskan och i någon mån hindi spelar samma roll som latinet i medeltidens Europa. Indien är — även efter frånskiljandet av Pakistan — inte en verklig nationell enhet och den centrala byråkratin är ineffektiv. Indien måste betraktas som »a soft state». En gemensam arbets-, penning- och varumarknad i västerländsk mening saknas.
3. Den fundamentala bristen är lättjan — ovilligheten att göra en insats som löntagare. Det är den enorma latent, mer eller mindre dolda, arbetslöshetens grundorsak. En indisk nationalekonom, D.K. Rangnekar, har indi-

rekt beskrivit den indiska mentaliteten i sina råd till ungdomen: Slit er lös från familjebanden och från traditionerna, ställ ekonomisk välfärd framför tillbedjan av de heliga korna, räkna mer med industriell och agrar produktivitet än med guld- och silverprydnader, lägg ut mer på verktyg och utbildning än på tempel och ceremonier, arbeta hellre med en låg kast än hungra med en hög kast, tänk på framtiden snarare än på gången tid, inrikta er på materiella fördelar i stället för på ett förutbestämt öde.

4. Målet bör vara *modernisering*, varmed menas rationell tillämpning av modern teknologi, planering för utveckling, dvs. stigande produktivitet och levnadsstandard, social och ekonomisk utjämning. Allt detta kan nås under förutsättning att institutionerna omvandlas och attityderna ändras. Nationell konsolidering och politisk demokrati kan förverkligas om den »mjuka» statsmakten förmår disciplinera massorna och därmed genomföra sina rationella planer. Den agrara produktivitetens stegring uppställs som det främsta målet, och principen om kapitalistiskt jordbruk — självägande bönder — påminner inte så litet om Stolypins egnahemsprogram vid början av innevarande århundrade. Då man läser katalogen över önskvärda egenskaper som hinduen skall söka förvärva — effektivitet, flit, ordning, punktlighet, sparsamhet, ärlighet, företagsamhet osv. — tror man sig läsa en engelsk 1700-talspamflett om förutsättningarna för nationens välstånd. Är »modernisering» detsamma som amerikanisering? Det kan synas så. I varje fall är det inte frågan om japanisering, ty jordbruket, inte industrin, prioriteras. Kanske man kan säga, att målet har en viss likhet med den svenska eller jugoslaviska blandekonomin: staten skall ha makt att förvandla strukturen men marknadsmekanismen skall vara den ekonomiska och sociala processens instrument. Detta är inte klart uttalat i boken, och man möter alltsomoftast en glidning mellan centraldirigerings och marknadens princip.

Den *andra* delen, om de politiska problemen, är arbetets svagaste. Greppet på det historiska skeendet verkar osjälvständigt, och ofta ter sig texten som föreläsningssanteckningar utan klar disposition. Obegripligt är att den indiska frihetskampen från kongresspartiets grundande (1885) lämnats obehandlad trots att delens första kapitelrubrik lyder »The coming of independence». »Swaraj» omnämnes, utan förklaring, endast i en not och självständighetens ledande förkämpar, såsom Tilak, Gandhi och Nehru, kallas »nationalister» eller »rebeller». De djupgående *inre* orsakerna till den allt kraftigare motståndsrörelsen blir alltså avskärmade, medan några av de *yttre* faktorer som framdrev frigörelsen omnämns: Boerkriget, Tsu-shima, indiska trupperns insats i »det europeiska inbördeskriget» (marskalk Lyauteys namn på det första världskriget), Wilsons fjorton punkter, kommunismens seger i Ryssland, Atlantdeklarationen och Englands allt mer försvagade ekonomi. Amritsarmassakern, de hårda Rowlatlagarna (båda år 1919) och de indiska

»rebellernas» långa fängelseperioder blir onämnda. Däremot ägnas ett mycket stort utrymme åt beskrivningen av gränskonflikter med Kina längs McMahanlinjen, som emellertid inte lokaliseras, varken i texten eller på en bifogad karta. På några punkter tycks Gunnar Myrdal ha sökt räta upp Wightmans naivt pro-brittiska »bias», men den politiska bilden har förblivit grumlig och osann då hela frigörelsekampen eskamoterar. Av intresse är emellertid diskussionen av decentralisering genom »panchayat raj», byarnas självstyrelse — en parallell till de ryska zemstvoer som bildades för hundra år sedan; Whightman har naturligtvis inga som helst sådana internationella jämförelser. Varken den ryska eller den indiska konstruktionen har dock lett till önskat resultat.

Det är förvånande att just denna del av »Asian Drama» — jämte kap. 16 om jämlikhet och demokrati — utgivits i svensk översättning (»Asiatiskt drama». Skrifter utgivna av Utrikespolitiska institutet, Stockholm 1968). Den gör inte verket rättvisa. Därtill kommer att översättningen är mindre god (t.ex. sid. 138 »cirkular kausation», sid. 156, »amorfhets politik»). I förordet uttalar Gunnar Myrdal sin skepsis beträffande översättningens behövlighet — en berättigad skepsis trots att denna historik tryckts i 16.000 exemplar. Faktum visar att det — fränsett originalarbetets väldiga volym — är svårt att finna förläggare för en tvärvetenskaplig och därför realistisk studie.

Den tredje delen behandlar givna samhällsekonomiska fakta. Analysen besväras av bristen på relevant statistik; härtill kommer att tabellerna endast går fram till 1956 med undantag för siffrorna för utrikeshandeln som går till 1964. En svårighet erbjuder det heterogena objektet, Syd-Asien; data som aggregerar uppgifter för Pakistan och Filippinerna, Indien och Thailand, Burma, Indonesien och f.d. franska Indokina, blir sällan upplysande och de därpå grundade slutsatserna föga sägande. Slutligen må det framhållas att fler och framför allt mer talande grafiska framställningar — speciellt beträffande utrikeshandeln — borde kommit till användning.

I denna del finner man en utmärkt beskrivning av den ekonomiska bakgrunden och motiveringen till självständighetskampen, som olyckligtvis lämnats obehandlad i den närmast föregående delen. Den brittiska exploateringen med handelspolitiska och fiskala medel blir klart belyst, likaså det kvalitativt högstående indiska hantverkets likvidering genom de engelska fabrikerna, som stöddes av »moderlandets» merkantilistiska politik. Plantagernas och de av förpaktare drivna storjordbrukens inkomster utnyttjades för imperiets militära och kommersiella ändamål. Det är märkligt att av de utländska investeringarna i det koloniala Indien, 44 miljarder dollar under skedet 1874—1914, endast 40 % stammade från England och ej mindre än 20 % från Frankrike — sistnämnda sannolikt väsentligen för utbyggnad av de fem små franska besittningarna längs kusten. Den absolut domine-

rande jordbruksnäringen med dess extremt låga produktivitet blir väl belyst; särskilt intressant är det påvisade sambandet mellan brukningsslag, produktivitet och folktäthet.

Tyvärre har även denna del en förvånande blotta — det gäller den industriella utvecklingen sedan frigörelsen och särskilt stålindustrins expansion, som under det fria Indiens första årtionde brukade utpekade som blickpunkt. I en enda mening (sid. 518) nämnes att »tre nya stålverk fram till 1960/61 ökat Indiens produktionskapacitet till 6 miljoner ton stålgöt per år». I själva verket står man här inför en *väsentlig* fas av den indiska planekonomins utveckling i enlighet med prof. P.C. Mahalanobis' uppsvingsmodell. Man var i Indien liksom i övriga u-länder imponerad av de ryska femårsplanerna och alldeles särskilt av de nya stora stålverken, Magnitogorsk och Kuznetsk, och föreställde sig att stålindustrins utbyggnad var tillväxtens primära drivkraft. Stalins motiv var dock inte rent ekonomiskt utan strategiskt: rustningsindustrins bas, stålverken, måste snabbt öka sin produktion på grund av den väntade kraftmätningen med Hitler. År 1950 fanns det i Indien ett stort stålverk i Jamshedpur; det tillhörde familjen Tata och dess kapacitet var 1 miljon ton stålgöt per år. Sedan anlätades västerländsk teknisk expertis och västerländskt (snabbt återbetalat) kapital för att bygga tre nya stålverk med samma kapacitet (Krupp och Demag i Rourkela, Sovjetunionen i Bhilai, engelska stålfirmor i Durgapur); slutligen fördubblades Tatas kapacitet av den amerikanska konstruktörsfirman Kaiser. Ej heller omnämnes de stora dammbyggnader — Damodar, Hirakuda, Bhakra-Nagel — som enligt amerikanska och ryska förebilder men delvis i indisk regi utförts under samma tid. Att författaren (George Wilson) så totalt kunnat förbigå dessa centrala inslag i Indiens ekonomiska utveckling under 1950-talet beror på ett för ensidigt litteraturstudium — det säges (sid. 521 not 2) att den industriella översikten främst bygger på P.N. Dhar och H.F. Lydall: »The Role of *Small Enterprises* in Indian Economic Development», Bombay 1961 (min kursiv).¹ Trots detta är denna lucka närmast obegriplig; den står i skarp kontrast till de många värdefulla synpunkter som förf. anlägger på jordbruket och levnadsstandarden.

Den *fjärde* delen, som i allt väsentligt säkerligen är författad av Gunnar Myrdal, är av stort intresse. Det gäller planering för utveckling, varvid den ekonomiska planeringen med all rätt uppfattas som endast ett led i samhällets omdaning — men denna omdaning förutsätter att massorna når en högre levnadsstandard; då en stor del av befolkningen i byarna och städerna pressas mot existensminimum är en dylik målsättning oundviklig. Plane-

¹ Goda källor är H. Venkatasubbiah: »Indian Economy since Independence», Bombay 1958 och Daniel Spencer: »India, Mixed Enterprise and Western Business», Haag 1959.

ringen skall vara »moderniseringsideologins» bas och språngbräda; staten skall sålunda vara initiativtagare, stimulator och ledare. Med en årlig folkökning på 5 miljoner — Japans är 1 miljon, fast dödligheten där är mycket lägre — blev planeringen för utveckling en trängande och brådskande nödvändighet.

Från början blev planeringen det fria Indiens trossats och framtidslöfte. Den skulle träda in i stället för britternas kolonialpolitik — »lag och ordning» bland de hungrande massorna och passivitet (*laissez faire*) i ekonomin inom den imperialistiska ramen. Men av många skäl — det indiska lynnet, nationens otillräckliga sociala och ekonomiska integration, samhällsstrukturens stelhet och uppgiftens oerhörda omfång — blev New Delhis planering alldeles för abstrakt och allt för mycket inriktad på finansiellt uttryckta aggregat, förmodligen ett arv från den keynesianska doktrinen fortsatta herravälde inom Indiens universitet och förvaltning. (Förvånande nog påpekas inte sistnämnda förklaringsgrund.)

Man ställs inför en rad svårförenliga syften. Planeringen måste vara central men hur förena statlig dirigering med demokrati? För att nå resultat måste staten ha makt att genomföra sina beslut men hur förlika detta krav med decentralisering? Kan en stark statsmakt (motsatsen till den nuvarande »soft state») kombineras med aktiva, initiativkraftiga byråer (*panchayat*)? Är det möjligt att bringa maximal utveckling i samklang med social rättvisa? Förf. ger knappast någon klar anvisning om hur man skall lösa dessa antinomier, men det kan å andra sidan sägas, att varje stort samhällsproblem alltid och överallt leder till ett dilemma. Planeringsmotiven och politikens kompromisser måste »göra det bästa möjliga» och söka ersätta »endera» med »både-och».

I denna problematik intar kravet på jämlikhet en mycket viktig plats. I motsats till buddism och mohammedanism förkastar hinduismen i och genom kastsystemet jämlikhetens princip. Men det självständiga Indien (»*swaraj*») ställde jämlikheten som en front mot såväl det brittiska rästänkandet som kastväsendet. »Det var Gandhis genialitet att kunna översätta . . . sitt lands levande religiösa folklöre, blanda den med ingredienser från andra religioner och från humanistiska tankar i den profana världslitteraturen och framför allt förbinda allt detta med frihetskampen mot britterna. Han nådde så ett slags folklig anslutning till jämlikhetskravet . . .»⁹ Det kodifierades i Indiens konstitution av år 1950, men kastväsendet och fattigdomen förblir ett ödesdigert faktum.

Den demokratiska planeringen har ytterligt svårt att gå från ord till handling. Indien styrs av ett prioriterat fåtal av intellektuella, bildade stadsbor och storgodsägare. Avståndet mellan detta fåtal och massan har

⁹ G. Myrdal: »Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen», KF 1968, sid. 76.

ökats under det fria Indiens tjugoföråriga tillvaro. Socialismens ekonomiska program tillämpas inte på plantagerna, småindustrin och hantverket men väl på storindustrin, skogsbruket och gruvorna. Det borde ha framhållits att de statsägda stålverken och dammbyggnaderna utgör det socialistiska programmets kärna. Den knappa tillgången på utländsk valuta liksom viktiga delar av utrikeshandeln kontrolleras av staten; Indira Gandhi har på sistone gått i författning om att förstatliga bank- och försäkringsväsendet.

Det nuvarande systemet hotas främst av den landlösa befolkningen på landsbygden. Men utgångspunkt från det kommunistiskt styrda Kerala kräver de egendomslösa »all jord till folket» enligt Lenins appell; genom kongresspartiets försvagning och till följd av kommunismens seger på Ceylon har möjligheten av en indisk revolution ryckt närmare. Den överallt företrädda korruptionen bidrar till att uppluckra samhällsenheten; kapitlet om korruptionen på förvaltningens alla nivåer och inom affärlivet är mycket upplysande och leder tankarna tillbaka till de stora västerländska och kinesiska revolutionernas förstadier. »Att införa planering i ett samhälle som lever i skärningen mellan feodalism och kapitalism kan bara leda till ökad korruption, allt mer omfattande och utstuderade försök att kringgå lagarna och allt hetsigare kritik av myndigheterna.»³ Ett oroande symptom är även den påskyndade inflationen, särskilt under påverkan av dåliga skördar (ogynnsamma monsuner) och de militära konflikterna med Kina och Pakistan. USA, som under missväxtåret 1966 som gåva täckte nära 15 % av Indiens brödsädeskonsumtion, framtvingade en devalvering av rupeen med 36,5 %.

Allt som allt är denna fjärde del mycket värdefull. Två anmärkningar må framställas. För det första borde en systematisk karakteristik av de fyra på varandra följande femårsplanerna ha lämnats, helst på ett tidigt stadium av framställningen; i stort sett kan man säga, att 1950-talets planer allt mer betonade investeringen i den tunga industrin och att 1960-talets planer allt mer tynger på jordbrukets utveckling, vilket innebär en övergång — under trycket av den enorma folkökningen och den bestående nöden — från långsikt- till kortsiktsperspektiv. För det andra skulle framställningen ha vunnit på en inskränkning av de ofta repetitiva citaten och en systematisk koncentration på analys och resultatredovisning.

Till den fjärde delen sluter sig fyra appendix, 2—5, som alla utom nr 3 tycks ha skrivits av Gunnar Myrdal och som tillsammans omfattar hälften av den fyrahundra sidor långa appendixavdelningen.

Appendix 2 som bär titeln »Underutvecklingens och utvecklingens meka-

³ P.A. Baran: »On the Political Economy of Backwardness», i »The Economics of Underdeveloped Areas», Oxford University Press 1959, sid. 89.

nism och ett utkast till en elementär teori för utvecklingsplanering» diskuterar det ekonomiska uppsvingets begynnelse och propagation i Indien till skillnad mot förhållandet i ett västerländskt industriland.⁴ Rostows på sin tid mycket omtalade »take-off-teori» kritiseras med fog som en generell lösning. Indien med dess utvecklade industrisektor och låga produktivitet, dess hungrande massor, stelade sociala struktur och ineffektiva förvaltning jämte frånvaron av en enhetlig kapital-, arbets- och varumarknad lämpar sig inte som experimentalfält för västerländska konjunkturteorier. En indisk planering bör inte söka skilja mellan ekonomiska och icke-ekonomiska faktorer — i västerlandet bedriver man som bekant rent ekonomisk, aggregativ konjunkturteori — ty i Indien är institutioner och attityder avgörande. Man kan räkna med att planeringen skall ändra värderingarna i »rationell» riktning, men den regionala splittringen måste hindra en snabb ändring. De kommunistiska ländernas framgångar på planeringens område sammanhänger med det faktum att de *samtidigt* angriper alla väsentliga («ekonomiska» och »icke-ekonomiska») faktorer och att planeringen där är kontinuerlig; man beaktar samtidigt korta och långa blickfält, dvs. planperioder på 1, 5 och 10—20 år.

Gunnar Myrdal tycks plädера för det indiska samhällets totala modernisering som följd av en chock — gradvis omvandling har visat sig ge små resultat och befolkningsökningens lavin hotar översvämma allt. Fastän »Asian Drama» i stort sett går på konservativa linjer inom såväl jordbruk som handel och industri samt kontroll över faktors- och produktmarknaderna och trots att förf. (sid. 796) uttalar en bestämd varning beträffande alla prognoser för Syd-Asiens politiska framtid har man svårt att frigöra sig från intrycket att han innerst delar Gandhis åsikt: endast en revolution kan skapa jämlikhet och en ny start för Indiens plågade folk.

Appendix 3 som skrivits av Streeten, sedan länge en av Myrdals medarbetare; han är en nationalekonom som alltid förenat stringens och förståelse för den ekonomiska teorins kunskapsteoretiska underlag. Detta appendix är en skarpskuren vidräkning med Cambridgeskolans (närmast Keynes—Harrods) sammanställning av aggregat (total konsumtion, total investering osv.) liksom med klassikernas och Marx' förutsättning att ekonomisk-politiska ingrepp leder till en *automatisk* («tidlös») anpassningsprocess. Med sin institutionellt orienterad inställning säger Streeten (sid. 1953): »För diskussion av sparande, investering, konsumtion och inflation är den ekonomiska politikens inriktning och sammansättning relevant — inte ett eller annat mångtydigt aggregat. Det är t.ex. mycket viktigare att veta *vem* (vilka grupper) som konsumerar och *vad* de konsumerar än att känna till änd-

⁴ Om kumulativt, genom grupperna löpande »spiralförmåt» uppsving se J. Akerman: »Ekonomisk teori II», Lund 1944 sid. 233—244.

ringar i total konsumtion . . .» Kritiken inriktas med rätta på det aggregativa förhållandet mellan investering och därmed framkallad stegring av bruttonationalprodukten. Man hade i Indien observerat den enorma investeringsökningen i den tunga industrin såväl i Sovjetunionen som i efterkrigstidens Japan och ville tillämpa detta uppsvingsinstrument på den indiska stagnationen. Men förutsättningarna var där helt olikartade; i detta sammanhang kan Streeten lämna ett gott empiriskt belägg för det orimliga i Milton Friedmans »Positive Economics», där det påstås att utslaget av en på teorin byggd prognos anger teorins relevans och realism — inte teorins förutsättningar.

I den första indiska femårsplanen betonades sparandets vikt, men i den andra gjordes investeringen i den tunga industrin till det centrala motivet. Under påverkan av den oerhörda befolkningsökningen och jordbrukets stagnation jämte bristen på utländska valutor måste man resignera och främst söka täcka den svåra livsmedelsbristen. Alternativen, som redan behandlats av Wicksell, var följande: endera avdela mer av nationalinkomsten till utsäde eller också öka investeringen i stålverk, som producerar material för konstruktion av gödningsämnesfabriker som ökar utsädet. Det är frågan om tidtabellen: skall man öka konsumtionen i dag eller skall man slå in på en tidskrävande men produktiv kapitalbildningsprocess som ökar morgondagens behovstäckning? Under de två första femårsplanerna (1950-talet) var man, som tidigare framhållits i denna recension, optimistisk och ville se på lång sikt; därefter tvang den hårda verkligheten Indien att övergå till »från-hand-i-mun»-politik.

Streetens analys är klar och betydelsefull; den konfronterar den neoklassiska (keynesianska) »allmänna» uppsvingsteorin — som med sin ensidiga betoning av aggregativ efterfrågan och konsumtion lagt grunden till en ödesdiger inflationspolitik i såväl i- som u-länder — med en institutionellt redovisad verklighet som kräver en annan, specifik teori. Två anmärkningar är emellertid motiverade: För det första bibringas läsaren ibland den uppfattningen att investeringssökning över huvud taget icke bör vara ett primärt inslag i uppsvingspolitiken — även om Indien under 1960-talet ej förmådde bära en sådan börda. För det andra framhålles det flera gånger, att den »allmän- och alltidgiltiga» uppsvingsteorin inte passar Indien men att förf. inte yttrar sig om teorins relevans inom industriländerna med deras utvecklade marknadsmekanism och plastiska anpassningsprocesser; detta står dock i strid med den synnerligen väl formulerade kritiken av *all* icke-institutionellt orienterad aggregativ teori.

Appendix 4 om de indiska planernas struktur bygger vidare på den närmast föregående argumenteringen. Det *aggregativa* förhållandet mellan kapitalinsats och produktionsökning är — enligt texten (sid. 2008) — inte utvecklingens avgörande determinant, *särskilt inte i Syd-Asiens underutveck-*

lade länder. Mot de här kursiverade orden har jag ingen invändning på denna punkt. Felet med de indiska planerna är framför allt att de inte är operationella — de säger föga om de instrument som skall användas för att kontrollera kapital- och penningmarknaden, prisbildningen och utrikes-handeln. Betoningen ligger inom budgeten — »en utvecklingsbudget» — på utgiftssidan: man *förutsätter* att statsutgifterna får det önskade utvecklingsbefordrande resultatet och att den privata sektorn automatiskt följer den statliga sektorns kurs. Utan invändning citeras (sid. 2022 not 2) följande mening i Joan Robinsons »*Economic Philosophy*» (London 1962): »The secret of non-inflationary development is to allocate the right amount of quick-yielding, capital-saving investment to the consumption goods sector (especially agriculture) to generate a sufficient surplus to support the necessary large schemes.» Detta skulle i det ovan anförda exemplet om investering i utsäde eller i stålverk betyda ett klart utslag till utsädets förmån. Det är vad man i Indien gjort under senare år — eller rättare sagt vad man tvungits göra.

När författaren i app. 2—4 avvisar den »allmänna» (keynesianska) teorins aggregativa begrepp innebär detta ett betydelsefullt avståndstagande från det anglo-klassiska tänkandet. I fråga om valet mellan investeringsökning och konsumtionsökning (ev. via underbalansering av statsbudgeten) är framställningen inte lika pregnant. 1930-talets gamla strid mellan multiplikator- och accelerationsprincipen tycks ännu gå igen. Fortsatta institutionella, empiriska studier bör snarast definitivt ha flyttat kontroversen till ett mer realistiskt, mer relevant plan.

Appendix 5 behandlar planernas beräknade jämviktspris (»shadow prices») och planuppställningens behandling av prismekanismen. I polemik med Jan Tinbergen förkastas jämviktsprisen därför att de förutsätter en ouppnåelig kännedom om samhällsekonomin tänkta karakteristika vid allmän jämvikt. Förf. säger (sid. 2037) att planerade pris är de pris som under gällande betingelser kommer de agerande parterna att handla i överensstämmelse med utvecklingsplanens avsikt. Detta är visserligen inte en metafysisk definition, men den är knappast realistisk i Tinbergens mening, ty dessa operationella pris är ej »refutable» — man kan inte sammanställa dem med verkligheten.

Kapitel 21 jämte appendix 6 och 16 innehåller en långrandig och ganska steril diskussion av begreppen arbetslöshet (unemployment) och undersysselsättning (underemployment). Definitionsfrågorna är föga givande, men kritiken av den klassiska och neoklassiska sysselsättningsteorins »objektiva» mål-medels-schema är berättigad. Den låga avkastningen i det indiska jordbruket i början av 1960-talet — hälften av Europas, en femtedel av Japans — sammanhänger med den utanför flodavlagringarna dåliga jorden, det heta och fuktiga klimatet som inte stimulerar till ansträngningar (den av

både Gandhi och Nehru påtalade indiska lättjan), de olyckliga institutionella förhållandena och därmed framkallad spänning mellan jordägare, arrendatorer och jordbruksarbetare. Inom hela jordbrukssektorn, dvs. inom landets majoritet, söker man inte öka inkomsten genom användning av mer effektiva metoder utan eftersträvar ökad social prestige genom att så mycket som möjligt avhålla sig från fysiskt arbete.⁵ Om jordbruket rationaliseras uppställer sig frågan: vad skall det bli av de friställda jordbrukarna? De vill inte söka sig till städerna, och även på längre sikt kommer Indiens industrialisering inte att kräva en omfattande insats av arbetskraft. Sistnämnda slutsats är nog diskutabel men problemställningen är på denna punkt säkert den rätta.

Då man läst 230 sidor (961—1148, 2041—2061, 2203—2221) om »undersysselsättning» varav större delen gäller definitioner och kritik av den neoklassiska teorin med inströdda sakuppgifter i fotnoternas ytterst omfattande citat ligger det nära till hands att fråga: Skulle det inte ha lönat sig om förf. besökt tre byar i exempelvis Kerala, Västbengalen och Punjab och därpå grundat en *konkret* beskrivning, som belyst de väsentliga sociala, ekonomiska och politiska problemen, varvid de lokala olikheterna också kommit till uttryck? Vore inte detta sätt att gripa frågan mer i överensstämmelse med den institutionella uppläggningsen i den första delen än definitionsanalysen och det korta, ytterligt generaliserande referatet av de indiska utredningarna om jordbruksarbetarna?⁶

I kapitlen 24 och 25 diskuteras industrialiseringen, varefter kap. 26 ger en lång och ingående analys av jordbrukspolitiken. I förstnämnda kapitel återkommer kritiken av Mahalanobis' uppsvingsmodell, de fyra nya stora stålverkens motivering. Nu påstår förf. att en förbindelse mellan stålverkskonstruktionen och ökad livsmedelsproduktion förutsätter att alla mellanliggande led skall utvecklas *samtidigt*. Med en dylik argumentering kunde man kullkasta alla stora investeringar i den tunga industrin, t.ex. de statliga stålverken i Luleå och Mo i Rana. Emellertid medger förf., att Indien vid frigörelsen i stort sett saknade tung industri och att sådana investeringar sparar valuta genom att täcka behov som tidigare tillgodosetts genom import. Å andra sidan ifrågasätter förf. spridningseffekten: Skapar de nya stålverken nya initiativ som sprider sig likt ringar på vattnet? Som Indien »försvarar» sin hemmamarknadsindustri med höga skyddstullar har en expanderande indisk *exportindustri* små chanser. I varje fall bör industrialiseringen genomföras på bred front och med fullt beaktande av dess sociala konsekvenser. Förf. förordar särskilt en stark tillväxt av städernas småindustri, (sid. 1239) som exemplifieras med produktionen av bl.a. verkstadsma-

⁵ D. Thorner »The agrarian Prospect in India», University Press, Delhi 1956.

⁶ Appendix 16 sid. 2214—2220: The agricultural labor inquiries in India.

skiner, symaskiner och motorer (sid. 1235), men dessa kapitalkrävande tillverkningar kan knappast rubriceras som småindustri.

Kapitel 26 om jordbrukspolitiken är det mest genomarbetade av alla. Ännu i början av 1960-talet var de tekniska förutsättningarna synnerligen dåliga. Medan man i Japan använde 270 kg gödningsämnen per hektar och i Europa 100 kg var siffran i Indien så ytterligt låg som 3,5 kg. Gödningen, dräneringen och bevattningen var helt otillräcklig och jordbruksredskapen som regel helt primitiva. Under de senaste åren — efter det att kapitlet skrivits — har en kraftig förbättring kommit till stånd: nya spannmålsslag har starkt ökat produktiviteten och traktorer börjar användas i stor utsträckning. Men de institutionella hindren kvarstår och kraven på en radikal jordreform har blivit allt mer uttalade och allt mer politiskt motiverade. Förf. tror ej på det kvasi-feodalistiska systemets avlösning av kolchoser, ej heller på den kooperativa lösningen, utan förordar kapitalistiskt småbruk: parcellering av statens och storgödsens jord till förmån för självägande småbrukare. Andra säger att endast storjordbruk lönar sig — även i Indien.

Den *sjätte* delen behandlar befolkningsproblemet. Det koloniala Indiens (Indiens och Pakistans) folkmängd ökades på grund av hungersnöd och farsoter mycket sakta — under skedet 1871—1929 med endast 4 % per årtionde. Under perioden 1921—1951 steg dock tillväxten per decennium till 14 % och under det första årtiondet efter frigörelsen (1951—1961) med inte mindre än 21 % — nu kan man med skäl tala om en befolkningsexplosion. På grund av förbättrad hygien steg den förväntade medellivslängden vid födelsen 1951—1961 från 32 till 47 år — det fria Indiens mest sensationella resultat, att sammanställa med de senaste årens agrara framåtskridande och med 1950-talets konstruktion av stålverk och dammbyggnader.

Dödlighetens utomordentliga nedgång och den konstant höga fruktsamheten leder oundvikligen till fortsatt kumulativ ökning av folkmängden: Prognosen räknar med en stegring av Indiens befolkning 1970—1980 från 550 till 700 miljoner. Det enda tänkbara befolkningspolitiska alternativet är upplysning om familjeplanering, och förf. talar om de resultat som nåtts på denna väg — de är nedslående. Man kan inte betrakta den starka nativitetssminskningen i Japan efter kriget som källa till optimism för Indiens del ty i Japan kunde propagandan räkna med en upplyst, disciplinerad nation som blivit väl medveten om det japanska livsrummets begränsning. Förf. måste därför inskränka sig till att förordna en starkt ökad upplysningsverksamhet som inriktar sig på såväl födelsekontroll som förbättring av hygien.

Den *sjunde* (sista) delen granskar hälsovård och undervisning som investering i allmän utveckling (»modernisering»). Ett par data om utvecklingen på det medicinska området må anföras: Antalet medicinska utbildningsanstalter har 1946—1965 stigit från 15 till 81; dödligheten i smitto-

samma sjukdomar per 100.000 invånare på Ceylon — uppgifter för Indien lämnas inte — har från 1944/46 till 1956/58 fallit från 403 till 99; denna enorma förbättring beror främst på det faktum att malarian nästan utrotats medan övriga smittsamma sjukdomars frekvens starkt minskats. Det kan förmodas att den indiska statistiken visar en liknande trend.

Det indiska undervisningsväsendet var under den koloniala epoken i enlighet med de brittiska traditionerna inriktad på överklassen, och utvecklingen hämmas av detta arv från kolonialismens dagar. Det lämnas uppgifter om de läskunnigas antal i procent av befolkningen: För den manliga delen stiger procenttalet 1951—1961 från 29 till 41 och för den kvinnliga delen från 8 till 13 — det påpekas emellertid att dessa siffror säkerligen ligger kraftigt i överkant.

Två invändningar har flitigt anförts mot »Asian Drama», nämligen dels att boken är för lång, för litet genomarbetad och därför föga koncentrerad, dels att man saknar en avslutande del med sammanfattande slutsatser. Dessa anmärkningar har fog för sig, men man måste betänka de utomordentliga svårigheterna. För min del vill jag tillfoga fem allmänna kritiska punkter:

1. Den amerikanska stiftelse som utgivit boken är Twentieth Century Fund, i vars styrelse ingår bl.a. Adolf Berle, Arthur Burns, Kenneth Galbraith och Arthur Schlesinger. Förmodligen har styrelsen av politiska skäl bestämt forskningsfältet, Syd-Asien; om man stannat för Indien, Pakistan och Ceylon — som från alla synpunkter hade varit att föredraga — skulle arbetet oundvikligen blivit en mer eller mindre skarp vidräkning med den brittiska kolonialregimen.
2. Att »Asian Drama» utgivits på engelska av en amerikansk stiftelse har troligen motiverat valet av medarbetare. Arbetet har en brittisk och i viss mån amerikansk slagsida; detta är särskilt framträdande i andra delen.
3. Den tvärvetenskapliga och institutionella ansättningen har inte genomgående kunnat uppehållas, dels därför att bland författarna endast Gunnar Myrdal har en sådan vidsynt orientering, dels emedan ingen av författarna visar större handlag med statistiska data, dels slutligen på grund av att en samhällsvetenskaplig analys är oerhört svår att föra i hamn.
4. Arbetet har alldeles för många, och ofta nästan likalydande, citat och allt för mycket generellt hållen, i och för sig berättigad, nationalekonomisk-kunskapsteoretisk kritik av de neoklassiska modellerna, som säges inte passa Syd-Asien — men som oftast inte passar något land alls. Man blir genom-

gående påmint om att Gunnar Myrdals styrka är den tankeväckande kritiken, inte den konstruktiva syntesen.⁷

5. Att »Asian Drama» utgavs våren 1968, medan olika delar färdigställdes vid vitt skilda tidpunkter — oftast *mycket* tidigare — är onekligen en brist, i all synnerhet som de allra senaste åren visat märkliga tendensförändringar på väsentliga områden. Jordbrukets ökade avkastning har naturligtvis inte kunnat beaktas, ej heller den ödesdigert skärpta kampen om jordens fördelning. Dessa dels positiva, dels negativa tendenser skulle — jämte den oförminskade befolkningsökningen — bilda underläget för en aktuell prognos och ett aktuellt politiskt program. Man har inte skäl att anklaga »Asian Dramas» författare för att så ytterligt hypotetiska konstruktioner utelämnats.

Ingen utom Gunnar Myrdal skulle haft mod att angripa en så gigantisk uppgift som den föreliggande, och ingen skulle ha gått till arbetet med en lika stor fond av samhällsvetenskaplig och politisk erfarenhet.

GUNNAR MYRDAL: Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of Nations. Vol. I—III. Twentieth Century Fund, Pantheon. New York 1968. (Penguin 1968, Pelican 1968.)

⁷ Jfr min recension av Gunnar Myrdals i högsta grad tankeväckande bok »Vetenskap och politik i nationalekonomin», Stockholm 1930. Min recensjonsartikel, »Ekonomisk vetenskap och politisk ekonomi», stod i Statsvetenskaplig Tidskrift 1931, sid. 119—145 och följande diskussion mellan Myrdal och mig i samma tidskriftsångång sid. 429—486.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Politiska opinionsundersökningar i Indien

Att utföra opinionsundersökningar i Indien möter betydande svårigheter. Ungefär tre fjärdedelar av befolkningen och mer än hälften av de väljare, som avger sina röster vid valen, saknar läs- och skrivkunnighet, och flertalet torde ha ytterst måttliga politiska kunskaper. Ställningstagandet vid valen bestäms åtminstone på landsbygden i byarnas kastgrupper, och vederbörande lokale kastledare utövar ett avgörande inflytande.

Därtill kommer, att landets storlek och de mycket utpräglade regionala och språkliga skillnaderna så gott som utesluter skapandet av en all-indisk opinion. Alla iakttagelser tyder på, att befolkningens och icke minst väljarnas ställningstaganden främst bestäms av regionala omständigheter.

Under de senaste åren har emellertid vissa försök på opinionsundersökningarnas område gjorts av *Indian Institute of Public Opinion* (IIPO, adress 2 A, National Insurance Building, New Delhi), en privat institution vars verksamhet huvudsakligen finansieras genom att den under annat namn också utför vanliga kommersiella marknadsundersökningar mot betalning. Institutets chef, Eric da Costa, som härstammar från sydvästra Indien men sedan länge är bosatt i Delhi, står helt fri gentemot alla politiska organisationer, och inga sådana deltar i finansieringen eller planläggningen av undersökningarna. Eftersom institutets resurser är små, har arbetet relativt ringa omfattning, och man återkommer tämligen sällan till ett och samma problem.

I huvudsak är de politiska och sociala opinionsstudiernas inriktning av två slag. Den ena typen avser de fyra största städerna — Calcutta, Bombay, Delhi och Madras — som ju är tekniskt tämligen lättåtkomliga, men vilkas opinioner torde vara föga representativa för den indiska landsbygd, där inemot fyra femtedelar av landets befolkning har sitt hemvist. I dessa städer utförs undersökningar flera gånger om året, vilket gör det möjligt att i viss utsträckning följa opinionens växlingar. Det andra slaget av undersökningar inriktas i varje särskilt fall på såväl landsbygd som städer inom en eller ett par särskilda delstater, företrädesvis sådana som ur dagspolitisk synpunkt erbjuder speciellt intresse. Då emellertid varje stat kan studeras endast med långa mellantider, är det allt annat än lätt att genom de gjorda undersökningarna följa opinionens förskjutningar.

Urvalet av de orter inom varje berört område, där intervjuer skall utföras, är i viss mån systematiskt, så till vida att geografisk koncentration undvikas och »rena» landsbygds- respektive stadsdistrikt väljs. I övrigt utses intervjuobjekten slumpmässigt i röstlängderna. Bortfallet reduceras till ett minimum genom att man — såsom är möjligt vid slumpmässigt urval — ger intervjuarna dubbelt så många namn som det vilket skulle svara mot det beräknade antalet intervjuer. När det förutbestämde antalet uppnåtts, avstår intervjuarna givetvis från att vända sig till de personer som återstår på listan.

Av sparsamhetsskäl är antalet intervjuer ringa. I de fyra storstäderna, med sammanlagt ungefär 18—20 miljoner invånare, intervjuas i allt 1.000 vuxna, icke-illiterata personer. I Uttar Pradesh (inmot 90 milj. inv.) intervjuades i den senaste undersökningen 750 personer, varav 500 på landsbygden och 250 i städerna, hemmahörande i sammanlagt 15 distrikt. Motsvarande siffror för Bihar (ungefär 55 milj. inv.) var 600, varav 450 respektive 150 i distrikt på landsbygden och två städer. En studie bland ungefär 40 milj. invånare i Tamil Nadu (Madras) hade något större omfattning, eller sammanlagt 1.000 intervjuer, varav 500 vardera på landsbygden och i städerna.

Intervjuerna är undantagslöst muntliga, enligt i förväg upprättade frågeformulär. Antalet frågor är relativt stort, vilket möjliggör en viss »filtrering» av resultaten genom korrelation av frågor som står i sakligt sammanhang med varandra. Siffrornas statistiska signifikans beräknas på vanligt sätt men redovisas vanligen endast ofullständigt vid publiceringen.

Det anses nödvändigt att utöva en viss kontroll över intervjuarnas samvetsgrannhet. För detta ändamål åläggs dessa att inge listor med namn på alla intervjuade personer. Ett antal av dessa (ungefär en sjättedel) tillställs därefter från IIPO ett tryckt kort med förfrågan huruvida intervjuaren uppträtt tillfredsställande. Skulle det i mer än något enstaka fall inträffa, att en viss intervjuades »offer» påstår sig sakna kännedom om samtalet, blir medarbetaren i fråga omedelbart avskedad.

Inför såväl 1967 års allmänna val som de mellanval, vilka därefter ägt rum i olika stater, har institutet utfört valprognoser. Dessa har i vad gäller röstfördelningen visat sig förvånande korrekta; avvikelserna har knappast någonsin överstridit den statistiska felmarginalen. En annan sak är, att själva valutgången i ett land med majoritetsval är ytterligt svår att förutsäga med dylika metoder, eftersom den i så hög grad beror av antalet kandidater i varje särskild valkrets. Härvidlag har IIPO börjat tillämpa en metodik med alternativa hypoteser, men dessa bestäms av erfarenheterna från tidigare val jämte allmänna resonemang och kan därför lätt slå fel när det partipolitiska läget är så labilt som för närvarande i Indien.

Gunnar Heckscher

Lokalkommunal information. Några delresultat från en intervjuundersökning i Lund 1970

Bakgrund

Tidigt år 1968 tillsattes i Lunds stadsfullmäktige efter hemställan i en motion en kommitté »som skulle behandla och till stadsfullmäktige framlägga förslag som syftade till att stärka den kommunala demokratin i Lund».

Demokratiska kommittén har i enlighet med utredningsuppdraget främst vidtagit vissa åtgärder för att förbättra den lokalkommunala informationen till kommunmedlemmarna. (Parentetiskt bör nämnas att kommittén begränsat sitt arbete till denna typ av extern information, dvs. den interna informationen inom och mellan de olika förvaltningsenheterna samt den typ av information som vänder sig till turister eller företag som önskar etablera sig i kommunen behandlas ej av kommittén och *inte* heller i den nedan redovisade intervjuundersökningen). De informationsåtgärder som vidtagits har dock varit delåtgärder i väntan på ett mer genomarbetat förslag till informationspaket för Lunds del.

På ett tidigt stadium i arbetet med informationsåtgärderna stod det klart, att kommittén skulle bli tvungen att »skapa» ett eget beslutsunderlag, ty de data som fanns tillgängliga på det lokalkommunala informationsområdet var begränsade. De för kommittén mest intressanta data fanns tillgängliga i tre opublicerade licentiatavhandlingar inom Kommunalforskningsgruppen (KFG).¹ För kommittén mindre intressanta data hämtades från vissa effektundersökningar, där man både försökt mäta effekten av den lokalkommunala information och de annonser som funnits i kommunalt utgivna tidningar. Undersökningar av denna typ finns bl.a. för Malmös och Eslövs kommunalt utgivna informationstidningar. Slutligen må nämnas att kommittén inte i någon nämnvärd utsträckning gått igenom marknadsföretagens ibland tillgängliga rapporter angående marknadstester, ett område varifrån kommunerna som informationsgivare *ev.* skulle kunna dra nytta av de erfarenheter som vunnits.

Data om intervjuundersökningen

Nedan ges en mycket kortfattad redogörelse för intervjuundersökningens uppläggning.

Undersökningsmetod: urvalsundersökning med besöksintervjuer.

Urvalsmetod: systematiserat urval i flera steg.

Urvalsstorlek: 361 genomförda intervjuer.

Bortfall: ca 15%.

¹ De tre avhandlingar som åsyftas är:

Birgersson, Bengt-Ove: Det kommunala kommunikationssystemet. En undersökning av den kommunala informationen via massmedia under icke valtid.

Månsson, Lennart: Rikspolitiska attityder — kommunalpolitik. Resultat från en väljarundersökning vid 1966 års kommunalval.

Örtendahl, Claes: Politisk kommunikation — politisk information. En rapport från kommunalforskningsgruppens väljarundersökning 1966.

Urvalets representativitet: »god» för de aktuella åldersgrupperna 18—75 år.

Mätinstrument: standardiserat frågeformulär.

Fältarbete: utfört med hjälp av SCB:s utredningsinstituts lokalombud.

Kodning: prekodat i frågeformuläret.

Stansning, programmering och körning: Lunds stads datacentral.

Intervjuformulärets disposition

Frågeformuläret är uppbyggt av ett antal integrerade frågeserier som belyser den lokalkommunala informationen ur olika aspekter. En del av frågorna är likalydande med frågor som ingick i Kommunalforskningsgruppens stora intervjuundersökning vid 1966 års kommunalval (se not 1), varför det i vissa lägen är möjligt att jämföra Lundaundersökningens resultat med KFG:s.

De olika frågeserierna i formuläret framgår av nedanstående sammanställning.

1. bakgrundsdata om intervjupersonerna (ip)
2. kommunalpolitiskt intresse, kommunalpolitisk anknytning och kommunalpolitiska diskussioner i olika personkretsar
3. tidningsläsning m.m.
4. uppfattning om vissa möjligheter att informera förtroende- resp. tjänstemän
5. intresse för lokalkommunal information
6. kunskap om Lunds kommunalpolitiska system
7. informationsbehov och informationskanaler²

Resultattolkning

Tolkningen av materialet består huvudsakligen av en procentanalys, som grundar sig på svarsfördelningen på resp. fråga. Vid tolkningen har dessutom ambitionen varit att resonemangsvis försöka redogöra för resp. frågas eller frågeseries relevans samt en strävan att tolka utfallets praktiska betydelse för kommitténs del.

Ambitionen vid analysen har således varit begränsad såtillvida som inga statistiska metoder utnyttjats för att säkerställa konstaterade samband eller tendenser. Kommittén har heller inte utnyttjat de möjligheter som det liggande materialet erbjuder, t.ex. för en mer elaborerad analys.

Några resultat från undersökningen

I det följande kommer vissa resultat ur undersökningen att presenteras närmare. Resultatredovisningen ansluter i stort till de frågeserier i formuläret som redovisats ovan.

1. Intresse för politik

Genom att ställa frågor om ip:s politiska intresse avsåg kommittén att få ett grovt mått på möjligheterna att »träffa» kommunmedlemmarna med en kommande

² I rapporten ingår också resultaten från ett antal frågor med anknytning till den i Lund så bekanta allaktivistfrågan. Dessa kommer ej närmare att beröras.

lokalkommunal information, dvs. ju större andel politiskt intresserade desto bättre prognos för måluppfyllelse av insatta informationsåtgärder från resp. kommuns sida.

För Lunds del visar intervjuundersökningen att det politiska intresset är jämförbart med andra kommuner av samma typ dvs. ungefär hälften av befolkningen är »mycket» eller »ganska intresserad» av politik, medan den andra hälften »inte alls» eller är »inte särskilt intresserad». Däremot uppvisar Lund ett *större* intresse för kommunalpolitik än vad resultaten från 1966 visar för motsvarande kommutyp.

2. Kontaktyta mellan kommunmedlemmar och det kommunalpolitiska systemet

I syfte att få ett mått på den nuvarande kontaktytan mellan enskilda invånare och kommunen som politiskt system ställdes ett par enkla frågor, dels om innehav eller ej av förtroendeuppdrag, dels av bekantskap med förtroendeman. Den bakomliggande tanken var, att om man fann att kontaktytan var »liten» så fordrades det »kraftigare» informationsåtgärder än om kontaktytan var »stor».

Resultatet är det förväntade, dvs. kontaktytan mätt på detta sätt är i en stad av Lunds storlek »liten» och behovet av en kompensation för den »informationsförlust» detta förorsakar är stor. Endast 2,5 % har, eller har innehaft, ett kommunalt förtroendeuppdrag och ca 75 % är inte bekant med någon kommunal förtroendeman. (Det »första» resultatet stämmer väl överens med den faktiska andelen förtroendemän i Lund och det »andra» överensstämmer med resultaten från 1966.)

I detta sammanhang kan nämnas att endast 25 % »kan» namnet på stadens andra kommunalråd, medan motsvarande siffra för det första kommunalrådet samt stadsfullmäktiges ordförande är ca 35 %, dvs. även dessa siffror indikerar en »liten» kontaktyta (förutom att de get ett mått på kunskap om det politiska systemet Lund).

3. Diskussion av lokalkommunala frågor i olika personkretsar

Under punkten 2 ovan framgår det indirekt att kommittén betraktat den personliga kontakten som mycket betydelsefull för inhämtande och spridning av lokalkommunal information. För att få ett mått på olika personkretsars betydelse för den lokalkommunala informationen ställdes tre, för varje personkrets likalydande frågor.

Resultaten visar att *familjen* är den personkrets som uppvisar den största andelen ip som kan erinra sig någon lokalkommunal fråga som diskuterats det senaste året, men även *arbetsplats* och *bekantskapskrets* betyder uppenbarligen mycket för den lokalkommunala diskussionen och därmed även för informationen. Vad som förvånar i sammanhanget är att de lokala *partierna* samt *föreningarna* betyder så lite som fora för lokalkommunala diskussioner.

Tabell 1. *Andel ip som kan erinra sig någon lokalkommunal fråga i resp. personkrets. Totalfördelning. Procent.*

Undersökta personkretsar	Andel som kan erinra sig ngn fråga
familjen	66
bekantskapskretsen	56
arbetsplatsen	53
förening/organisation	8
politiskt parti	7

När de som kunde erinra sig någon fråga ombads att nämna någon/några av dessa frågor visade det sig att s.k. stridsfrågor dominerade. Av de totalt 925 frågor som registrerades nämndes den s.k. allaktivistfrågan av 28 %, gatugenombrottet i Lund av ca 23 % och betydligt lägre frekvens visade sociala + fritidsfrågor, 12 %, dvs. den kontinuerliga, rutinmässiga, friktionsfritt löpande kommunala outputen väcker inget större intresse utan intresset koncentreras till enstaka kommunala beslut eller frånvaro av beslut.

4. Pressen och den lokalkommunala informationen

De lokala dagstidningarnas betydelse för den lokalkommunala informationen är stor, varför det är naturligt att närmare undersöka pressens roll i den kommunala kommunikationsprocessen.

Tabell 2. *Intresse för lokalkommunala nyheter. Totalfördelning. Procent.*

mycket intress.	ganska intress.	inte särskilt intress.	inte alls intress.
26	49	21	4

Av tabellen framgår det att intresset för det lokalkommunala stoffet får anses vara mycket högt, ca 75 % är »mycket» eller »ganska intresserade», en siffra som överstiger 1966 års resultat i den aktuella kommuntypen med knappt 10 % och där skillnaden i kategorin »mycket intresserade» är ca 13 %. Den noterade skillnaden torde till största delen förklaras av tidningssituationen i Lund med två »stora» och en »mindre» tidning, alla tre utgivna i Malmö.

Av de 361 intervjuade läser 245 Sydsvenska Dagbladet regelbundet medan 156 läser Arbetet och 46 Skånska Dagbladet. Ungefär 60 % av dessa tidningars läsare anser att tidningarna ej ger tillräckligt med lokalkommunal information. Slutligen må nämnas att Arbetets läsare hyser det största förtroendet för »sin» tidnings lokalkommunala innehåll medan SDS resp. SkD redovisar något lägre resp. lägre siffror. (Det kan f.ö. parentetiskt konstateras att den i Malmö utgivna Kvällsposten,

som regelbundet läses av 37 ip i Lund, har en mycket stor andel läsare — ca 55 % — som ej har förtroende för det lokalkommunala stoffet.)

Den lokala dagspressen är f.n. ip:s viktigaste kanal för erhållande av lokalkommunal information, 88 % anger detta medan drygt 50 % nämner TV och regionalradion som den viktigaste kanalen. Efter dessa kanaler, som är helt outstanding kommer de förut omtalade personkretsarna, se punkten 3, med mellan 8 och 15 %.

Pressens betydelse för informationen understryks av svaren på frågan om vilka kanaler för lokalkommunal information som man vill se prövade i framtiden, där visserligen listan »toppas» av en kommunal informationstidning, som 63 % angett, men 53 % menar att informationen ska spridas via dagspressen.

5. Områden där den lokalkommunala informationen saknas

Resultatredovisningen ska avslutas med en tabell som visar på vilka områden man saknar den lokalkommunala informationen mest, var informationsbehovet är störst.

Tabell 3. Områden där den lokalkommunala informationen saknas mest. Totalfördelning.

Områden där informationen saknas mest	Antal	%
1. stadsplanering	106	29
2. väg-, gatu- och trafikplanering	99	27
3. tillgång till bostäder	96	27
4. miljöfrågor	95	26
5. bostadspolitik	92	26
6. barndaghem och lekskolor	82	23
7. ungdomsfrågor	71	20
8. hemhjälpsverksamhet	68	19
9. markköp, markplanering	64	18
10. finansfrågor	50	14
11. idrotts- och fritidsfrågor	34	9
12. kulturfrågor	33	9
13. skolplanering	31	9
14. VA-frågor	16	4
15. förvaltningarnas exp.tider	9	3
16. övrigt (mest »socialt»)	21	6
Summa	967	269

Anm.: Varje person har fått ange högst tre områden.

Tabellen visar bl.a. på det dominerande intresset hos kommunmedlemmarna för planeringsfrågor, ca 75 % vill ha mer information på detta område, medan drygt 50 % önskar mer information om bostadspolitiken och inte fullt så många anser att den »sociala» informationen är otillräcklig. Diskussionerna om miljöfrågorna

och den information, som följt med dem, tycks inte ha lyckats tillfredsställa behovet av information (eller också har den pågående debatten väckt intresset för mer information) ty en av fyra vill ha mer information på detta område.

Undersökningen i ett större perspektiv

För Lunds stads del har resultaten från undersökningen sitt primära värde dels som beslutsunderlag för kommande informationsåtgärder, dels som fingervisning om kommuninvånarnas attityd till allaktivistfrågan. Lundaundersökningen torde dock ha ett visst värde även i andra sammanhang, vilket avslutningsvis ska beröras.

I avsnittet om intervjuformulärets disposition påpekades, att vissa frågor i Lundaundersökningen var likalydande med frågor som ställdes vid Kommunalforskningsgruppens intervjuundersökning i samband med 1966 års kommunalval. Likaväl som detta således underlättat arbetet med frågeformulärets uppbyggnad för Lundaundersökningen och givit Lund en möjlighet att relatera vissa av »sina» resultat till de för kommuntypen uppmätta i KFG:s undersökning, så bör Lundaundersökningens resultat för de aktuella frågorna ge KFG möjlighet att »addera» Lunds resultat till de för kommuntypen uppmätta och ett tillfälle att analysera de skillnader som föreligger mellan de bägge undersökningarnas resultat. För de ev. kommande informationsundersökningar som KFG eller andra genomför torde Lundaundersökningens frågeformulär och resultat kunna ge en del impulser då många frågor och resultat har generell relevans.

Den statliga informationsutredningen har i sitt betänkande — SOU 1969: 48 — i olika sammanhang betonat vikten av undersökningar, som skulle bredda kunskapen på det lokalkommunala informationsområdet. Svenska kommunförbundet betonar samma sak i sin promemoria, *Kommunal information*. Både den statliga informationsutredningen och Kommunförbundet pekar på behovet av tillskapandet av ett slags databank, där erfarenhetsmaterial gällande lokalkommunal information skulle lagras. Lundaundersökningens resultat kan ses som ett bidrag till en sådan databank, ett bidrag som torde ha ett visst allmängiltigt intresse även för andra kommuner.

Anders Ek

1969 års stortingsval i Norge

1965 års stortingsval i Norge resulterade som bekant i att Arbeiderpartiets nästan 30 års oavbrutna regeringsinnehav — endast avbrutet av den kortvariga regeringen John Lyng sommaren 1963 — upphörde, och i att regeringen Einar Gerhardsen efterträddes av en borgerlig koalitionsregering under ledning av Per Borten (Senterpartiet). I regeringen har Høyre 6 ministerposter, medan Senterpartiet, Venstre och Kristelig Folkeparti har 3 vardera.

Kommunalvalet 1967 medförde inte några större förändringar i partiernas inbördes styrkeförhållanden jämfört med stortingsvalet 1965. Arbeiderpartiet kunde inregistrera en viss, ganska ringa framgång och Høyre en viss tillbakagång.

Den borgerliga koalitionsregeringen kunde följaktligen se fram mot stortingsvalet 1969 med en viss tillförsikt. Till detta bidrog också att de månatliga gallupundersökningarna, vilka vid tidigare val visat sig tämligen tillförlitliga, visade på en stor stabilitet i valmanskåren, åtminstone vad gällde relationen mellan de två blocken, borgerliga och socialister. De förändringar som skedde rörde sig i allmänhet enbart om några tiondelars procent. Den enda större förändring som inträffade, skedde i samband med den ryska inmarschen i Tjeckoslovakien och innebar i stort sett endast en omfördelning inom det socialistiska blocket. Från augusti 1968 till september 1968 minskade Socialistisk Folkepartis sympatisörer från 7,3 % till 5,0 % samtidigt som Arbeiderpartiet ökade från 42,7 % till 45,0 %. Även kommunisterna minskade från 1,4 % till 1,0 %. Vid årsskiftet hade emellertid kommunisterna helt återhämtat sig (1,5 %), medan Socialistisk Folkeparti fortfarande hade väsentligt mindre stöd i valmanskåren (5,9 %) än före inmarschen. Samtidigt hade Arbeiderpartiets andel minskat till 43,7 %. Under 1969 minskade emellertid Socialistisk Folkepartis gallupsiffror ytterligare, men efter en viss återhämtning under sommaren nådde de upp till 5,0 % vid den sista opinionsundersökning, som publicerades före valet. Till Socialistisk Folkepartis besvärigheter bidrog sannolikt också att partiets ungdomsförbund lämnade partiet vid kongressen 1969. För de övriga partierna var väljarandelen vid detta tillfälle (5—15 juli) för Arbeiderpartiet 44,4 %, för Høyre 21,1 %, för Kristelig Folkeparti 8,0 %, för kommunisterna 1,5 %, för Senterpartiet 9,8 % och för Venstre 10,2 %. Allt pekade följaktligen på fortsatt borgerligt styre.

Det dominerande temat under valkampanjen var helt naturligt frågan om regeringsmakten. Kampen kom där främst att stå mellan statsminister Per Borten och Trygve Bratteli, Arbeiderpartiets ledare. Arbeiderpartiet markerade ganska starkt sitt alternativ till den borgerliga regeringen. Ungefär två veckor innan valet offentliggjorde man ett handlingsprogram för de första hundra dagarna vid makten. Bland de åtgärder man lovade genomföra inom denna tidsram fanns bl.a. en sänkning av pensionsåldern till 67 år, införandet av 40-timmars arbetsvecka för skiftesarbete, införandet av ett nytt skattesystem, olika lokaliseringbefrämjande förslag, erkännande av Nordvietnam m.m. De i koalitionsregeringen deltagande borgerliga partierna publicerade inte något gemensamt handlingsprogram eller regeringsprogram, utan varje parti gick fram med eget program. För de två andra partierna på vänsterkanten, kommunisterna och Socialistisk Folkeparti, var regeringsfrågan inte lika dominerande. De förklarade tvärtom, att det för dem inte spelade någon roll vem som innehade regeringsmakten, de borgerliga eller Arbeiderpartiet.

De sakfrågor, som i övrigt kom att dominera debatten, gällde främst det nya skattesystemet med mervärdesskatt. Alternativen här var regeringsförslaget (B-momsen), vilket innebar en mervärdesskatt på 20 % samt Arbeiderpartiets förslag (A-momsen), som innebar en mervärdesskatt på 15 %. Till detta kom Socialistisk Folkeparti och kommunisterna, vilka ställde sig helt avvisande till införandet av mervärdesskatt. Stortinget hade visserligen redan antagit regeringsförslaget, men frågan var ändå ytterst aktuell, eftersom Arbeiderpartiet i händelse av regeringskifte hade bundit sig för att riva upp beslutet. Debatten blev emellertid tekniskt

komplicerad, och man var bland politiska observatörer ganska tveksam om den i nämnvärd grad kunde intressera väljarna. En intervjuundersökning, som Statistisk sentralbyrå företog omedelbart efter valet, tyder också på, att frågan inte engagerade väljarna i någon större utsträckning, eller att den var så komplicerad, att det var svårt att bilda sig någon uppfattning. Av de tillfrågade var det nämligen 45 %, som sade sig sakna uppfattning i frågan. I övrigt fördelade väljarna sig någorlunda efter partitillhörighet. Ganska markant är emellertid den stora andel väljare hos Kristelig Folkeparti (60 %), Senterpartiet (57 %) och Venstre (50 %), som sade sig sakna uppfattning i frågan. Andra frågor, som kom upp, var bl.a. bostadsbyggandet, där Venstre på nytt påmindes om sina vallöften 1965, lokaliseringspolitiken samt i slutet av valkampen i viss utsträckning även abortfrågan, där Kristelig Folkeparti angrep Arbeiderpartiet, som på sin senaste kongress antagit en resolution om väsentligt utvidgade abortmöjligheter.

Stortingsvalet ägde rum söndagen den 8 och måndagen den 9 september. Lagen om tvådagarsval, dvs. val även på söndagen, antogs 1965. Endast om dispens erhålls kan kommunerna slippa söndagsval. Tvådagarsval hölls i 53,0 % av kommunerna, vilket innebar, att 70,9 % av väljarna berördes av detta.

Valdeltagandet var 83,8 %, fördelat på 84,9 % för män och 82,8 % för kvinnor. Detta innebär en viss nedgång jämfört med stortingsvalet 1965, då valdeltagandet totalt var 85,4 %. Jämfört med övriga stortingsval efter världskriget är valdeltagandet emellertid fortfarande över genomsnittet för perioden. Att tvådagarsvalet i viss utsträckning bidragit till att öka valdeltagandet framgår, om vi jämför valdeltagandet i kommuner med tvådagarsval (84,7 %) med valdeltagandet i kommuner med endagsval (81,6 %). I de kommuner, som hade tvådagarsval, visade sig den traditionella valdagen (måndagen) locka de flesta väljarna (65,5 %). Jämfört med kommunalval är valdeltagandet vid stortingsval i allmänhet betydligt högre. Vid senaste kommunalvalet (1967) var valdeltagandet 76,3 %.

Valresultatet 1969 samt jämförelser med tidigare stortingsval framgår av tabell 1.

Valet medförde inte något regimskifte, även om den borgerliga koalitionsregeringens majoritet blev väsentligt reducerad (76—74 jämfört med 80—70 efter valet 1965). De borgerliga partiernas andel av valmanskåren minskade också från 49,5 % till 48,9 %. Arbeiderpartiet blev valets segerherre med en procentuell ökning på 3,4 %, vilket resulterade i sex nya mandat (tabell 2). För Sosialistisk Folkeparti blev valet däremot något av en katastrof. Partiet förlorade nästan halva sin valmanskår och dessutom båda mandatet i stortinget. Även kommunisterna fick vidkännas en viss tillbakagång. Bland de borgerliga koalitionspartierna fick såväl Senterpartiet som i synnerhet Kristelig Folkeparti en viss procentuell ökning av valmanskåren och ökade dessutom sin representation i stortinget med ett resp. två mandat. Den mandatmässige förloraren bland regeringspartierna var Venstre,

¹ Rösterna på de borgerliga samlingslistorna är fördelade på respektive partier i förhållande till röstfördelningen vid det sista stortingsval, då de ställde upp med rena partilistor i berörda fylken. Fördelningen av rösterna på samlingslistan mellan SF och K i Bergen (1969) bygger på siffrorna från kommunalvalet 1967.

De borgerliga samlingslistor, som förekom 1969, var mellan Senterpartiet och

Tabell 1. Stortingsvalet 1969 samt jämförelser med tidigare val.

	Röster 1969	Röster i procent ¹				
		1953	1957	1961	1965	1969
<i>Hela landet</i>						
Det norske Arbeiderparti (A)	1.004.348	46,7	48,3	46,8	43,1	46,5
Høyre (H)	406.209	18,6	18,9	20,0	21,1	19,6
Kristelig Folkeparti (KrF)	169.303	10,5	10,2	9,6	8,1	9,4
Norges Kommunistiske Parti (K)	21.517	5,1	3,4	2,9	1,4	1,0
Senterpartiet (Sp)	194.128	9,1	9,3	9,4	9,9	10,5
Sosialistisk Folkeparti (SF)	73.284	—	—	2,4	6,0	3,5
Venstre (V)	202.553	10,0	9,7	8,8	10,4	9,4
Borgerlige fellelister (BF)	83.073	—	—	—	—	—
Fellesliste SF och K	3.203	—	—	—	—	—
Andre lister	1.094	0,0	0,2	0,1	0,0	0,1
Totalt	2.158.712	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Städer</i>						
Det norske Arbeiderparti (A)	452.183			46,7	43,5	47,0
Høyre (H)	233.755			30,9	28,2	26,0
Kristelig Folkeparti (KrF)	64.736			6,9	6,6	8,3
Norges Kommunistiske Parti (K)	10.365			3,1	1,4	1,2
Senterpartiet (Sp)	34.911			0,5	2,9	4,0
Sosialistisk Folkeparti (SF)	36.470			3,5	6,9	4,0
Venstre (V)	91.982			8,4	10,6	9,6
Borgerlige fellelister (BF)	34.997			—	—	—
Fellesliste SF och K	3.203			—	—	—
Andre lister	365			0,1	0,0	0,0
Totalt	962.967			100,0	100,0	100,0
<i>Landskommuner</i>						
Det norske Arbeiderparti (A)	552.165			46,8	42,9	46,2
Høyre (H)	172.454			14,0	15,6	14,4
Kristelig Folkeparti (KrF)	104.567			11,2	9,3	10,3
Norges Kommunistiske Parti (K)	11.152			2,8	1,4	0,9
Senterpartiet (Sp)	159.217			14,2	15,3	15,8
Sosialistisk Folkeparti (SF)	36.814			1,8	5,3	3,1
Venstre (V)	110.571			9,1	10,2	9,3
Borgerlige fellelister (BF)	48.076			—	—	—
Fellesliste SF och K	—			—	—	—
Andre lister	729			0,2	0,0	0,1
Totalt	1.195.745			100,0	100,0	100,0

Kristelig Folkeparti i Akershus, Vestfold, Telemark och Troms samt mellan Høyre och Kristelig Folkeparti i Bergen. Dessutom drog Senterpartiet tillbaka sin lista i Oslo till förmån för Kristelig Folkeparti.

som med en röstminskning på en procent förlorade hela fem mandat, medan där-
emot Høyre, som gick något mer tillbaka i väljarkåren, endast tappade två mandat.
En tänkbar förklaring till detta skulle kunna vara att Venstre fick ovanligt många
sistamandat i fylkena vid valet 1965 (5 av 18). Av de mandat partiet förlorade
fanns emellertid endast ett sistamandat. Övriga förluster kom i fylken, som mot
bakgrund av 1965 års siffror föreföll säkra. Det norska valsystemets effekter kan
också illustreras med en jämförelse mellan Senterpartiet å ena sidan och Venstre
och Kristelig Folkeparti å den andra. Det förra partiet har med en väljarandel,
som endast är cirka en procent större än de båda andra partiernas, ändå sju resp.
sex mandat mer i stortinget. Ett ytterligare exempel på valsystemets effekter är att
Sosialistisk Folkeparti med 3,5 % av väljarkåren bakom sig ställs utanför stortinget.

Tabell 2. *Valda representanter efter parti.*

Parti	Därav		Därav		Därav		Därav		Därav	
	1953	kvinnor 1957	kvinnor 1957	kvinnor 1961	kvinnor 1965	kvinnor 1965	kvinnor 1969	kvinnor 1969	kvinnor	
A	77	5	78	8	74	11	68	9	74	11
H	27	2	29	2	29	1	31	1	29	2
KrF	14	—	12	—	15	—	13	—	14	1
K	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Sp	14	—	15	—	16	1	18	—	20	—
SF	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—
V	15	—	15	—	14	—	18	2	13	—
Totalt	150	7	150	10	150	13	150	12	150	14

Den kvinnliga representationen i stortinget ökade något jämfört med tidigare
val, men är fortfarande relativt liten (9,3 %). Den kommer dessutom i stort sett
endast från ett parti, Arbeiderpartiet. Omvalsfrekvensen bland stortingsledamöterna
var däremot betydligt lägre vid detta val än vid tidigare val. Vid 1969 års val
omvaldes 55,3 % av de gamla stortingsledamöterna jämfört med 64,7 % vid 1965
års val och 75,3 % vid 1961 års val. Den lägre omvalsfrekvensen bidrog till att
genomsnittsåldern för det nyvalda stortinget sjönk något, 49,8 år, vilket skall
jämföras med 50,2 år efter 1965 års stortingsval. Bland partierna har Arbeider-
partiet och Høyre de yngsta partigrupperna (47,9 år), medan Kristelig Folkeparti
har den äldsta (53,2 år). Äldsta representanten (V) i stortinget är 68 år och
yngsta (A) 26 år.

Arbeiderpartiets framgång (tabell 3) var störst i de regioner där partiet traditio-
nellt är starkast (Østlandet, Trøndelag, Nord-Norge). Speciellt markant var fram-
gången i Nord-Norge, där partiet ökade med 6,8 %. Partiet, som genomgående är
betydligt starkare i de mera urbaniserade och industrialiserade områdena, hade
visserligen en framgång, som låg något över genomsnittet i denna typ av områden,
men störst framgång hade partiet i de mera perifera fiskarkommunerna, där ök-
ningen var så stor som 6,2 %.

Tillbakagången för Sosialistisk Folkeparti, vilket liksom Arbeiderpartiet är star-

kast i Østlandet, Trøndelag och Nord-Norge, följer i stort sett Arbeiderpartiets framgång i de olika regionerna, med undantag för Nord-Norge, där Arbeiderpartiets framgång vida överstiger Sosialistisk Folkepartis tillbakagång. Vidare gäller, att partiets motgångar var störst i städer och andra tätorter, där partiet traditionellt är starkast. Även kommunisternas tillbakagång var störst i de regioner, där Arbeiderpartiet var framgångsrikast.

Mittenpartierna (V, Sp, KrF) har sin styrka i Sør- och Vestlandet. Kristelig Folkeparti, som hämtar de flesta av sina röster i de perifera fiskarkommunerna, hade också en viss framgång i dessa områden, i synnerhet då på Vestlandet, men nästan lika markant och mera överraskande var partiets framgång i Oslofjordsområdet, i synnerhet då i Oslo, där partiet ökade med 2,2 % och blev tredje största parti med 7,3 %, visserligen på behörigt avstånd från Arbeiderpartiet (44,5 %) och Høyre (36,2 %). Allmänt gäller, att partiet ökade något mer i städerna än i övriga områden. Senterpartiet, som är ett utpräglat landsbygdsparti, hade liksom Kristelig Folkeparti, största delen av sin ökning i de mera tätbefolkade områdena. Venstres tillbakagång var störst i partiets traditionellt starkaste områden på Sør- och Vestlandet. Tillbakagången var något större i de mera glest befolkade kommuntyperna än i övriga.

Høyre, som är det klart största borgerliga partiet, är ett utpräglat stadsparti med största stödet i Oslofjordsområdet, men är i övrigt tämligen jämnstarkt i de olika regionerna. Partiet gick något tillbaka i samtliga kommuntyper. Störst var röstminskningen i de två motpolerna städer och perifera fiskarkommuner.

Tabell 3. Partiernas styrka i olika regioner 1969 (%). Inom parentes anges differensen 1969—1965.

Region ^a	A	H	KrF	K	Sp	SF	V
Oslofjord- området	46,5 (+3,4)	29,3 (-2,0)	7,1 (+2,1)	1,0 (-0,2)	5,1 (0,0)	4,0 (-4,0)	7,1 (-0,3)
Indre	55,7	13,7	5,0	1,5	14,3	4,1	5,8
Østlandet	(+3,0)	(-0,4)	(-0,7)	(-1,0)	(+1,4)	(-2,5)	(+0,1)
Sørlandet	37,1 (+1,3)	16,2 (-0,8)	14,4 (+0,9)	0,4 (+0,3)	10,8 (+2,1)	2,1 (-1,8)	19,1 (-2,0)
Vestlandet	36,8 (+2,7)	16,1 (-1,4)	17,2 (+2,8)	0,6 (+0,3)	12,1 (-0,1)	2,2 (-2,2)	14,9 (-2,2)
Trøndelag	47,6 (+3,1)	13,2 (-2,4)	7,4 (+0,1)	1,3 (-0,6)	19,5 (+3,7)	3,0 (-2,3)	8,0 (-1,7)
Nord-Norge	55,3 (+6,8)	14,2 (-3,2)	6,8 (+1,0)	1,5 (-0,7)	9,6 (-0,4)	4,9 (-2,5)	7,5 (-1,3)

^a De olika regionerna omfattar följande fylken: *Oslofjordområdet*: Østfold, Akershus, Oslo, Buskerud, Vestfold; *Indre Østlandet*: Hedmark, Oppland, Telemark; *Sørlandet*: Aust-Agder, Vest-Agder; *Vestlandet*: Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal; *Trøndelag*: Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag; *Nord-Norge*: Nordland, Troms, Finnmark.

Redan tabell 3 ger en viss antydning om varifrån de vinnande partierna huvudsakligen hämtat sina nya röster. Jämförs t.ex. Arbeiderpartiets framgång och Socialistisk Folkepartis tillbakagång i de olika fylkena och regionerna framträder ett ganska starkt samband, vilket tyder på att de väljare, som lämnat Socialistisk Folkeparti, i betydande utsträckning gått över till Arbeiderpartiet. På samma sätt kan en ekologisk analys avslöja ett visst samband mellan Kristelig Folkepartis framgång och Venstres tillbakagång i de olika fylkena och kommuntyperna, även om sambandet är långtifrån lika starkt som inom det socialistiska blocket. Data tyder snarare på, att Venstre tappat väljare till flera partier.

Resultat från en intervjuundersökning, som företogs av Statistisk Sentralbyrå omedelbart efter valet, kompletterar och stöder i viss utsträckning de resultat, som en ren ekologisk undersökning kan ge (tabell 4). Arbeiderpartiet och Senterpartiet, två partier med en relativt homogen social struktur i respektive valmanskårer, har som väntat mycket lojala väljare. Av de väljare som stödde dessa partier vid 1965 års val är det relativt få, som stödde annat parti vid 1969 års val. Samma gäller för Høyre och Kristelig Folkeparti. Venstre däremot lyckades endast behålla 2/3 av de väljare, som 1965 röstade på partiet. Utflödet från Venstre var relativt jämnt fördelat till de övriga fyra stora partierna. Socialistisk Folkeparti, som endast lyckades behålla hälften av sina väljare från 1965, tappade däremot nästan alla de väljare, som lämnade partiet, till ett enda parti, Arbeiderpartiet.

Tabell 4. *De olika partiernas väljare 1965, efter partitillhörighet 1969 (%)*.

1965									Ej svar	Röstade ej	N
	1969	A	H	KrF	K	Sp	SF	V			
A	89	1	1	0	1	1	1	—	6	1.093	
H	3	85	2	0	3	1	2	0	4	397	
KrF	3	4	84	—	1	1	1	—	6	171	
K	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	
Sp	2	3	5	—	86	0	0	0	4	262	
SF	39	—	2	—	2	49	2	—	6	49	
V	9	5	6	—	6	1	67	0	6	235	
Ej svar	14	10	7	—	2	—	7	41	19	42	
Röstade ej	18	9	9	—	8	2	3	2	49	153	
Totalt	44	16	9	1	11	2	8	1	8	2.416	

Förändringarna i partiernas röstandelar är emellertid inte endast en funktion av överföringar av väljare från det ena partiet till det andra, utan de är även en följd av förändringar i valmanskårens storlek och sammansättning. Inför 1969 års val hade rösträttsåldern sänkts från 21 till 20 år, vilket medförde att antalet förstagsväljare var något större än normalt (316.000, ung. 12 % av valmanskåren). En av orsakerna till Arbeiderpartiets tillbakagång 1965 ansågs just vara, att partiet inte fick det stöd bland ungdomsväljarna, som det normalt brukar få. 1969 hade partiet emellertid till stor del återvunnit det gamla förtroendet bland ungdomsväljarna. Ungefär hälften av förstagsväljarna stödde partiet. Socialis-

tisk Folkeparti, som allmänt antogs komma att tjäna på sänkningen av rösträttsåldern, stärkte däremot på intet sätt sin ställning bland förstagångsväljarna och lyckades följaktligen inte kompensera övergången till Arbeiderpartiet bland sina äldre väljare. Allmänt gäller, att partierna inte uppvisar några större förändringar i sin styrka i de olika åldersgrupperna. Enda undantaget är Kristelig Folkeparti, som är nästan dubbelt så starkt i de övre åldersgrupperna som i de lägre. Ett markant drag bland förstagångsväljarna är dessutom den skillnad i partitillhörighet som finns mellan manliga och kvinnliga väljare. (Tabell 5.)

Tabell 5. Partitillhörighet bland förstagångsväljare 1969 (%).

	A	H	KrF	K	Sp	SF	V	Ej svar	N
Män	42	23	3	—	18	5	7	2	125
Kvinnor	57	8	12	—	7	2	13	1	95
Totalt	49	17	7	—	13	4	9	1	220

Samtliga de i regeringen ingående borgerliga partierna förklarade före valet, att de i händelse av seger var beredda att fortsätta regeringssamverkan. Samtidigt förklarade man, att koalitionen närmare utseende, fördelningen av ministerposter o.dyl., fick bli föremål för förhandlingar efter valet. För tre av koalitionspartierna, Høyre, Senterpartiet och Kristelig Folkeparti, gav valresultatet inte anledning att revidera den uppfattning man hävdade under valrörelsen. Inom Venstre fanns det däremot starka krafter, som talade för att Venstre borde dra sig ur koalitionen. Venstres valnederlag accentuerade på nytt de latenta, traditionella motsättningarna inom partiet mellan vad man nu kan kalla Røislands-venstre, med tyngdpunkt i det starkt frikyrkliga och nykterhetsvänliga Sør- och Vestlandet, och stadsliberalerna, huvudsakligen från Osloområdet. De förra anklagade bl.a. de senare för att genom sina angrepp på Kristelig Folkeparti och då i synnerhet dess ledare, kyrko- och undervisningsministern Kjell Bondevik, starkt ha bidragit till Venstres tillbakagång i Sør- och Vestlandet. Venstre beslöt emellertid att fortsätta i koalitionen, i vilken för övrigt fördelningen av ministerposter mellan partierna inte påverkades av valresultatet. Koalitionsregeringens knappa majoritet medförde vidare, att man, kanske främst från regeringshåll, ställde högre krav på partidisciplinen inom regeringspartierna och inte som tidigare kunde tolerera en viss avvikande röstning i viktigare frågor. Detta visade sig t.ex. i oktober efter valet, då stortinget behandlade Arbeiderpartiets förslag om att upprätta diplomatiska förbindelser med Nordvietnam. Under debatten förklarade två Venstre-ledamöter, däribland partiordföranden Gunnar Garbo, att de sympatiserade med oppositionens förslag. Då regeringen nu riskerade att komma i minoritet, ställde utrikesminister Lyng kabirätsfråga, varpå ordningen återställdes vid voteringen, dvs. Arbeiderpartiets förslag föll.

Lars-G. Nilsson

Val i Västtyskland 1969—70

Valet till den västtyska förbundsdagen 1965 innebar i stort sett en bekräftelse av tidigare utvecklingstendenser: de två stora partierna blev ännu större. CDU/CSU fick 245 mandat, och SPD nådde upp till 202 mandat. Det tredje partiet i förbundsdagen, FDP, förlorade hela 18 mandat och föll till sammanlagt 49 mandat. Valets två flygelpartier, NPD och DFU (Deutsche Friedens-Union), nådde inga framgångar: 2 % resp. 1,3 %.

Under den femte förbundsdagens valperiod kom emellertid mönstret i västtysk politik att förändras i vissa väsentliga avseenden:

1) Den 27 oktober 1966 förlorade regeringen Erhard sin majoritet genom FDP:s utträde ur regeringssamarbetet med kristdemokraterna. Vid månadsskiftet november-december ingicks den »stora» koalitionen mellan CDU/CSU och SPD med den nye CDU-ledaren Kurt Georg Kiesinger som kansler. Härigenom förändrades uppenbarligen utgångspunkterna för de stora partiernas framtida konkurrens om väljarna. SPD var inte längre det ständiga oppositionspartiet och kunde fortsättningsvis visa upp sig som ett bevisligen regeringsfähiigt parti. Samtidigt fick man nu belastningen av det delade ansvaret för regeringspolitiken. Kristdemokraterna slapp å andra sidan att ensamma bära den överväldigande delen av regeringsansvaret men borde kunna förutse svårigheter att i fortsättningen i valkampanjer stämpla SPD som oansvarigt, ständigt oppositionsparti. I en serie val till delstatsparlament under 1967 och 1968 föreföll emellertid SPD att ha förlorat på sin regeringsmedverkan.¹ I valet i Baden-Württemberg i april 1968 — det sista delstatsvalet före förbundsdagsvalet 1969 — föll SPD från 47 till 37 mandat. CDU ökade från 59 till 60 mandat. SPD beslöt trots denna tendens att fortsätta regeringssamarbetet med CDU/CSU fram till förbundsdagsvalet.

2) FDP blev genom tillkomsten av den »stora» koalitionen det enda oppositionspartiet i förbundsdagen. Frågan var, om partiet härigenom skulle kunna bryta nergångstendensen genom att samlar upp kritiska röster mot regeringspolitiken. Partiet genomgick en ansiktslyftning i januari 1968, då Erich Mende efterträdde som partiledare av Walter Scheel, ett uttryck för ett avståndstagande inom partiet från den gamla samarbetspolitiken mot kristdemokraterna. I delstatsvalet i Baden-Württemberg i april 1968 gick partiet framåt.

3) En ny faktor inför nästa förbundsdagsval var NPD:s sensationella frammarsch i en serie delstatsval. I valet i Hessen i november 1966 — under regeringskrisen i Bonn — erhöll NPD 7,9 % av rösterna och fick ett genombrott till ryktbarhet. I nya delstatsval under 1966, 1967 och 1968 höll sig NPD över 5 % — spärren i förbundsdagsvalen — och marscherade in i en rad delstatsparlament. En NPD-delegation i förbundsdagen föreföll mot denna bakgrund vara att vänta. Inom regeringen diskuterades, om man skulle begära ett förbud mot nationaldemokraterna hos författningsdomstolen. Man beslöt emellertid att NPD borde bekämpas inför väljarna. En diskussion om införande av ett rent majoritetsvalsystem — med 2-partisystem som trolig konsekvens — resulterade inte i något positivt beslut inom regeringen.

¹ Statsvet. Tidskr. 1968: 2.

4) APO, den utomparlamentariska oppositionen, blev en ny, ytterligare faktor under den femte förbundsdagen. I debatten kring denna företeelse kunde för Västtysklands del en speciell förklaring tillgripas: den »stora» koalitionen innebar en alltför överväldigande stark regering och den hade därmed »berövat förbundsrepubliken den starka opposition som också är ett viktigt villkor för demokratins bestånd» (Expressen 29/4 1968).

Presidentvalet 1969

Ett första varsel om nya konstellationer i västtysk politik som en följd av FDP:s nyorientering kom vid presidentvalet den 5 mars 1969. Valet var en följd av, att president Lübke den 14 oktober 1968 meddelade, att han hade för avsikt att avgå den 30 juni 1969 dvs. före mandattidens utgång i september 1969. Hans motivering var, att presidentvalet borde klaras av i god tid före det allmänna valet till förbundsdagen. Även om den västtyska författningen strävar efter att hålla presidentämbetet utanför och över partipolitiken och det därför kan vara rimligt att hålla presidentval och allmänt val i sär, så är det givetvis svårt att undgå att sammankoppla president Lübkes beslut med de attacker och krav på avgång, som han utsatts för under sin presidentperiod på grund av sin verksamhet under nazisttiden.

Ny president för den tyska förbundsrepubliken valdes alltså i Berlin den 5 mars 1969. Beslutet att förlägga valet till Väst-Berlin — officiellt fattat av förbundsdagens talman dr Gerstenmeier — medförde de sedvanliga protesterna från Sovjetunionen och Östtyskland. Protesterna kunde denna gång accentueras på temat »nynazister i Berlin»: förbunds församlingen innehöll denna gång en NPD-delegation som en följd av partiets framgångar i delstatsval.

De i Bonn samregerande kristdemokraterna och socialdemokraterna uppställde var sin kandidat till presidentposten. CDU/CSU förde fram försvarsministern dr Gerhard Schröder, och SPD kandiderade med justitieministern dr Gustav Heinemann. Förbunds församlingens 1.036 ledamöter (förbundsdagens ledamöter plus delstatsdelegater) fördelade sig partivis: 482 CDU/CSU, 449 SPD, 83 FDP och 22 NPD. Kravet på absolut majoritet i valets två första omgångar innebar alltså, att någon av kandidaterna måste få minst 519 röster för att bli vald. Även för att uppnå tredje omgångens krav på enkel majoritet, var de stora partiernas delegationer beroende av stöd från småpartierna. Frågan kom närmast att gälla om FDP:s delegation skulle kunna ena sig om att stödja SPD:s kandidat eller om en högerfraktion inom FDP skulle ge Schröder segern eller åtminstone förhindra Heinemanns val. I sistnämnda fall skulle NPD möjligtvis komma i sådant läge, att partiet skulle kunna fälla avgörandet.

Dagen före valet beslöt emellertid FDP-delegationen med 78 röster av 83 att stödja Heinemann, och därmed var valet avgjort.

Heinemann valdes till president i tredje omgången enligt följande (1.023 ledamöter var närvarande; 13 var frånvarande på grund av sjukdom):

	Heinemann	Schröder	ogiltiga	avstod
1. omg.	514	501	3	5
2. omg.	511	507	—	5
3. omg.	512	506	—	5

Valet till Bundestag 1969

Inför förbundsdaysvalet hade koalitionsbröderna uppgiften att försöka att — trots det sedan 1966 delade regeringsansvaret — skapa separata profiler inför väljarna. Inom den ekonomiska politikens område hade skiljaktigheter markerats genom den under 1969 aktualiserade frågan om en uppvärdering av D-marken. En sådan hade förordats av den socialdemokratiska ekonomiministern Kurt Schiller men stoppats genom finansminister Franz-Josef Strauss' och kansler Kiesingers motstånd. Denna offentliggjorda schism inom koalitionen bildade givetvis en god utgångspunkt för valkampanjen. På det utrikespolitiska området hade Willy Brandt kommit att framstå som introduktören av en avspänningspolitik mot öststaterna: kristdemokraterna kunde gentemot väljarna varna för risken för en »uppgivningspolitik» vid ett socialdemokratiskt ensamt regeringsinnehav. I mer generella termer kunde socialdemokraterna — genom sin minoritetsställning i koalitionen — fortfarande propagera för maktväxling: »20 Jahre sind genug ...», hävdade Willy Brandt. Kristdemokraterna försökte på samma sätt, att — trots koalitionen — utnyttja gamla, beprövade segermelodier: man vet vad man har etc. »Auf den Kanzler kommt es an!», påstod CDU-annonser med Kiesingers bild och fortsatte: »Bundeskanzler Kiesinger hat das Format, das ein Staatsmann braucht. Als Gleicher unter Gleichen steht er unter den Grossen der Welt. Unser Volk vertraut Bundeskanzler Kiesinger. Er wird uns sicher in die 70er führen.»

FDP kunde i sin valkampanj angripa den stora koalitionen som idé och för dess politik. Man hävdade, att kompromissandet inom regeringen omöjliggjorde klara ställningstaganden och därmed nödvändiga beslut. I valets huvudfrågor intog emellertid FDP ståndpunkter, som nära anslöt sig till SPD:s. Man förordade en uppskrivning av D-marken och en »aktivare» utrikespolitik. Den hittills förda utrikespolitiken karakteriserades: »Wir überlassen Ulbricht das Feld. Die Bundesrepublik geht in die Selbstisolierung.»

De stora rubrikerna i utländsk press under valkampanjen gav emellertid andra ting än polemiken CDU—SPD. Vågen av vilda strejker över Västeuropa drabbade även Västtyskland och föranledde spekulationer, huruvida denna utveckling skulle skrämja väljare att fly till den trygga kristdemokratiska famnen som en fristad från experimentet »SPD-välde» med fri framfart för arbetarnas och fackföreningarnas krav.

Ännu större rubriker gav den utomparlamentariska oppositionen upphov till. Våldsamma angrepp gjordes mot såväl socialdemokrater som kristdemokraters valmöten. Kansler Kiesinger attackerades energiskt såsom f.d. nazist och finansminister Franz-Josef Strauss såsom personifikation av den nya västtyska nationalismen. Även i detta fall spekulerades flitigt i en »back-lash»-effekt: väljarna

förmodades rösta konservativt för att stoppa de anarkistiska, samhällsupplösande tendenserna.

De allra största rubrikerna, åtminstone i svensk press, gav konfrontationen mellan NPD och APO. NPD:s valmöten förföljdes systematiskt av APO. Möte efter möte resulterade i kravaller. Så småningom satte NPD upp egna vaktstyrkor, som slog demonstranterna sönder och samman, och som givetvis kunde ge nya argument åt propagandan mot partiet genom jämförelser med NSDAP:s Sturm-Abteilungen. Effekten av kravallerna var svårbedömlig: å ena sidan kunde man spekulera i en »back-lash»-effekt, å andra sidan var det tydligt besvärande för ett parti, som propagerade på temat »lag och ordning» att ständigt vara inblandat i av massmedia väl uppmärksammade slagsmål.

I valet ställde också denna gång ett parti upp med ambitionen att fånga upp rösterna till vänster om socialdemokratien: Aktion Demokratischer Fortschritt (ADF). Partiet betecknade sig såsom en »Anti-fascistische Abwehrbewegung» och angav i sin propaganda sin uppgift på följande sätt: »Die ADF betrachtet ihre Aufgabe im Wahlkampf darin, zielbewusst und systematisch immer wieder an die Gefahr des Faschismus zu erinnern, allen irrationalen scheinationalen Stimmungen entgegenzutreten, die völkerrechtliche Anerkennung der bestehenden Grenzen der beiden deutschen Staaten unter der Existenz des anderen deutschen Staates zu verlangen.» Fascistfaran utgjorde enligt ADF framför allt av NPD:s frammarsch men man påpekade också, att en tidigare medlem av NSDAP stod i spetsen för regeringen.

Förbundsdagsvalet ägde rum den 22 september. Den första gruppen, som tillförsäkrades platser i det nya Bonn-parlamentet, var delegaterna från Väst-Berlin — utan rösträtt i Bonn. Väst-Berlins Abgeordnetenhaus valde 22 delegater till Bonn: 13 företrädare för SPD, 8 för CDU och 1 för FDP.

Det egentliga valet till Bundestag utföll på följande sätt:

Parteien	Bundestagswahl 1969			Bundestagswahl 1965			Bundes- tagswahl 1961
	Zweitstimm.	Proz.	Mand.*	Zweitstimm.	Proz.	Mand.*	Prozent
CDU/CSU	15.203.457	46,1	242	15.524.068	47,6	245	45,3
SPD	14.074.455	42,7	224	12.813.186	39,3	202	36,2
FDP	1.904.387	5,8	30	3.096.739	9,5	49	12,8
NPD	1.422.106	4,3		664.193	2,0		0,8
ADF	197.570	0,6					
BP							
Zentrum							
EP							
FSU				10.631	0,0		
CPD	182.452	0,5					
UAP				3.959	0,0		2,8
DV							2,1
Sonstige							

* Ohne die Berliner Abgeordneten.

Valdeltagandet uppgick till 86,8 %, samma som vid valet 1965. Av 38.658.363 röstberättigade gick 33.548.458 till valurnorna. Av valmanskåren var 21,1 milj. kvinnor och 17,5 milj. män.

Valutgången innebar alltså ett bakslag för CDU/CSU, om än ett måttligt sådant. Kristdemokraterna förlorade ca 300.000 röster och 3 mandat men behöll ställningen som förbundsrepublikens största parti med sina 242 mandat. SPD kunde glädja sig åt, att nergångstendenserna från delstatsvalen 1967—68 övervunnits och att i stället frammarschen från tidigare förbundsdagsval fortsatte: partiet ökade från 202 mandat till 224. Men fortfarande var CDU/CSU förbundsrepublikens största parti med 46,1 % av rösterna (1965 47,6) mot SPD:s 42,7 % (1965 39,3).

Det stora nederlaget drabbade fridemokraterna. Partiet förlorade 19 mandat av sina tidigare 49 och behöll endast 30. Röstandelen minskade från 9,5 % till 5,8, vilket innebar, att partiet hamnat i farlig närhet av 5 %-spärren.

Något fjärde parti i Bundestag blev det inte. NPD hamnade på 4,3 % och stängdes ute. Partiet fördubblade visserligen sin röstandel jämfört med förbundsdagsvalet 1965 men sjönk under de siffror, som noterats i delstatsvalen.

Den yttersta vänstern, representerad av ADF, fick ca 200.000 röster, och 0,6 %. Detta resultat kan lämpligen jämföras med Deutsche-Friedens-Unions i valet 1965: 432.221 röster och 1,3 %.

Valet innebar alltså framför allt, att väljarna i ännu högre grad än tidigare koncentrerade sina röster på de två stora partierna. Deras sammanlagda röstandel

under förbundsdagsvalen har varit: 1949 60,2 %, 1953 74 %, 1957 82 %, 1961 81,5 %, 1965 86,9 % och nu 1969 88,8 %. Utvecklingen mot ett rent tvåpartisystem tycktes fortsätta.

Uppdelat på delstater såg valresultatet ut på följande sätt:

Schleswig-Holstein

Parteien	Bundestagswahl 1969		Landtagswahl 1967	Bundestagswahl 1965	
	Zweitstimmen	Proz.	Prozent	Zweitstimmen	Proz.
CDU	679.293	46,1	46,0	682.626	48,2
SPD	642.446	43,6	39,4	549.901	38,8
FDP	76.972	5,2	5,9	132.761	9,4
NDP	63.496	4,3	5,8	34.064	2,4
ADF	6.500	0,4			
EP	3.090	0,2			
GPD	1.305	0,1			
Sonstige			2,9		1,2

Hamburg

Parteien	Bundestagswahl 1969		Bürger-schaftswahl 1966	Bundestagswahl 1965	
	Zweitstimmen	Proz.	Prozent	Zweitstimmen	Proz.
SPD	637.038	54,6	59,0	572.358	48,3
CDU	397.242	34,0	30,0	446.133	37,6
FDP	73.205	6,3	6,6	112.047	9,4
NDP	40.815	3,5	3,9	20.938	1,8
ADF	13.653	1,2			
EP	3.330	0,3			
FSU	1.509	0,1			
Sonstige			0,3		3,0

Bremen

Parteien	Bundestagswahl 1969		Bürger-schaftswahl 1967	Bundestagswahl 1965	
	Zweitstimmen	Proz.	Prozent	Zweitstimmen	Proz.
SPD	232.672	52,0	46,0	215.487	48,5
CDU	144.401	32,3	29,5	150.889	34,0
FDP	41.536	9,3	10,5	51.894	11,7
NDP	19.709	4,4	8,8	12.118	2,7
ADF	6.535	1,5			
EP	1.893	0,4			
FSU	460	0,1			
Sonstige			5,1		3,1

Niedersachsen

Parteien	Bundestagswahl 1969		Landtags- wahl 1967 Prozent	Bundestagswahl 1965	
	Zweitstimmen	Proz.		Zweitstimmen	Proz.
SPD	1.799.894	43,8	43,1	1.614.540	39,8
CDU	1.857.970	45,2	41,7	1.855.124	45,8
FDP	230.630	5,6	6,9	440.860	10,9
NDP	188.634	4,6	7,0	102.470	2,5
ADF	17.202	0,4			
EP	5.403	0,1			
FSU	2.692	0,1			0,1
GPD	9.743	0,2			
Sonstige			1,3		1,0

Nordrhein-Westfalen

Parteien	Bundestagswahl 1969		Landtags- wahl 1966 Prozent	Bundestagswahl 1965	
	Zweitstimmen	Proz.		Zweitstimmen	Proz.
SPD	4.534.211	46,8	49,5	4.149.910	42,6
CDU	4.222.825	43,6	42,8	4.593.281	47,1
FDP	526.615	5,4	7,4	739.954	7,6
NDP	295.814	3,1		110.299	1,1
ADF	64.930	0,7			
Zentrum	15.269	0,2			
EP	10.567	0,1			
FSU	6.754	0,1			
GPD	4.249	0,0			
UAP	5.326	0,1			
Sonstige			0,3		1,6

Hessen

Parteien	Bundestagswahl 1969		Landtags- wahl 1966 Prozent	Bundestagswahl 1965	
	Zweitstimmen	Proz.		Zweitstimmen	Proz.
SPD	1.491.124	48,2	51,0	1.366.010	45,7
CDU	1.189.333	38,4	26,4	1.130.871	37,8
FDP	208.123	6,7	10,4	359.419	12,0
NDP	158.678	5,1	7,9	74.081	2,5
ADF	22.121	0,7			
EP	6.637	0,7			
GPD	18.590	0,6			
Sonstige			4,3		1,9

Rheinland-Pfalz

Parteien	Bundestagswahl 1969		Landtagswahl 1967	Bundestagswahl 1965	
	Zweitstimmen	Proz.	Prozent	Zweitstimmen	Proz.
CDU	982.540	47,8	46,7	1.013.573	49,3
SPD	825.415	40,1	36,8	754.175	36,7
FDP	128.642	6,3	8,3	209.028	10,2
NDP	107.658	5,2	6,9	51.237	2,5
ADF	11.684	0,6			
Sonstige			1,2		1,3

Baden-Württemberg

Parteien	Bundestagswahl 1969		Landtagswahl 1966	Bundestagswahl 1965	
	Zweitstimmen	Proz.	Prozent	Zweitstimmen	Proz.
CDU	2.322.495	50,7	44,2	2.219.808	49,9
SPD	1.675.944	36,6	29,0	1.470.040	33,0
FDP/DVP	343.336	7,5	14,4	582.913	13,1
NDP	207.834	4,5	9,8	97.787	2,2
ADF	21.944	0,5			
FSU	2.527	0,1			
GPD	2.835	0,1			
Sonstige	8.181	0,2	2,6		1,8

Bayern

Parteien	Bundestagswahl 1969		Landtagswahl 1968	Bundestagswahl 1965	
	Zweitstimmen	Proz.	Prozent	Zweitstimmen	Proz.
CSU	3.113.430	54,4	48,1	3.136.506	55,6
SPD	1.981.234	34,6	35,8	1.869.467	33,1
FDP	232.875	4,1	5,1	413.744	7,3
NDP	303.333	5,3	7,4	149.975	2,7
ADF	25.388	0,4			
BP	49.762	0,9			
EP	9.058	0,2			
FSU	2.404	0,0			
GPD	8.411	0,1			
Sonstige			3,6		1,3

Saarland

Parteien	Bundestagswahl 1969		Landtags- wahl 1965	Bundestagswahl 1965	
	Zweitstimmen	Proz.	Prozent	Zweitstimmen	Proz.
CDU	293.020	46,2	46,8	254.143	42,7
SPD	253.401	39,4	39,8	241.954	40,7
FDP/DPS	42.303	6,7	8,6	49.524	8,3
NPD	36.083	5,7	1,8		
ADF	7.591	1,2			
Zentrum	815	0,1			
EP	1.629	0,3			
Sonstige			3,0		

Kristdemokraterna nådde således sitt bästa resultat i Bayern, där CSU tog 54,4 % av rösterna. Över 50 % nådde CDU i Baden-Württemberg (50,7 %). CDU förblev största parti i — förutom Bayern (CSU) och Baden-Württemberg — Schleswig-Holstein, Niedersachsen, Rheinland-Pfalz och Saarland. Sämst resultat nådde partiet i Hamburg, Bremen och Hessen: under 40 %.

Socialdemokraterna nådde över 50 % i Hamburg (54,6) och Bremen (52) och blev dessutom största parti i Nordrhein-Westfalen och Hessen. Under 40 % fick partiet i Bayern, Baden-Württemberg och Saarland.

Fridemokraterna varierade sin röstandel mellan 9,3 % i Bremen och 4,1 % i Bayern, som också var den enda delstat, i vilken partiet fick mindre än 5 % av rösterna. Under 6 % fick FDP också i Schleswig-Holstein, Niedersachsen och Nordrhein-Westfalen.

NPD noterade sitt bästa resultat i Saarland, där partiet erhöll 5,7 % av rösterna. Över 5 % — spärren — kom NPD också i Bayern (5,3), Rheinland-Pfalz (5,2) och Hessen (5,1).

ADF nådde över 1 % av rösterna i Bremen (1,5), Hamburg (1,2) och Saarland (1,2).

För första gången erövrade SPD majoriteten av enmansvalkretsmandaten: SPD tog 127 mot CDU/CSU:s 121 — i valet 1965 var siffrorna 94 resp. 154.

SPD blev största parti i de flesta storstäderna. Några exempel:

Hannover: valdeltagande 85,6 %, SPD 54 % (50,4 1965), CDU 35,6 % (35,1), FDP 5,9 % (10,2), NPD 3,3 % (2,4).

Köln: valdeltagande 81 %, SPD 51,93 % (42,7), CDU 37,23 % (46,2), FDP 6,86 % (8,0), NPD 2,85 % (1,2).

München: valdeltagande 80,4 %, SPD 48,6 % (44,7), CSU 37,4 % (39,8), FDP 6,7 % (10,1), NPD 5,0 % (2,9).

Några undantag fanns. I Bonn behöll t.ex. CDU sin absoluta majoritet: valdeltagande 86,3 %, CDU 50,2 % (56,1), SPD 38,2 % (29,6), FDP 7,1 % (7,1), NPD 3,5 % (2,0).

Kristdemokraterna behöll alltså sin ställning som största parti tack vare fortsatt

dominans i valkretsar utanför storstäderna. Även dessa valkretsar följde dock i allmänhet valvinden. En av kristdemokraternas starkaste kretsar, Biberach i Baden-Württemberg, kan exemplifiera: valdeltagande 89,1 %, CDU 72,8 % (73,6), SPD 20,3 % (17,4), FDP 3,7 % (7,3), NPD 2,8 % (0,9).

I ett antal valkretsar noterade kristdemokraterna bättre röst-siffror än vid valet 1965. Kansler Kiesinger fick t.ex. en personlig triumf, då han direktvaldes från sin valkrets Waldshut i Baden-Württemberg med följande siffror: CDU 59,4 % (56,6), SPD 29,5 % (28,6), FDP 7,1 % (12,3), NPD 3,2 % (1,2). Liknande siffror nådde CSU-ledaren Franz-Josef Strauss i Weilheim i Bayern: CSU 58,7 % (58,5), SPD 30,9 % (30,2), FDP 3,8 % (7,6), NPD 4,1 % (2,7).

Ett från den allmänna valvinden avvikande mönster uppvisade den starkt konservativa valkretsen Pfarrkirchen i Bayern. Här gick både CSU och SPD tillbaka, medan NPD erhöll bättre siffror än riksgenomsnittligt: CSU 70,5 % (74,2), SPD 19,8 % (20,5), FDP 1,7 % (3,6), NPD 5,2 % (1,4). Det bör givetvis observeras, att jämförelsesiffrorna hänför sig till förbundsdagsvalet 1965, alltså före NPD:s frammarsch i delstatsvalen 1966—68.

Förbundsregeringen

Omedelbart efter valet satte spekulatio- nerna kring regeringsfrågan fart. Socialdemokraterna hade visserligen gått framåt i valet, men fortfarande utgjorde kristdemokraterna den största fraktionen i förbundsdagen: — dock med 7 mandat för lite för absolut majoritet. Siffran 242 mandat var för övrigt densamma som partiet noterat i förbundsdagsvalet 1961. Alternativen var alltså antingen en fortsättning av den stora koalitionen eller ett läge, där valets förlorare, fridemokraterna, skulle bestämma fördelningen av regeringsmakten genom att stödja något av de stora partierna.

Socialdemokraterna inledde omedelbart förhandlingar med fridemokraterna, sedan Willy Brandt redan på valnatten avvisat tanken på ett fortsatt samregerande med CDU/CSU. CDU/CSU utsåg en kommission för förhandlingar med de andra partierna. Den avgörande frågan var uppenbarligen, om FDP-ledaren Scheel skulle kunna hålla samman FDP:s förbundsdagsfraktion kring politiken för en koalition med socialdemokraterna. Inte minst mot bakgrund av att partiets nyorientering mot vänster så grundligt underkänts av väljarna, kunde man förmoda tveksamhet och oenighet inom partiet. Om 7 FDP-ledamöter i förbundsdagen beslöt sig för att stödja en CDU/CSU-regering, skulle en sådan komma till stånd. Den tidigare FDP-ledaren Erich Mende uttalade sig också mot en koalition med SPD.

Scheel lyckades emellertid liksom vid presidentvalet hålla samman sitt parti i tillräcklig grad. Den 3 oktober var saken klar, sedan FDP godtagit en överenskommelse med SPD. Willy Brandt kunde meddela partibroder Heinemann, att han hade majoritet i förbundsdagen.

Den 20 oktober sammanträdde den nya förbundsdagen. Till talman utsågs CDU:s Kai-Uwe von Hassel. Den 21 oktober valdes Willy Brandt till ny förbundskansler med 251 röster mot 235, 5 avstod och 4 röster var ogiltiga. Brandt behövde 249 röster och hade alltså en tämligen knapp marginal.

Regeringens sammansättning var en följd av uppgörelsen SPD—FDP. Av de 16 ledamöterna hämtades 12 från SPD, 3 från FDP och 1 angavs som »partilös». Utrikesminister och vice-kansler blev Walter Scheel. FDP besatte dessutom inrikesministerposten (Hans Dietrich Genscher) och posten som jordbruksminister (Josef Ertl). Det »partilösa» inslaget utgjordes av forskningsminister prof. Hans Leussink. I samband med regeringsbildningen minskades och omrubricerades ministerposterna. Flyktingministern avskaffades exempelvis, och dessa frågor fördes till inrikesdepartementet. Även ministern för Bundesrat- och Länder-frågor försvann; dessa ärenden överfördes likaså på inrikesdepartementet. Någon minister för alltyska frågor utsågs inte utan i stället en minister för »Innerdeutsche Beziehungen» (Egon Franke).

Utanför regeringen ställdes Herbert Wehner, som i stället blev ledare för SPD:s förbundsdagsgrupp. Motsvarande post för CDU/CSU togs av dr Rainer Barzel.

Lantdagsval i Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen och Saarland den 14 juni 1970

SPD—FDP-koalitionen fick sin första dom av väljarna, då 40 % av republikens befolkning gick till val genom delstatsvalen i Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen och Saarland den 14 juni 1970.

I utlandet hade den nya koalitionen blivit mest uppmärksammas för sina försök att nå nya utgångspunkter för en diskussion med Östtyskland. I mars och maj möttes Willy Brandt och den östtyske ministerpresidenten Willi Stoph. Delstatsvalen kunde väntas ge någon antydning om väljarnas reaktion på denna utrikespolitiska nyorientering.

Valresultaten:

Niedersachsen

	%	lantdagsval 1967	BT-val 1969	mandat	mandat -67
CDU	45,7	41,7	45,2	74	63
SPD	46,2	43,1	43,8	75	66
FDP	4,4	6,9	5,6	0	10
NPD	3,2	7,0	4,6	0	10

Nordrhein-Westfalen

	%	lantdagsval 1965	BT-val 1969	mandat	mandat -65
CDU	46,3	42,8	43,6	95	86
SPD	46,1	49,5	46,8	94	99
FDP	5,5	7,4	5,4	11	15
NPD	1,1	0	3,1	0	0

Saarland

	%	lantdagsval 1966	BT-val 1969	mandat	mandat -66
CDU	47,9	46,8	46,2	27	23
SPD	40,8	39,8	39,4	23	21
FDP/DPS	4,4	8,6	6,7	0	4
NPD	3,4	1,8	5,7	0	0

Valdeltagandet var högst i Saarland med 83,4 %. I Niedersachsen deltog 76,7 % av väljarkåren och i Nordrhein-Westfalen 73,6 %.

Delstatsvalen kan väl närmast ses som en bekräftelse på tendenserna i förbundsdagsvalet, framför allt i fråga om utvecklingen mot tvåpartisystem. FDP hade inte genom sina insatser i koalitionen med SPD lyckats göra sitt parti attraktivare för väljarna. I Niedersachsen och Saarland var valutgången katastrofal för partiet, som fick mindre än 5 % av rösterna och blev orepresenterat i delstatsparlamenten. I Nordrhein-Westfalen klarade FDP visserligen 5 %-gränsen och behöll 11 mandat men marginalen var liten: 5,5 %.

Även för NPD medförde delstatsvalen ringa glädjeämnen. Partiets röstsiffror blev nu ännu sämre än i förbundsdagsvalet, och delegationen i delstatsparlamentet i Niedersachsen försvann. Partiet föreföll på väg ut ur västtysk politik.

Kristdemokraternas debut inför väljarna såsom oppositionsparti — fortfarande med Kiesinger som partiledare — kan på det hela taget karakteriseras som lyckad. Partiet förbättrade i samtliga tre val sina röstsiffror både i jämförelse med föregående lantdagsval och i förhållande till förbundsdagsvalet. Mandatvinsten uppgick till 11 mandat i Niedersachsen, 9 i Nordrhein-Westfalen, där CDU avlöste SPD som största parti i lantdagen, och 4 i Saarland.

För SPD gav delstatsvalen ingen entydig bild. Partiet vann mandat i Niedersachsen och Saarland och minskade i Nordrhein-Westfalen. Förändringarna i röstsiffrorna jämfört med förbundsdagsvalet får dock anses tämligen obetydliga.

Resultaten från delstatsvalen föreföll ett tag kunna spräcka regeringskoalitionen i Bonn. Det var inte orimligt att vänta en omprövning inom FDP av partiets politik och en förstärkt ställning för högerflygeln. En uppgörelse kom också till stånd vid en partikongress den 22—24 juni. Partiledningens politik segrade emellertid stort. Scheel omvaldes till partiledare med 298 röster mot 64 och 14 nerlagda. Kongressen antog en resolution, vari den förre partiledaren Mende kritiserades för bristande lojalitet (233 röster mot 102). Regeringssamverkan med SPD kunde alltså fortsätta.

Avslutningsvis kan nämnas, att förbundsdagen den 19 juni 1970 med stor majoritet beslöt att sänka rösträttsåldern från 21 till 18 år vid förbundsval. Valbarhetsåldern sänktes samtidigt från 25 till 21 år. Grundlagsändringarna godkändes av förbundsrådet den 26 juni.

Sven-Erik Strand

Valet i Storbritannien 1970: de konservativas återkomst

I. Inledning

Det har redan till leda påpekats, att det brittiska valet den 18 juni fick ett ytterst sensationellt resultat, att det varit det mest överraskande sedan 1945, då labourpartiet fick en stor majoritet mot krigsledaren Churchills konservativa. Allmänt hade en seger för labourpartiet väntats; labour hade en betryggande ledning i opinionsundersökningarna. Men så blev det alltså inte: nu sitter åter en konservativ regering i London — under Edward Heaths ledning. I underhuset har de konservativa 330 platser mot 287 för labour, 6 för liberalerna och 7 för övriga. Detta betyder en vinst för de konservativa med 68 platser och en förlust för labour med 59 platser. Den förutspådda labourmajoriteten på från några håll nämnda 100 platser vändes alltså i en förlust. Varför? Från olika håll har redan en rad förklaringar framförts. Ingen av dem verkar riktigt fullständig.

I denna framställning skall ett försök göras att analysera valresultatet mot bakgrund av det inrikespolitiska läget i Storbritannien. Utgångspunkt för analysen blir delvis en liknande genomgång av 1966 års val (Bergquist: På väg mot en ny partistruktur? — Det brittiska valet och efteråt. Statsvetenskaplig tidskrift 1966: 2/3 s. 232—243).

II. Den Wilsonska administrationen 1966—1970

Mycket när det gäller den politiska utvecklingen i Storbritannien under de närmaste åren fram till 1970 kommer att vara avhängigt av labours förmåga att lösa, eller rättare antyda lösningar på, de ekonomiska strukturproblem som nu utmärker Storbritannien. Men onekligen öppnar sig intressanta perspektiv: kanske nästa val kommer att utkämpas av två partier mellan vilka skiljelinjerna avsevärt minskats och där kampanjen i väsentliga hänseenden byggts upp kring partiledarnas personer. Så småningom kommer då stela klass- och intressemonster som visat sig seglivade att brytas sönder och utvecklingen mot en skandinavisk samhällsmodell att påskyndas.

Detta citat ur den inledningsvis omnämnda översikten av 1966 års brittiska parlamentsval redovisar en del tankar som var vanliga i London efter labours stora seger året i fråga. Skulle labour äntligen lyckas bryta det långvariga konservativa maktinnehavet, vilket ju i realiteten sedan 1920-talet endast avbrutits av korta labourregeringar 1924, 1929—1931 och 1945—51? Skulle labour lyckas utplåna bilden av de konservativa som landets »naturliga» regeringsparti? Detta var utan tvekan Harold Wilsons strävan — och är det alltjämt. Labour måste orientera sig mera mot en skandinavisk socialdemokratisk modell och få visa, att också en labourregering kunde fungera utan att störta landet i katastrofer som 1929—1931 och 1945—1951 med ekonomiska recessioner, devalveringar och andra besvärligheter. Detta blev Wilsons målsättning efter den knappa valsegern 1964 och på ett motto av denna innebörd gick han till val 1966 för att få ett starkare mandat från väljarna. Det fick han: hans majoritet över de konservativa och liberalerna blev 97.

Det syntes länge som om oturen skulle förfölja labourpartiet i evärdlig tid.

Från de konservativa 1964 ärvde man en ansträngd ekonomi och ett mycket kraftigt och ofta omskrivet underskott i betalningsbalansen på 800 miljoner pund. När Wilson 1964 trädde till med en majoritet på 3 mandat, hade han således en föga avundsvärd uppgift framför sig. Pundet stod under kontinuerlig attack från spekulanterna, och dess ställning förbättrades inte efter valet 1966 och den stora majoritet som han då fick. Tvärtom kom hela den brittiska politiken att koncentrera sig kring frågan om betalningsbalansen och pundets ställning. Trycket ökade konstant och i november 1967 fick Wilson genomföra vad han hela tiden strävat efter att undvika, nämligen en devalvering (som uppgick till 14 procent). En markant deflationistisk politik spädades alltså på med en devalvering. Partiets position var i detta läge givetvis inte gynnsam: labour kom att beskyllas för all slags bristande kompetens i handhavandet av den brittiska ekonomin. De kreditpolitiska skruvarna drogs åt och Internationella valutafonden (IMF) övervakade närgånget de åtgärder som labourregeringen vidtog för att råda bot på de ständiga underskotten i betalningsbalansen.

Man kan nu i efterhand knappast säga, att labour hade några avundsvärda år vid makten. Wilsons uträkning var naturligtvis den, att betalningsbalansen fram till nästa val skulle komma att förbättras avsevärt och underskottet vändas i ett överskott. Labour skulle då kunna framstå som det parti som räddat den brittiska ekonomin från sammanbrott, som fått nationen åter på fötter. Men för denna målsättning fick labour utstå åtskilligt. Dess andel i valmanskåren sjönk enligt opinionsundersökningarna katastrofalt och nådde tidvis under den Wilsonska eran nivåer som inget annat parti legat på sedan undersökningarna infördes; tidvis ledde de konservativa med 25—30 procent, vilket i händelse av ett val skulle medfört ett jordskred till förmån för detta parti. De konservativa vann åtskilliga fyllnadsväl och reducerade oavbrutet labours ledning. Denna var emellertid aldrig i allvarlig fara, eftersom antalet fyllnadsväl till följd av ledamöternas frånfalle eller upphöjande till överhuset inte är så stort, men de upprepade förlusterna var likafullt signifikativa. Åtskilliga rykten om planer på att ersätta Wilson cirkulerade i London, än med inrikesministern James Callaghan, än med finansministern Roy Jenkins. Stämningen torde ha nått sin bottennivå vid årsskiftet 1968/1969. Det allvarliga ekonomiska läget skapade en allmän misstämning i landet; stigande skatter, usel betalningsbalans och minskat sparande bidrog till att man började tala om 1931.

Tidningen Times manade till nationell samlingsregering och förklarade att labourregeringen havererat totalt.

III. Läget vänder

Nyåret 1969, då läget var som mörkast för labourregeringen, kunde denna dock säga sig, att man i vart fall kunde räkna med upp till två och ett halvt år innan val måste äga rum. Under den tiden kunde mycket hända. De deflationistiska åtgärderna kanske slutligen skulle kunna ge resultat och labour verkligen kunna visa att man satt landet på fötter igen. Men vid den tidpunkten fanns det knappast någon politisk bedömare som trodde på ett sådant mirakel.

Under 1969 förändrades emellertid läget långsamt. Betalningsbalanssiffrorna

började visa överskott — 1969 blev det faktiskt ett överskott på 387 miljoner pund — och gallupsiffrorna ändrades smånigom. Ännu i juli 1969 hade likväl de konservativa 55 procent mot labours 31,5 men i september var siffrorna 46,5 mot 37, vilket måste betecknas som en markant förbättring. Ännu var det likväl långt kvar till förhoppningar om en seger i ett val.

Om det således fanns starka tecken på att regeringen Wilson höll på att lyckas med konststycket att komma till rätta med betalningsbalansproblemet, uppstod därigenom samtidigt andra ekonomiska problem av allvarlig natur. Dessa var en naturlig följd av den starkt konsumtionshämmande ekonomiska politiken under 1967—1968. Målet var att söka åstadkomma ett överskott i betalningsbalansen för den närmaste framtiden, vilket förutsatte att den inhemska efterfrågan hölls tillbaka. Detta skulle inte bli någon lätt uppgift, eftersom konsumtionen redan i flera år hållits kraftigt tillbaka, och sålunda krav kunde väntas av innebörd att konsumtionsutrymmet borde öka markant. Den oro som präglat arbetsmarknaden under 1969 hade säkerligen ett klart samband med den dåliga reallönestegringen. Till en del hade för övrigt redan före valet en del lönekrav tillgodosetts.

På ett mycket tidigt stadium uteslöt man, på labourhåll alla tankar på att Wilson skulle vänta med att anställa nyval till våren 1971, vilket han i och för sig konstitutionellt kunnat göra. Anledningen var att det ekonomiska läget då igen skulle kunna ha förändrats till det sämre så till vida att lönekraven då slagit igenom och skapat inflationistiska förhållanden, vilka i sin tur skulle förstört bilden av labour som den ekonomiska ordningens återställare. Frågan var då om val skulle hållas på våren/försommaren eller hösten 1970.

Vad som kom Wilson att slutligen besluta sig för juni i år, synes främst ha varit två ting. Dels bedömde han tydligen läget så, att det skulle vara klok politik att passa på innan de många lönekrav som på flera håll förelåg hade fått någon lösning och således intrycket av ekonomisk återhämtning alltjämt stod sig — därom kunde man ingalunda vara säker om man väntade till oktober — dels hade ett antal fyllnadsval och ännu mera opinionsundersökningarna börjat visa positiva utslag för labourpartiet. Vid de fyllnadsval som ägde rum i slutet av 1969 hade svängningarna till förmån för de konservativa gått ned till cirka 10 procent, medan de tidigare samma år legat på 20 procent. Vid två fyllnadsval på senvintern 1970 hade trenden blivit ännu förmånligare för labour: svängningen till förmån för de konservativa hade då gått ned till 8,6 procent i ett fall och till endast 2,9 procent i ett annat (med uttrycken *ledning* e.d. avses att så och så många flera av de tillfrågade sagt sig skola rösta på ett visst parti än på ett annat, med uttrycket *svängning* — »swing» — avses den procentuella förändring som opinionsundersökningarna visar har ägt rum sedan föregående valresultat). Om man beaktar att fyllnadsval traditionellt anses ha en genomsnittlig plussiffra för den aktuella oppositionen på cirka 4 procent — väljarna utnyttjar relativt mindre viktiga fyllnadsval till att visa sitt missnöje med regeringen eftersom de därigenom ändå inte stör den — och att de konservativa skulle behöva en svängning på cirka 4 procent för att skapa sig en arbetsduglig majoritet, syntes läget således inte helt mörkt. Mot slutet av april noterades de konservativas ledning bland valmanskåren ha sjunkit till 4,5 procent (mot 7,5 procent i januari 1970) enligt Gallup, medan Harris — ett i Storbritannien verksamt annat institut, vars resultat publiceras i

högtidningen Daily Express — visade en ledning för labour på 2 procent. Ett annat opinionsundersökningsinstitut, Marplan, vars resultat publiceras i Times, hade en ledning för labour på 0,8 procent, vilket skulle gett en majoritet på cirka 20 platser för labour.

I början av maj 1970 ägde kommunalval rum och resulterade i en klar framgång för labourpartiet, som vann flera platser än man väntat, medan närmast föregående kommunalval varit en ren katastrof för labour. Uppenbarligen kom detta senaste kommunalvalresultat att stärka oddsen för ett tidigt parlamentsval. I medio av maj hade labour enligt Gallup en ledning på 7,5 procent. Det var visserligen sant att en speciell undersökning av femton viktiga marginalvalkretsar uppvisade en konservativ ökning (svängning) sedan förra underhusvalet 1966 med 3,2 procent, vilket skulle medfört, om tendensen stått sig, att labour visserligen fortsättningsvis skulle bli underhusets största parti men förlora den absoluta majoriteten. Detta kunde dock inte fördunkla bilden från de allmänna undersökningarna.

Premiärminister Wilson ville inte och/eller kunde inte stå emot pressen, utan kungjorde den 18 maj, att han rått drottningen att upplösa parlamentet och låta anställa nyval den 18 juni. Tärningen var kastad. Nu var det bara att hoppas, att opinionsundersökningarna skulle stå sig.

IV. Valkampanjen

Vilken strategi var nu den lämpliga för labour och vilken för de konservativa? Man kunde möjligen göra antagandet, att det ekonomiska läget kanske inte skulle bli en stridsfråga av den storleksordning det i realiteten blev, särskilt i valkampanjens slutskede. Det kunde tyckas att det inte skulle vara särskilt meningsfullt för de konservativa att angripa labour för ekonomisk misshushållning, eftersom betalningsbalansen syntes stark. Tories vädrade också temat »lag och ordning», som ju antas ha gensvar hos väljarna i många länder, nu kanske också i det fredliga Storbritannien. De konservativa antogs också — utöver det allmänna kravet på lag och ordning — komma att föra fram förslag om skattesänkningar, nedskärning av statsutgifterna, åtgärder mot de vilda strejkerna, förbättringar i läget på bostadsmarknaden, omläggning av socialvården och, i vad avser Powell och hans anhängare, skärpta immigrationsbestämmelser.

Labours tänkbara valkampanj skulle naturligtvis komma att koncentrera sig kring temat om labour som nationens räddare ur ekonomiskt kaos. Det var klart att det var osäkert om detta skulle vara så inrikespolitiskt matnyttigt — väljarnas intresse för betalningsbalansen kunde möjligen antas vara begränsat. Viktigare var dess inverkan på reallönerna och prisutvecklingen. I sistnämnda hänseende var emellertid marginalerna små; den i april framlagda budgeten innebar heller inte några skattesänkningar utom för de mest lågavlönade.

I stort sett kom partierna att följa dessa riktlinjer, dock med det undantaget att de konservativa fortsatte att angripa labour för ekonomisk misshushållning och för att förbättringen av betalningsbalansen egentligen endast var en bluff och inte en mätare på det verkliga ekonomiska läget. De konservativa gick således fram på flera fronter samtidigt och lät liksom i föregående val Heath exponeras hårt

för att om möjligt förbättra hans »image» hos väljarna och förta intrycket av en kylig teknokrat utan humor, ett intryck som uppenbarligen var orsaken till att Heath i förhållande till Wilson hade en dålig ställning i opinionsundersökningarna.

Labour å sin sida koncentrerade sig nästan uteslutande på den ekonomiska återhämtningen: labour var det parti som lyckats genomföra detta mirakel och Wilson hade nästan egenhändigt rott skutan i hamn. Det var uppenbart att väljarna borde ge denne sitt fortsatta förtroende. Labours valkampanj tog egentligen inte upp några andra ämnesområden utan spelade på Wilsons popularitet och politiska skicklighet. Han reste landet runt, besökte bl.a. många marginalvalkretsar och visade sig, omgiven av maktens attribut, utan att hålla längre tal. Hans framträdanden lades upp så att det hela kunde ge intryck av att labour egentligen bara ansåg valkampanjen vara ett slags mindre besvärlighet som man måste stå ut med då och då för att få fortsätta arbetet i regeringsställning.

Denna uppläggning markerades allt mera ju längre kampanjen fortgick. Det visade sig nämligen att strategin betalade sig. Någon knapp vecka före valet kunde de fyra opinionsundersökningsföretagen Gallup, Harris, National Opinion Poll och Opinion Research Centre visa ett genomsnittligt försprång för labour på 7,3 procent. Undersökningarna varierade mellan National Opinion Polls 12,4 procent och Gallups 2,5 procent. Optimismen steg ytterligare inom labourleden, man började nu ta en betydande seger för given och därmed en klar majoritet i underhuset. Alla politiska experter instämde med undersökningarna och ansåg att resultatet bara kunde bli ett: en klar labourseger.

I en artikel efter valet (21 juni) kunde Sunday Times berätta, att det krismöte som den konservativa ledningen kallade till under valkampanjens sista veckoslut kretsade kring frågan, om man skulle helt lämna andra spörsmål åsido och göra en frontalattack på det ekonomiska planet genom att framställa landets ekonomiska läge som mycket allvarligare än de i och för sig positiva betalningsbalanssiffrorna kunde ge vid handen eller om man skulle fortsätta spela på flera instrument samtidigt. Den förra meningsriktningen vann enligt tidningen, som ansåg denna faktor utslagsgivande för den konservativa segern. Redan före detta veckoslut hade emellertid kampanjen kommit att domineras av den ekonomiska aspekten. Heath angrep labour och krävde att regeringen bl.a. skulle lova att någon ny ekonomisk kris inte höll på att växa fram, att någon ny restriktiv budget inte var att vänta.

Förre chefen för Bank of England, Lord Cromer, ingrep i detta skede i debatten och framförde som sin mening, att landets finansiella läge i själva verket var sämre nu än 1964, då labour tog över styret. Cromer hävdade dels att 1964 fanns det stora reserver — trots den internationella upplåningen — dels att 1970 fanns endast små reserver att möta en stor internationell upplåning. Visserligen, fortsatte Cromer, hade det ekonomiska klimatet i världen förbättrats så att Storbritannien kunnat betala tillbaka en hel del av de väldiga skulderna, men dessa skulle för många år framåt utgöra en svår börda för regeringen. Förbättringen av betalningsbalansen var för övrigt kortsiktigt delvis illusorisk, då den till en del berodde på att privata företag och andra tagit upp lån utomlands, sedan staten nått taket för lån till stöd för betalningsbalansen. Härtill kom, menade Cromer, att Storbritannien realiserat en hel del tillgångar utomlands och dessutom via

valutakontrollbestämmelser tvingat tillbaka en del pengar. Rekordhøga statsutgifter utomlands hade nedbringat de osynliga inkomsterna från utlandet; dessutom hade importdepositionsystemet likaledes tvingat ned underskottet i betalningsbalansen. Allt som allt ansåg Cromer att Jenkins beskrivning av betalningsbalansens förbättring var ytlig och missvisande.

De påståenden som gjorts av de konservativa och Cromer — denne hör förvisso inte till labours supporters, vilket bl.a. framgår av att han uttalade sig i denna sak i Times mitt under brinnande valkampanj — fick extra näring av att Board of Trade måndagen före valet (som alltså ägde rum en torsdag) publicerade ofördelaktiga handelsbalanssiffror för maj månad; de konservativa syntes alltså ha rätt i att förbättringen var tveksam.

Labour replikerade — först genom Wilsons förre ekonomiske rådgivare professor Kaldor — att den brittiska synliga balansen 1964 uppvisade ett underskott på 500 miljoner pund, och bytesbalansen ett deficit på 400 miljoner. Ekonomin var dessutom överhettad med för hög konsumtion och för låg export. Endast delvis hade detta att göra med ett övervärderat pund; det hade också att göra med den tidigare toryregeringens osunda offentliga finanser. Kaldor fortsatte och hävdade att 1970 var förhållandet mellan export och import långt bättre än 1964. Visserligen var arbetslösheten betydande men det förelåg inga tecken på överhettning. De offentliga utgifterna var klart mindre än inkomsterna.

Så drogs i valkampanjens slutskede de två huvudlinjerna upp: labours påstående att regeringens åtgärder väsentligt förbättrat läget och att landets ekonomiska position nu tack vare detta var god och de konservativas påstående att förbättringen delvis var illusorisk och hotade bli helt illusorisk genom inflation och upp-dämda lönekrav.

V. Valresultatet

Vid valet den 18 juni var alltså utgångsläget det, att man allmänt väntade — och därvidlag fanns knappast något enda undantag bland politiska bedömare och kommentatorer — att labourpartiet skulle erhålla väljarnas mandat fortsätta sitt regeringsinnehav. Hur stort detta mandat skulle bli var knappast klart, men att labour skulle vinna tvivlade man inte på. Ändå blev det alltså inte så.

Svängningen till förmån för de konservativa var jämn över hela landet, 4,7 procent, och uppvisade inga anmärkningsvärda regionala variationer. De konservativa gick upp från 11,4 miljoner 1966 till 13,1 miljoner, från 41,9 till 46,4 procent. Labour gick ned från 13,0 miljoner 1966 till 12,1 och från 47,9 procent till 43,0. Några sensationella inslag i helhetsresultatet kan man alltså inte notera utom att förre ekonomi- och utrikesministern George Brown blev utslagen i sin valkrets liksom kulturministern Jennie Lee — änka efter den gamle vänsterrebelen Aneurin Bevan — samt att liberalerna blev kraftigt reducerade från 13 till 6 mandat. I övrigt ägde således en jämn svängning rum över hela Storbritannien till förmån för de konservativa.

Vad har då orsakat denna sensationella utgång av valet? Praktiskt taget alla politiska kommentatorer fick medge att de haft fel, liksom för den delen också

alla andra. Den jämförelse med 1948 års presidentval i USA, då Truman mot alla tips besegrade Thomas Dewey, som ofta drogs fram, var träffande.

Som orsak till valutgången har man bl.a. pekat på valdeltagandet, som uppgick till 71,6 procent, den lägsta siffran sedan de konservativas stora valseger 1935. Valdeltagandet har sedan dess varit som följer: 72,7 procent 1945, 84,0 1950, 82,6 1951, 76,8 1955, 78,7 1959, 77,0 1964 och 75,8 procent 1966. Det är ett känt fenomen att ett lågt valdeltagande i de västerländska demokratierna i allmänhet sammanfaller med framgångar för de icke-socialistiska partierna.

Anthony King skrev i *Observer* (21 juni) att labours marginalförluster inträffade i valkretsar med ovanligt högt valdeltagande, medan man klarat sig bra i kretsar med lägre procent röstande. Slutsatsen blev för hans del att med regeringen missnöjda labourväljare i en del fall stannat hemma men i andra fall röstat med Tories. Det fanns därför, menar King, ingenting som bevisar att ett högre valdeltagande skulle ha gagnat labour.

Det matta valdeltagandet låter sig sålunda knappast användas som fullständig förklaring till varför opinionsundersökningarna och de politiska kommentatorerna tagit så totalt miste. Man har då i allmänhet gjort gällande, att det blev en svängning tillbaka till de konservativas förmån omedelbart före valet: ett opinionsundersökningsinstitut, Opinion Research Centre, hade i en undersökning dagen före valet redovisat en svängning till förmån för Tories med 1 procent. Det är möjligt att detta kan tas till intäkt för att Torykampanjen åstadkommit en svängning, men i undersökningen i fråga, som William Gregory påpekar i *New Statesman* (26 juni), arbetade ORC bara med en population på 300 personer, vilket på intet sätt kan anses tillräckligt. Gregory för själv fram tanken att undersökningar av detta slag lider av en hel del tekniska brister i vad gäller urval, frågornas utformning m.m. Dessutom är valmanskåren — som också den amerikanske englandskännaren Samuel Beer skriver i *Observer* (21 juni) — betydligt socialt rörligare numera. Gregory anser således för sin del, att frågan »Hur kommer Ni att rösta?» är felställd; detta tillsammans med det förhållandet att intervjuarna ofta moraliskt s.a.s. tvingar intervjuoffren att svara och inte låter dem hållas med ett »Vet inte» skulle medföra att många av dem som svarat att de ämnade rösta med labour egentligen varit skäligen missnöjda med detta parti och borde registreras som »Har ej bestämt sig».

Gregorys resonemang besvarar emellertid inte frågan, varför opinionsundersökningar inte tidigare misslyckats med något mera remarkabelt val sedan Trumans seger över Dewey 1948 i USA. Fenomenet med intervjuoffer som egentligen skulle velat svara »Vet inte» men som ändå svarar med det parti som de brukat rösta på borde i så fall ha lett till missvisande resultat i samband med tidigare val i England. Ett för det aktuella valet ganska speciellt skäl medför att denna konklusion inte är nödvändig.

Det är uppenbart att de sex årens av omständigheterna påtvingade hårda labour-administration gjort många labourväljare i grunden besvikna och att denna inställning inte kunnat raderas ut av några månaders eufori till följd av opinionsundersökningarna. Man hade stora förväntningar på labour 1964 då de återkom efter 13 års opposition och mycket hade blivit annorlunda än vad man då hoppats och trott.

Uppenbarligen måste svaret på diskrepansen mellan opinionsundersökningarnas

resultat och själva valresultatet till väsentlig del ligga just i det förhållandet, att medan man å ena sidan tvingade sig att svara att man skulle rösta på labour var man på många håll å andra sidan besviken på labours fögderi. Att man trots detta missnöje svarat »labour» hade väl i många fall också påverkats av den s.k. bandwagoneffekten. När en del undersökningar började visa uppsving för labour följde andra efter, och folk började tro att labour i alla fall skulle vinna. De sista dagarnas frontalattack från tories sida på det ekonomiska området, understödd av handelsbalanssiffrorna från maj, kan ha svängt många laboursympatisörer som uppgett att de skulle rösta med labour, trots att de varit skäligen missnöjda med detta parti. Ett missnöje av den omfattning många laboursympatisörer känt under labours maktinnehav har väl sällan ett parti fått röna, vilket belyser den lätthet med vilken många övergett »sitt» parti. I mycket var det kanske, för att citera den nye premiärministern Heath själv, ett husmoderns val: hon hade märkt att priserna gått upp och att arbetslösheten var oförändrat hög, vad än labour sade om den sunda ekonomin.

I letandet efter orsaker har man också på en del håll inom labour frågat sig, om valkampanjen med dess koncentration på Wilson varit felaktigt upplagd, om man inte skulle tagit upp flera frågor beträffande den ekonomiska stabiliteten och presenterat flera ledare än Wilson. *Economist* (27 juni) är av den uppfattningen att Wilson lade upp kampanjen på det enda möjliga sättet och genomförde den på ett utmärkt sätt. Tidskriften har troligen rätt: labour hade två uppenbara tillgångar, nämligen den återupprättade betalningsbalansen och den subtile politiske taktikern Harold Wilson. Man utnyttjade båda dessa tillgångar till det yttersta, men det räckte inte.

Valet skulle ha ägt rum en vecka tidigare, säger somliga labourmän. Det är möjligt att detta skulle kunnat rädda labourregeringen. Däremot torde de som hävdar att Wilson borde ha väntat till oktober knappast ha rätt; de faktorer som synes ha påverkat valutgången hade då troligen fått ett ännu mera markant utslag. Inte heller bör det faktum att de konservativa har en enligt vad som allmänt anses effektivare partiapparat — vilket inom parentes sagt synes vara en litet tveksam konventionell visdom — ha haft någon större betydelse, ty även om så är fallet har givetvis detta varit förhållandet även 1966 och 1964.

Man kan naturligtvis andra ytterligare faktorer som kan ha medverkat till att ge de konservativa segern. Alan Watkins i *New Statesman* skriver (26 juni), att den attack som teknologiministern Wedgwood Benn riktade mot Enoch Powell för nära nog nazism kan ha varit en bumerang. Tidningsstrejken kan ha gett intrycket av att labours fackföreningspolitik havererat etc. Men också Watkins snuddar vid den teori som ovan lanserats: att missnöjda labourväljare, därtill pressade av opinionsundersökningarna, visserligen i många fall sagt sig skola rösta på labour, men sedan ändå avstått eller röstat på de konservativa.

VI. Valets konsekvenser: inrikespolitik

Vad kommer då detta oväntade valresultat att få för politiska konsekvenser? Det synes rimligt att diskutera de inrikespolitiska och utrikespolitiska konsekvenserna för sig.

Den nya regeringen skulle komma att konfronteras med en hel del problem: pris- och löneinflation, immigrations- och rasproblem, Nordirland och Europafrågan.

Den nya regeringen vill förskjuta bördan från direkt till indirekt skatt; en mervärdeskatt har Tories sagt sig skola studera. Därtill vill man avskaffa den s.k. SET (Selective Employment Tax, som arbetsgivaren betalar per anställd). Dessutom har man ställt i utsikt att reducera jordbrukssubventionerna och en del lokaliseringspolitiska bidrag. Härigenom och genom en mera expansiv ekonomisk politik hoppas Tories att ekvationen skulle gå ihop. En ny lagstiftning för arbetsmarknaden med bl.a. regler om rättsligt bindande kollektivavtal står också högt på de konservativas lista. Det Crossmanska pensionsförslaget — som lånat vissa drag av det svenska ATP-systemet — kommer att läggas på hyllan och ersättas av ett privatfinansierat.

Ytterligare kan nämnas, att den nya konservativa regeringen och dess undervisningsminister, Margareth Thatcher, icke kommer att påskynda övergången till grundskolesystemet (comprehensive school); tydligtvis ämnar man låta kommunerna själva avgöra när och hur ett sådant system skall införas. Vidare kommer de konservativa att lita mera till privata initiativ i vad avser den strukturomvandling som det brittiska näringslivet nu genomgår och som under labour stötts av det statliga bolaget Industrial Reorganisation Corporation och teknologiministeriet.

Detta är vad man nu, alltjämt mindre än en månad efter valet, kan förutspå kommer att i stort präglade den inrikespolitiska bilden i Storbritannien. Ännu har man endast kunnat notera vissa inrikespolitiska åtgärder, nämligen sändandet av ytterligare truppstyrkor till Ulster i anledning av de nya oroligheter som blossat upp där. Det finns skäl att anta, att den konservativa regeringen kommer att behandla detta problem betydligt försiktigare än föregångaren; i Ulster har de konservativa alltid kunnat hämta ett massivt stöd. Parlamentsledamöterna från Ulster är inte längre samtliga Tories men det är inte långt därifrån, med påföljd att balansgången mellan tillmötesgående av den katolska minoritetens berättigade krav och de starkt konservativa unionisternas önskemål försvåras.

Vad angår immigrationsfrågan förmodas den nya regeringen komma att agera i ytterligare åtstramande riktning. Till viss del är väl detta ett resultat av Enoch Powells framgångar som agitator. Beroende på partifärgen hävdar nu somliga i England, att Powells män kommer att få stort inflytande i immigrationsfrågan, bl.a. genom att han själv synnerligen kraftigt ökat sin majoritet och dragit med sig något drygt tiotal sympatisörer, medan andra menar, att detta inte behöver bli fallet. Premiärminister Heath har hela tiden negligerat Powell — denne utstöttes från skuggkabinettet för några år sedan just på grund av sin kampanj mot de färgade invandrarna. Uppenbart är emellertid att Powell och hans anhängare blivit högljudda. Huruvida Heaths majoritet är tillräckligt stor för att ignorera Powell får framtiden visa; hittills har man dock knappast på något håll ifrågasatt Heaths vilja att göra detta.

VII. *Valets konsekvenser: utrikespolitik*

En fråga som alls inte berörts i valrörelsen men efter valet tilldragit sig desto större intresse är givetvis Europafrågan. I förstone kan det se ut som om de

konservativa intagit en klart mera positiv hållning visavi ett brittiskt EEC-medlemskap. Detta gäller i synnerhet premiärministern personligen; han var briterernas chefsförhandlare 1961—1963, då man gjorde det förra försöket att komma in i den gemensamma marknaden. På många håll har det emellertid uppstått tvekan om möjligheterna att föra förhandlingarna till ett positivt resultat.

EEC-frågan har knappast någonsin varit en renodlad partifråga i Storbritannien. Anhängare och motståndare till ett brittiskt medlemskap har funnits och finns inom båda partierna. Motståndarna finns väsentligen på labours vänsterflygel och på de konservativas högerflygel: medan de förra är oroade för minskade möjligheter till en mera socialistisk politik vid en brittisk anslutning är de senare ännu präglade av ett nu förelegat imperietänkande och anser England för betydande för att underordna sig en gemenskap av EEC:s typ. Det är osäkert om Wilson nu i oppositionsställning kan acceptera ett hårt pris för brittiskt medlemskap — förmodligen blir frestelsen att utnyttja detta för stor, desto mera som hans parti således rymmer hängivna EEC-motståndare. Heath skulle alltså få att göra med en stark labouropposition och en betydande falang nejsägare inom det egna partiet; under sådana omständigheter skulle det bli en svår uppgift att lotsa en uppgörelse med EEC genom underhuset. Detta enligt somliga bedömare; andra är mera optimistiska när det gäller ett brittiskt medlemskap.

Det är känt att opinionen i Storbritannien under senare år kommit att inta en alltmera avvaktande hållning mot EEC. Observer (28 juni) menar att mycket nu hänger på Wilson; ämnar han utnyttja resultatet av en förhandling för labours egna syften eller kommer han, trots att också hans parti rymmer motståndare till EEC, att visa sig vara villig stödja denna anslutning? Paul Johnson, New Statesmans redaktör, går längre och frågar direkt (26 juni), om Heath verkligen tror att han skall kunna sälja en förhandlingskompromiss till underhuset. Gör han det, gräver han enligt Johnsons mening sin egen grav. Det är uppenbart att Wilson måste utnyttja saken; även om han ville skulle han inte kunna utan protester godkänna en kompromiss. Härtill kommer också att det med allra största sannolikhet blir revolt i toryleden, skriver Johnson.

Den brittiska förhandlingsöppningen i Luxemburg kan väl betecknas som försiktigt positiv, medan man å ena sidan betonade sin vilja att komma med i gemenskapen och dela den politiska bördan, sade man å den andra direkt ifrån att det med nuvarande finansieringssystem för jordbruket vore omöjligt för England att gå med på. England ställer alltså vissa villkor.

Också på många andra punkter kan en förändrad brittisk utrikespolitik väntas. Kabinettet lär redan ha fattat beslutet att upphäva det nu gällande, av Wilson införda embargot på försäljning av vapen till Sydafrika, framför allt på grund av önskemål att utnyttja marinbasen Simonstown, vars betydelse väl är större nu sedan Suezkanalen stängts på obestämd tid. Den nya regeringen har också en något annan Rhodesiapolitik.

Det konservativa partiet har engagerat sig för att göra ytterligare försök att lösa Rhodesiafrågan dock i enlighet med de Wilsonska fem principerna. Det är sålunda tänkbart att man gör ett försök att komma till tals med rebellerna i Salisbury, men då Ian Smith inte godkänner de fem principerna torde ingen lösning vara i sikte.

De konservativa har medan de ännu var i opposition förklarat sig önska behålla en viss brittisk närvaro öster om Suez, som frasen lyder, dvs. främst i Malaysia och Singapore samt vid Persiska viken. Det kan i alla händelser ej bli tal om någon mera betydande närvaro; och det kan förmodas, att problemet kommer att te sig annorlunda när Tories är vid makten. Det är möjligt att utvecklingen redan gått för långt för att man skall kunna vända på labours politik.

Slutligen får man anta, att den nya regeringen kommer att omfatta FN mindre än Labour. Utrikesministern, Sir Alec Douglas-Home, visade under sin förra utrikesministertid, 1960—1963, att han intog en relativt skeptisk hållning till FN. En detalj härvidlag är att den nya regeringen tydligen inte ämnar behålla labours arrangemang att hålla en »Junior Minister» (och inte en ambassadör) som delegat vid FN för att betona FN-delegationens speciella vikt i förhållande till andra ambassader och delegationer.

VIII. *Valets konsekvenser: partistrukturen*

Det intressanta med 1966 års val i England var främst att det gav anledning till en del frågor rörande brittisk inrikespolitik av mera principiell och långsiktig karaktär. 1966 års valkampanj fördes i avideologiserings tecken, vilket främst visade sig däri att Labourpartiet inte förde sin kampanj under samma premisser som under 1950-talet med hänvisningar till den s.k. socialiseringsparagrafen i partiprogrammet (Clause IV); revisionisterna syntes definitivt ha slagit de s.k. fundamentalisterna ur brädet, därtill ledda av den som fundamentalist ansedde Wilson. (Detta något oförtjänta rykte skaffade han sig 1951, då han tillsammans med Bevan och John Freeman avgick ur Attlees regering i protest mot minskade anslag till sjukvården.) Var man på väg mot en ny partistruktur, där litet ålderdomliga drag främst hos Labour rensats bort och man fått en mera skandinavisk partimodell, med två i denna ursprungliga mening mera avideologiserade partier? (Härmed är givetvis inte sagt att det inte skulle föreligga ideologiska skillnader mellan de bägge partierna; endast att de minskats betydligt i och med att »revisionisterna» programmässigt fått överhanden inom Labour.)

Viktigt för denna bild var naturligtvis också om Labour med denna nya »image» skulle lyckas genomföra det otroliga och bryta de konservativas kvasimonopol på regeringsmakten i landet. Syftet med hela den Wilsonska politiken var att åstadkomma detta; genom att visa att Labour också kunde utöva regeringsmakten utan att det blev katastrof, skulle själva maktinnehavet kunna skaffa Labour nya väljare och framför allt bryta sönder det i England existerande fenomenet »differential voting». Med detta åsyftas det faktum att det konservativa partiets väljare till en tredjedel kommer från socialgrupp III och att dessa väljare röstar som de gör, därför att de i alla tider bibragts uppfattningen att landet styrs bäst av företrädare för socialgrupp I, där man har vana vid statens affärer. 1966 års val ansågs på många håll tyda på att Labour nu äntligen var på väg mot detta sitt mål. Man kan knappast säga att mellantiden 1966—1970 visat liknande tendenser; tvärtom började många erinra om att Labour i själva verket var och förblev katastrofernas parti.

Wilson själv och hans anhängare kunde replikera, att i sinom tid skulle landets

affärer saneras och labour få äran av detta. Det var inte långt ifrån att han lyckats — kanske skilde bara en veckas »timing» honom från vad som skulle varit en utomordentligt anmärkningsvärd prestation.

Vad kommer nu valet att medföra för labour när det inte gick? Det är klart att en del av fundamentalisterna — ty det finns sådana kvar — stuckit upp huvudet och antytt lämpligheten av Wilsons avgång; en kampanj med mera av Clause IV skulle ha bärgat segern säger de, en åsikt som knappast delas av någon allvarlig politisk analytiker. Det är emellertid inte troligt att labour kommer att göra sig av med Wilson nu; han förblir deras främsta tillgång och någon egentlig rival har han inte, trots att man ibland talar om Roy Jenkins (nyligen vald till vice partiledare efter George Brown, som slagits ut ur parlamentet) och James Callaghan. Harold Wilson är född samma år som Heath (1916) och kommer med all sannolikhet att vara kvar i politiken också vid nästa val. Labours parlamentsledamöter inser nog, vad Paul Johnson skriver i *New Statesman* (26 juni); nämligen att Harold Wilson är synnerligen värdefull i ett läge då det gäller att bygga upp en kraftfull opposition mot en konservativ regering.

James Margach skriver i *Sunday Times* (21 juni), att Wilson med all sannolikhet kommer att föra en synnerligen skarp opposition och hålla denna hårt disciplinerad; faran är att labour efter nederlaget skall återfalla i inbördes ideologiska tvister. Wilson kommer, säger Margach, att framhålla för sina meningsfränder att labour i alla fall inte är långt från makten och att enighet är förutsättningen för att återfå den. Margach är också av den åsikten, att Wilson med ett par år till vid makten skulle ha lyckats i sin strävan att förvandla labour till ett parti av skandinavisk typ. Hans strävan måste således vara att till varje pris återfå makten för att fullfölja den långsiktiga strategi som bär hans signum. Man kan alltså konstatera att den utveckling som genom 1966 års val fick en betydande skjuts framåt genom 1970 års valkampanj fick ytterligare någon näring, men att valet i sig innebär ett bakslag för denna utveckling. Frågan om labour kan bryta de konservativas anspråk på att vara Storbritanniens »naturliga» regeringsparti får alltså vänta på sitt svar ytterligare ett antal år.

Stockholm i juli 1970

Mats Bergquist

LITTERATURGRANSKNINGAR

STANLEY V. ANDERSON: *The Nordic Council. A study of Scandinavian Regionalism*. Svenska Bokförlaget/Norstedts 1967. (Tryckt i USA.)

Med en mycket liten tillspetsning kan man säga att två särdrag utmärker litteraturen om efterkrigstidens nordiska samarbete. Det ena är att den med enstaka undantag är mager och ointressant. Det andra att ämnesområdet i större utsträckning tycks ha attraherat utländska forskare, särskilt amerikanska, än nordbor. Båda dessa reflexioner gör sig påmint inför den amerikanske professorn Stanley V. Andersons arbete om Nordiska Rådet.

Denna recension har tre syften. Först skall Andersons arbete presenteras i korta drag för att visa i vilka hänseenden det belyser den »nordiska regionalismens» problem. Därefter skall ett par specialproblem som berörs av arbetet belysas. Slutligen tas frågan om den nordiska samarbets- eller integrationsforskningens läge upp till närmare diskussion.

Arbetets målsättning är både vag och vid. Den är »to describe and explain Scandinavian regionalism by illuminating its most prominent organ», dvs. Nordiska Rådet. Som statsvetenskapligt arbete är det klart »gammaldags». Det utgår inte från några försök till nydaningar i fråga om teori, metod, hypoteser och hypotesprövningar. Det utgår överhuvudtaget inte från några explicita frågor. Författaren har gått den andra vägen. Efter en historisk-institutionell redogörelse diskuterar han hur de företeelser som han beskrivit passar in i de mönster som skisseras i den nyare litteraturen om regionalism och integration.

Det första kapitlet är en bakgrundsbeskrivning om den nordiska regionen, dess stater och folk och deras inbördes attityder. Därefter följer i kapitel 2 en översikt över det interparlamentariska samarbetets historia i Norden alltsedan 1907. Kontinuiteten mellan Nordiska interparlamentariska unionen och Nordiska Rådet understryks.

I kapitel 3 »dissekeras» Nordiska Rådets organ. Huvudkonklusionen ifråga om »maktfördelningen» inom organisationen är att presidiet och i all synnerhet sekretariatets roll framhävs. En annan viktig iakttagelse är att enighet eftersträvas, vilket leder till »nivellerade» ställningstaganden, och att det inte finns några övernationella drag hos Nordiska Rådet. I detta sammanhang hade man velat få en diskussion av sambandet mellan Rådets kompetens och beslutsformerna, gärna

på bekostnad av en rad voringstekniska petisser. Det lilla som författaren har att säga om Nordiska Rådets kompetens faller inom ramen för kapitlen 3 och 4. Ett närmare studium av denna aspekt och kompetensens utveckling i praktiken under den 15-årsperiod som behandlas skulle rimligen kunna bidra till att ytterligare förverkliga arbetets målsättning: att förklara nordisk regionalism genom att belysa dess viktigaste organ.

Kapitel 5 belyser det nordiska samarbete som bedrivs på regerings- och förvaltningsnivå. Att detta arbete på många sätt är av betydelse för Nordiska Rådet är uppenbart. Nordiska Rådets inflytande härvidlag är dock mycket begränsat. Det har inte lyckats tränga in i den »mjuka vävnaden» av samarbete på verkställe och förvaltande nivå. I kapitel 6 lämnas en redogörelse för 1950-talets nordiska marknadsförhandlingar, som »först strandade på norsk nationalism innan de överflyglades av vidare europeiska utvecklingar» (dvs. särskilt EFTA). Händelseförloppet tas med som ett praktikfall om »obstruerad skandinavisk integration». I kapitel 7 görs slutligen bl.a. de redan nämnda försöken att ställa in den nordiska utvecklingen i de större perspektiv som präglar den internationella litteraturen om regionalismen.

Som helhet är Stanley Andersons arbete en nyttig översikt över en institution som ter sig mera unik i ett större internationellt perspektiv än från mera begränsade nordiska eller nordiskt nationella utgångspunkter. Andersons slutsatser kan knappast skaka någon nordisk läsare: skandinaverna har funnit medelvägen mellan anarkiskt våld och politiskt samgående. »Among themselves they will neither fight nor unite.»

Det finns naturligtvis många detaljproblem och faktiska påståenden som kan tas upp till debatt eller uppkalla till motsägelser. Huvudsyftet med denna anmälan är dock inte att katalogisera diskutabla punkter. Ett par frågor av något vidare räckvidd skall dock tas upp till kritisk belysning.

1. Det konkreta praktikfall som tas upp är den nordiska marknadsfrågan under 1950-talet. Den har flera fördelar som sådant. Den var — liksom motsvarande fråga ett årtionde senare — en stor fråga som väl belyser det nordiska samarbetets permanenta dilemma mellan traditionell nationell »egocentricitet» och den vidare internationella — europeiska och globala — utvecklingens starka dynamik. Men lika litet som 1940-talets stora nordiska »misslyckande», det skandinaviska försvarsförbundet, var det någon typisk fråga.

Rimligtvis är det dessa »tung» samsamarbetssträvanden — som misslyckats eller lyckats bara till hälften och därför framstår som nordiska »nederlag» — som präglar en större allmänhets uppfattning av det nordiska samarbetet. De hör också av detta skäl självklart med i bilden av detta samarbets historia, betingelser och »prestationsförmåga». Av de två frågekomplexen hänför sig bara marknadsförhandlingarna till Nordiska Rådets verksamhetstid. Deras plats är därför given och de redovisas på ett nyanserat sätt.

Men en realistisk bild av de karakteristiska dragen av Nordiska Rådet och det nordiska samarbetet bör lämna utrymme också för praktikfall som visar hur de många och ofta små frågorna handläggs. Det borde kunna göras utan att framställningen dras ner till en nivå där den förvandlas till en katalog över petisser.

2. Arbetets föremål är Nordiska Rådet. Det saknas inte utblickar mot andra sektorer av det nordiska samarbetet (särskilt i kapitlen 5—7). En systematisk helhetsbild av det nordiska samarbetet och dess drivkrafter ges dock inte. Detta är, intill denna punkt, sagt som ett konstaterande, inte som ett beklagande, än mindre som en kritik. Ett arbete skall bedömas utifrån sin författares målsättningar, även om man i och för sig gärna skulle ha sett att han valt andra.

Vad som däremot kan kritiseras är om en författare tar ställning till frågor för vilka hans undersökning inte lämnar något tillfredsställande underlag. Denna fråga aktualiseras särskilt i samband med slutkapitlets diskussion om den utveckling som ägt rum i Norden kan karakteriseras som »integration». Enligt Stanley Andersons mening är detta inte fallet. Den nordiska regionalismen utmärks av »co-operation», inte av »integration».

Det är näst intill meningslöst att diskutera om detta påstående är riktigt eller felaktigt utan att samtidigt gå in på hur nyckelbegreppen definierats och på vilka krav som bör gälla för bevisning om definitionens krav är uppfyllda eller ej. Andersons uppfattning bygger explicit på en definition som Ernst B. Haas formulerat i sitt huvudarbete om regionala integrationssträvanden, enligt vilken politisk integration är »the process whereby political actors in several distinct national settings are persuaded to shift their loyalties toward a new center, whose institutions possess or demand jurisdiction over the preexisting national States».¹

Författaren understryker, med väl valda citat från tal av Halvard Lange, Bertel Dahlgaard och Östen Undén att det nordiska samarbetet inte syftar till ett sådant tillstånd som ter sig som slutmålet i Haas' definition. Nyckelpunkten i denna är faktisk eller påstådd överstatlighet. Och överstatlighet har traditionellt varit ett anatema i det nordiska samarbetet.

Utifrån den citerade definitionen är det uppenbart att det nordiska samarbetet inte är en integrationsprocess. Ingen ansvarig institution eller annan dominerande aktör besitter eller anser sig ha rätt att göra anspråk på överstatlig myndighet. Frågan kan dock ställas om inte Haas' — och därmed Stanley Andersons — definition kan vara för snäv. Den formulerades som utgångspunkt för en studie om kol- och stålunionen men behöver därför inte nödvändigtvis lämpa sig som instrument för att penetrera andra internationella institutioner och samarbetsprocesser.

Andra teoretiker än Haas och de som i stort följt hans linje — t.ex. Leon N. Lindberg och Amitai Etzioni² — kan kanske vara till hjälp om man vill definiera integration på ett mindre snävt sätt. Karl W. Deutsch, som Anderson något oförsiktigt men inte alldeles orättvist avfärdar med orden »the Alice-in-Wonderland vocabulary of Karl Deutsch», har i ett arbete som utkom efter Andersons delat upp integrationens uppgifter i fyra kategorier: »(1) maintaining peace; (2) at-

¹ Ernst B. Haas: *The Uniting of Europe* (Stanford 1958), s. 16. Cit. hos Anderson s. 146.

² Leon N. Lindberg: *The Political Dynamics of European Economic Integration*. (Stanford 1963), ss. 6 ff. Amitai Etzioni: *Political Unification* (New York 1965), ss. 37 ff.

taining greater multipurpose capabilities; (3) accomplishing some specific tasks; and (4) gaining a new self-image and role identity».³ Även om Deutschs omskrivna »transactional approach» hittills har visat sig lättare att definiera teoretiskt än att genomföra i praktiken,⁴ ger hans indelning av integrationens uppgifter dock vid handen att också det nordiska samarbetet kan falla inom ramen för ett vidgat integrationsbegrepp.

Så blir i högre grad fallet om man i integration helt enkelt ser en process som leder till ökat ömsesidigt beroende mellan aktörerna i ett system. Med utgångspunkt från en sådan definition skulle svaret på frågan om det förekommer eller inte förekommer politisk integration i Norden bli beroende av om det kan påvisas att de nordiska samarbetsprocesserna i något eller några hänseenden bidrar till att öka beroendet mellan aktörerna, dvs. mellan de nordiska länderna.⁵

Därmed är vi tillbaka vid utgångspunkten för denna lilla diskurs om integrationsbegreppet i internationell politik. En undersökning av integrationsprocesser i Norden skulle kräva en betydande forskningsinsats — som ännu ingen förmått genomföra. Stanley Anderson har inte heller avsett att göra det. Från den tämligen snäva definition som han lånat från Haas har han rätt i sitt konstaterande. Men det är egentligen helt ointressant, eftersom det endast innebär att de som sysslar med nordiskt samarbete — med några hittills inte avgörande undantag — ogillar överstatlighet. Den intressanta frågan måste vara vilka bindningar som det oaktat uppstår i olika hänseenden och vilken betydelse dessa har eller kan få för det »nordiska systemets» utveckling i stort.

Stanley Andersons här behandlade arbete har i olika sammanhang kritiserats därför att det är formalistiskt, legalistiskt och institutionellt och för att det försummat att klarlägga de politiska och dynamiska krafter som verkar i och omkring Nordiska Rådet.

Om denna kritik kan flera ting sägas. Det första är att den i väsentliga hänseenden är riktig som en beskrivning av vad Anderson åstadkommit. Det andra är att det är ett sätt att konstatera att författaren är en utpräglat juridiskt orienterad statsvetare, f.ö. en av de ledande transatlantiska experterna på ombudsmännainstitutioner på olika håll i världen. Det tredje är kanske det viktigaste. Kritiken riktar sig i grund och botten mindre mot Anderson än mot dem som inte har skrivit den eller de böcker som kanske skulle varit intressantare men som Anderson saknat både förutsättningar för och önskan att skriva.

Kritiken framstår med andra ord främst som ett uttryck för den torftighet som alltså präglar det mesta av den inom Norden framkomna litteraturen både om nordiskt samarbete i allmänhet och om Nordiska Rådet. I en sådan situation är det en alltför lättköpt metod att vinna poäng att klandra amerikanska forskare

³ Karl W. Deutsch: *The Analysis of International Relations (Foundations of Modern Political Science Series, Englewood-Cliffs, N.J. 1968)*, s. 192.

⁴ Jfr Karl W. Deutsch: *The Nerves of Government*, 2nd ed. (New York, N.Y. 1966), ss. vii ff.

⁵ Jfr Nils Andrén: *Nordic Integration, Cooperation and Conflict*, nr 1:1967, ss. 5 ff.

för att de inte lyckats genomföra det vi i Norden inte själva orkat med eller varit tillräckligt intresserade för att göra.

Varför är det så? Efter att ha följt det nordiska samarbetet under efterkrigstiden, då tusentals små nordiska blommor blommat mellan enstaka dystra milstolpar av monumentala misslyckanden, kan man kanske fråga sig om felet möjligen inte ligger hos dem som försummat att studera samarbetet utan i dettas egen karaktär. Det saknar en utåt påtaglig, stimulerande dynamik. Statsvetenskaplig forskning har en påtaglig benägenhet att koncentrera sig på aktuella problem. I en dramatisk värld har de nordiska frågorna svårt att hävda sig i konkurrensen om intresset.

Det nordiska saknar det nationellas självklara rätt till uppmärksamhet. Det har inte heller de stora internationella frågornas fantasieggande, ibland skakande eller exotiska karaktär. Det bristande intresse för den nordiska problematiken som blivit följderna ter sig i varje fall för anmälarerna som i flera hänseenden beklagligt — vetenskapligt därför att det bidragit till att det nordiska samarbetet alltjämt i många hänseenden är en vit fläck på den politologiska kartan. Om man utgår från det i dagens läge inte längre så djärva konstaterandet att politologisk forskning bl.a. bör kunna hjälpa beslutsfattare genom att klarlägga innebörden av faktiska aktuella problem och valmöjligheter, finner man denna vita fläck än mera beklaglig. Att den kvarstår både betingas av och bidrar till en ytlig, ofullständig och ibland rent av felaktig uppfattning om det nordiska samarbetets faktiska karaktär. De nordiska förbindelserna har under efterkrigstiden på många områden utvecklats effektivt men odramatiskt. Det är ingen orimlig hypotes att hävda att hela denna utveckling skett under en ständig balansgång — den som har sinne för det dramatiska säger kanske hellre spänning eller dragkamp — mellan ekonomiska och säkerhetspolitiska, nationella, nordiska och europeiska, långsiktiga och kortsiktiga intressen.

Egentligen borde allt detta vara av lika stor vikt för oss i Norden som Tysklands, Afrikas eller Sydöstasiens affärer. Visserligen har de senare rimligtvis större betydelse för vad som kan komma att hända med världen i stort och därmed även med oss. Men vi har liten eller ingen möjlighet att påverka dem. De förra, nordiska problemen är däremot av den arten att våra möjligheter att direkt påverka utvecklingen är betydande.

Stanley Andersons slutord utmynnar i en fråga om inte de föga dramatiska nordiska erfarenheterna kan ges en vidare internationell tillämpning i en värld som alltjämt karakteriseras av en förhärskande nationalism. »The specifics of Scandinavian regionalism may not be transferable, but the spirit is.» Det är möjligt att han har fel men det kan inte heller uteslutas att han har rätt. För att den nordiska regionalismen som ideologisk förebild (»spirit») skall kunna få sådan betydelse krävs dock rimligtvis att den utforskas på ett sådant sätt att dess förutsättningar, arbetsvillkor och reella innebörd framstår klarare än hittills.

Intill dess att forskningen i Norden vaknar till insikt om betydelsen — för oss själva och kanske också för andra — av internationella problem i vår egen närregion, bör vi tacksamt notera att forskare i andra delar av världen funnit våra problem tillräckligt intressanta för att göra dem till föremål för seriös forskning. Mot denna bakgrund är Stanley Andersons arbete om Nordiska Rådet i speciellt

två hänseenden en berömvärd insats: genom dess kartläggning av förhållandena med utgångspunkt från arbetets begränsade målsättning och genom den nyttiga påminnelse om hur mycket som återstår att göra som själva denna begränsning ger.

Nils Andrén

MATS BERGQUIST: *Sverige och EEC. En statsvetenskaplig studie av fyra åsiktsriktningars syn på svensk marknadspolitik 1961—1962*. Stockholm, Norstedts 1970.

Inom statskunskapen har under det senaste decenniet intresset för debätt- eller argumentationsanalys allt mer ökat. Detta avspeglas i undertiteln på den av Mats Bergquist framlagda doktorsavhandlingen »Sverige och EEC. En statsvetenskaplig studie av fyra åsiktsriktningars syn på svensk marknadspolitik 1961—1962». Bland förf:s svenska föregångare får i första hand nämnas H. F. Petersson med »Power and International Order» (1964), och förf:s beroende av denne märks även i likheten i resp. verks undertitel. Olof Ruin bedriver debattanlys i sitt år 1968 utkomna verk »Mellan samlingsregering och tvåpartisystem», och i Sven-Ola Lindbergs avhandling »Nödhjälp och samhällsneutralitet» (1968) utgör ett kapitel en granskning av argumentationen i frågan om arbetslöshetspolitiken. Folke Vernersson framlade för erhållande av doktorsexamen detta år en avhandling med liknande inriktning: »Diskussionen om landstingens faktiska kompetens. En innehållsanalytisk studie av tre huvudmannaskapsfrågor», och fler dylika projekt är under arbete. Som något mer än en kuriositet kan nämnas, att en gemensam nämnare hos de anförda verken är en hänvisning till det metodiska avsnittet hos amerikanen Robert T. Levine, »The Arms Debate», Cambridge, Mass. 1963.

Hand i hand med det ökade intresset för argumentationsanalys har gått den metodiska vidareutvecklingen av analysapparaten. Detta avspeglas även i Mats Bergquists avhandling. Här kan man ånyo nämna H. F. Petersson, och Bergquist har vidare hämtat intryck från den redan tämligen omfattande utländska litteraturen i ämnet. Förf. står dock tämligen fristående från den ovan nämnde Levine, vars analysinstrument förtjänar att nämnas inte främst på grund av att de är så fint utmejslade utan snarare på grund av analysapparatens enkla och lätthanterliga men ändå väl genomtänkta instrumentella konstruktion. I stället kan nämnas N. Leites och Alexander L. George, eftersom förf. hämtat sitt analytiska begrepp »den operationella formeln» från dessa.

Oavsett vilken metod man än väljer för att penetrera problem av dessa slag, så är det väsentliga, att metodik förutsätter systematik. Det är uppenbart, att det systematiska greppet på EEC-debatten är givande. Bortsett från den stora fördelen — överskådligheten — kommer argument av likartade slag att konfronteras med varandra och är möjliga att lätt jämföra; sambandet mellan de olika argumenten är lättare att undersöka. Debatten, som trots allt kan sägas vara relativt torftig, får i förf:s systematiska framställning en större dimension. Till detta intryck bidrar dock givetvis även, att förf. i sina refererande huvudavsnitt (kap. III och IV) lyckats bra språkligt sett: han utvinner ständigt friska formuleringar ur sitt mate-

rial; och han kan kortfattat men översiktligt sammanfatta längre resonemang. Hans ofta förekommande sammanfattningar är föredömliga.

Förf:s val av metod lider emellertid av ambivalens, och detta torde i sin tur till största delen bero på en viss tvehågsenhet vid valet av frågeställningar för avhandlingen, ty även inom den ram, som undertiteln anger, finns möjlighet att välja olika infallsvinklar. Vad är det då förf. vill undersöka? Själv säger han, att det primära syftet är att »undersöka de olika positionerna i EEC-frågan och söka förklara varför olika åsiktsriktningar kom att rekommendera den eller den politiken» (s. 12). I liknande riktning går även andra uttalanden om inriktningen av undersökningen, t.ex. att undersöka flödet från motivationer till handlingslinjer (s. 18, se även s. 17, 25). Grundhypotesen (som aviseras på s. 25 men presenteras först på s. 189) ansluter sig också till detta syfte. Förf:s avsikt skulle enligt detta sålunda vara att göra en motivationsundersökning, eller m.a.o. att använda sig av en individual- eller socialpsykologisk infallsvinkel. Mot en sådan infallsvinkel finns intet att invända. På vidare sikt skulle ju ett klarläggande av motivationer och en avgränsning av olika motivationer till olika strukturer i samhället öka möjligheten att göra förutsägelser om politiska aktörers framtida agerande.

Nu förenklar emellertid förf. sin problematik ganska avsevärt genom att postulera, att de i argumentationen framförda motivationerna är desamma som de verkliga motivationerna (detta framgår indirekt av förf:s resonemang på s. 18). För att använda en annan terminologi, så menar förf., att de framförda motive-ringarna är lika med de bakomliggande motiven (i fortsättningen använder rec. denna terminologi). Detta postulat torde sakna allt empiriskt underlag och är som axiom betraktat ytterst tvivelaktigt. Vore det hållbart, skulle statskunskapen i stor utsträckning kunna reduceras till innantilläsning och ämnets forskningsuppgifter inom kort lösas. Man får betrakta det som ett olycksfall i arbetet, när förf. i den engelska översättningen ytterligare skärper postulatet med följande formulering: »An argument to the effect that there is a gap between 'real' motivations and 'publicly stated' motivations is refuted as meaningless; — — —; Moreover, to state that one type of motivation is 'real' and another only for the public is to indulge in difficult phenomenological problems» (s. 203). F.ö. visar det sig, att förf. själv inte tror på postulatet, då han på skilda ställen i avhandlingen säger, att olika aktörer hade tankegångar, som de av taktiska eller andra skäl inte öppet ville framföra (s. 22, 61, 75, 84, 94, 104, 133, 185).

Vid uppställandet av postulatet torde förf. ha varit influerad av ett annat syfte med sin undersökning. Förf. säger, att man kan se EEC-diskussionen i Sverige som »en undersökning av åsikter om ett maktförhållande» (s. 14). Ett annat uttalande av förf. får tolkas gå i samma riktning: »Det som intresserar är inte marginella förskjutningar utan den inre strukturen och dynamiken hos olika åsiktsriktningar — handlingslinjers uppbyggnad i allmänhet och relationer mellan generella och specifika element» (s. 13) (första delen av uttalandet finns även i H. F. Peterssons avh. s. 32). Med denna utgångspunkt skulle förf. vilja undersöka argumentationsmönster och lämna svar på frågor av typen: Vilka argument kan olika inställningar till en viss fråga ge upphov till och hur kan de systematiskt grupperas med beaktande av sambandet mellan olika argument och mellan grupperna? Det torde vara mot denna bakgrund som förf. gör det i och för sig riktiga konstaterandet,

att de åsiktsriktningar han grupperar argumenten (motivationerna) under, är analytiska instrument, som inte behöver ha någon motsvarighet i verkligheten (s. 23). Med denna infallsvinkel, som skulle kunna karakteriseras som filosofisk-logisk, får man utgå från de verbaliserade motivationerna, sådana de påträffas i argumentationen. Vidare skulle även ett annat drag i förf:s metod bli rimligt, nämligen att bortse från de kvantitativa och representativa problemen: det spelar ingen roll, om ett argument framförts en gång eller tio gånger, och ej heller tages hänsyn till om det är en framstående politiker eller en av allmänheten okänd talesman, som yttrat sig. Huvudsaken är grupperingen av argumenten och de mönster, som därvid kan iakttagas. Däremot är det inte rimligt att använda detta system, då förf:s övriga infallsvinklar är aktuella.

Förf:s tvehägsenhet om vilket av de två ovan nämnda syftena han skall välja illustreras särskilt väl i avsnittet »Den operationella formeln». Han säger där på s. 19, att »avsikten i föreliggande studie är inte främst att analysera aktörernas 'belief system' och dettas inverkan på marknadsfrågan. Snarare är avsikten att dela upp argumentationen i två sinsemellan åtskilda grupper.» Detta måste otvivelaktigt tolkas som ett förkastande av syftet att göra motivationsanalys och ett accepterande av syftet att studera argumentationsmönster. På följande sida avger han emellertid en rakt motsatt deklARATION: »Analysen avser sålunda att ge en bild av relationen mellan 'belief system' och handlingslinje» (s. 20). Här sätts sålunda motivationsanalysen i högsätet. Det är inte tillfredsställande, att förf. inte klart kan ange sitt syfte.

Emellertid kan man även urskilja en tredje målsättning för undersökningen. Förf. tänker sig här åsiktsriktningarna som intressegrupper. »En skola är en sådan grupp som vuxit fram eftersom aktörer dels haft samma intressen och lojaliteter, dels bedömt det som rimligare att uppträda i grupp för att nå sina mål; det är en funktionell grupp. — — — Vad bestämde skolornas val av position i ett continuum samarbete-isolering i marknadsfrågan?» (s. 26). Skolorna, som tidigare var tänkta som analytiska begrepp, blir i detta sammanhang aktörer i den politiska processen, medvetet agerande (s. 26 f). I linje med detta ligger tankegångar om att en skola kan vinna eller förlora den politiska makten (s. 27, 191). Detta är en infallsvinkel från närmast sociologiska utgångspunkter. Den är dock huvudsakligen begränsad till de avsnitt, som innehåller förf:s hypoteser (se därom nedan). Det kan i detta sammanhang nämnas, att förf. behandlat ämnet utförligare från dessa utgångspunkter i en uppsats i *Cooperation and Conflict* årg. 1969.

De tre nämnda infallsvinklarna kräver olika metoder och materialet måste behandlas, bedömas och grupperas på olika sätt efter varje metod. Därför är ambivalensen vid val av infallsvinkel och metod inte lycklig. Förf. har närmast hamnat i den situationen, att han gjort en motivationsundersökning med en metod, som ovan kallades filosofisk-logisk.

Det är möjligt, att det är förf:s tvehägsenhet vid valet av målsättning, som avspeglas i sättet att ange partibeteckningar för debattörerna. En undersökning av argumentationsmönster torde inte kräva, att sådana beteckningar sätts ut. Nu sätts partibeteckningarna ut tämligen sporadiskt, utan något identifierbart system, annat än att de möjligen är förbehållna för riksdagsmän och i första hand för sådana,

som har -sonnamn. Ibland sätts beteckningen ut första gången personen nämns och ej senare, medan andra får släpa på partibeteckningen genom hela avhandlingen; andra får den utsatt först då vederbörande nämns tredje eller fjärde gången, medan andra aldrig får den utsatt. Det sistnämnda gäller mera kända partiledamöter. Vilken målsättning förf. än lagt huvudvikten vid, så hade han enkelt löst problemet genom ett personregister.

Ovanstående anmärkning kan delvis sägas vara av formell art. Till den formella granskningen hör också ett konstaterande, att akribin i notapparaten inte är bra, med felaktiga sidhänvisningar som vanligtvis — då felaktigheter förekommer — slår fel på en eller två sidor i källan. Källstället går sålunda ändå att hitta; någon gång förekommer även, att nothänvisningen är helt felaktig. Citaten är inte alltid rätt återgivna, och då förf. hopar en serie belägg för ett argument, kan det vara diskutabelt, om samtliga kan användas som stöd. Som framgått av det sagda, medför dessa inadvertenser ingen saklig förvrängning av källmaterialet, och det finns därför ingen anledning att närmare gå in på dem. Vid insamlingen av källmaterialet har förf. inte eftersträvat att genomkamma allt tänkbart material utan har avbrutit materialinsamlingen, då alla relevanta argument synes ha blivit påträffade — en utvidgad materialgenomgång skulle alltså blott ha gett ytterligare belägg. Någon allvarlig invändning finns det ej anledning att rikta mot ett sådant förfarande, särskilt inte om man vill undersöka argumentationsmönster.

Det finnes sålunda inte anledning att ytterligare uppehålla sig vid det innehållsmässiga i kap. III och IV, där argumenten refereras, utan det som kan diskuteras är grupperingen och behandlingen av argumenten. I detta sammanhang kan också nämnas kap. II, med benämningen »Bakgrund», som innehåller ett välskrivet avsnitt med en historik över Sveriges förhållande till tanken på en europeisk integration, men då förf. här i de stora linjerna följer de etablerade framställningarna av skeendet, finns ej heller anledning att behandla detta avsnitt. Bakgrundskapitlet innehåller även ett resonemang om »tröskeleffektens» betydelse för EEC-debatten, där förf. för ett intressant resonemang om de svenska politikernas dåliga »debattberedskap» i utrikespolitiska frågor och särskilt i den av förf. behandlade frågan.

Hur ser då förf:s analyschema, eller rättare sagt systematiseringsschema, ut? Först grovsorterar han argumenten under fyra åsiktsriktningar eller skolor, som är den genomgående termen i avhandlingen. Därefter uppdelas argumenten efter det värde, som de appellerar till, i åtta underavdelningar inom varje skola, vilket betyder att förf. får sammanlagt 32 argumentboxar att sortera in argumenten i. De åtta underavdelningarna är uppdelade på två grupper, varav den ena, som rymmer de djupare liggande motivationerna (dispositionellt element) innehåller sex boxar, och den andra, som rymmer de ytligare liggande motivationerna (instrumentellt element) sålunda innehåller två boxar. Förf. har sedan som huvudhypotes att undersöka sambandet mellan dessa två huvudgrupper, och — underförstått — dessas samband med de olika handlingslinjerna.

En granskning av systematiken kan lämpligen börja med en undersökning av det första stadiet, nämligen de fyra åsiktsriktningarna (skolorna). Förf. kommer fram till denna indelning i ett resonemang på s. 20—23. Han fastslår först, att partitillhörigheten inte är lämplig som uppspltningsprincip utan kommer fram

till att det grundläggande är handlingslinjerna, som till antalet är tre: anslutning, associering eller handelsavtal. Hur får då förf. fyra skolor? Jo, de debattörer, som tillhör den sistnämnda handlingslinjen, delar förf. upp på två skolor under hänvisning till skillnader, stundom blott nyanser, i argumentationen. Förfarings sättet får bedömas vara tvivelaktigt, nämligen att tillämpa *en* princip för hela materialet och därjämte en annan princip för blott en del av det. Man skulle nämligen kunna tillämpa även den sistnämnda principen på de två återstående handlingslinjerna och få fram ytterligare skolor, ty även mellan företrädarna för dessa handlingslinjer fanns skillnader i argumentationen (se därom resonemanget nedan). Fixerandet av antalet skolor till fyra blir sålunda godtyckligt, och systematiken blir m.a.o. en *ad hoc* systematik. Förf:s målsättning på s. 12 — »att analys-schemat skall kunna ha en vidare användning än för just denna debatt» — går sålunda inte att uppfylla, och det visas också av förf:s tillämpning av det i sin uppsats »Sverige och Nationernas Förbund» i StvT 1970: 2. Här får han nämligen helt andra skolor både till antal och sammansättning.

Man skulle alltså med tillämpning av de båda ovannämnda principerna kunna hävda, att antalet skolor var t.ex. tio — argumentationsprincipen ger ju en rätt vid indelningsram. Man skulle kunna hävda, att antalet skolor är två — federalister och funktionalister — eller tre — handlingslinjerna — eller fem — gruppering av skolorna efter partilinjer. Man kan nämligen finna skillnader i argumentationen mellan företrädare för högern och folkpartiet inom medlemsskapskolan och mellan socialdemokratien och centerpartiet inom associeringsskolan (s. 147, 148, 160, 164 f, 165 /not 74/). Jämför man de kortfattade karakteristikerna av non- och antiaccessionsskolorna i åtta punkter, som görs för att placera dem på en skala samarbete—isolering, finner man, att skolorna överensstämmer i samtliga punkter (s. 200 f), varför det kan ifrågasättas, om den handlingslinjens uppsplättning på två skolor är motiverad. Mer i förbigående kan konstateras en sådan egendomlighet som att en av företrädarna för nonaccessionsskolan, Inga Thorsson, sade sig om än motvilligt acceptera associering, varför hon lika gärna kunde ha förts till accessionsskolan. Av det sagda torde framgå, att man i den dagspolitiska debatten inte kan draga några växlar på uppdelningen i skolor — dessa är analysinstrument, som inte behöver ge någon verklighetstrogen bild. Genom att undvika partierna som indelningsgrund har förf. sluppit somliga problem, såsom hur man skall behandla tidningar och tidskrifter och de debattörer, som inte har någon känd partitillhörighet, men andra problem har kommit i stället.

Ett sådant problem, som har samband med indelningen i skolor, är, att förf. ibland nödgas konstatera skolor inom skolorna. Det vanligaste uttrycket för detta är, att vissa argument anges tillhöra en fraktion inom skolan, men även andra uttryckssätt förekommer (s. 56, 58, 63, 69, 71, 75, 80 f, 86 f, 91 f, 96, 107, 114, 121—126, 129, 132, 139, 147 f, 160, 164 f, 174). Kriteriet för att en fraktion skall anses föreligga, uttalas inte explicit men tycks vara, att det blott föreligger ett eller två belägg för ett argument, stundom i kombination med att dessa kan hänföras till en avgränsad krets. Men därvid uppkommer problemet, att t.ex. H. Wigforss (GHT) på ett ställe betecknas som fraktion (s. 132 f), men på andra ställen ingår i huvudlinjen (s. 128, 131).

Emellertid kan man också finna talrika exempel på det omvända förhållandet,

nämligen att det föreligger blott ett eller två belägg för ett argument, utan att detta avgränsas som fraktionärt (s. 62, 64, 69 f, 73 f, 77 f, 81 f, 84, 130, 136, 158, samt passim inom non- och antiaccessionsskolorna). En variant av detta är, att ett argument säges förekomma »stundom» eller med andra uttryck markeras som mindre ofta förekommande. Detta kan fattas som en kvantitativ bestämning, nämligen att uppfattningen delas av skolans företrädare men framföres mindre ofta, men kan även uppfattas som en fraktionär bestämning. I grund och botten torde dessa uttryckssätt vara stilistiska, tillkomna för att undvika enformighet i referatet, men tyder också på osäkerhet i begreppsapparaten. Problemet har närmast uppkommit genom att — som ovan sagts — förf. använt en filosofisk-logisk metod för en motivationsundersökning. I och för sig säger det anförda inte, att förf:s indelning i skolor är olämplig, men å andra sidan är det möjligt, att det funnits indelningar, som varit lämpligare, särskilt om man kunnat komma fram till en indelning med större generalitetsgrad.

Det ovan sagda berör närmast tillförlitligheten av förf:s klassificering av materialet. En annan fråga av stor vikt är undersökningens validitet, dvs. undersöker förf. vad han avser att undersöka, bortsett från att han tycks sväva på målet beträffande detta? Men om man utgår från att förf. framför allt vill undersöka motivationerna, så måste man fråga sig, om han därmed menar motiv eller motivering. Av förf:s text synes framgå, att han därmed avser de förra (s. 16; se även de oprecisa formuleringarna s. 17 f: vanligtvis får man ur en politisk debatt ej ut »mera än själva handlingslinjerna samt en del *argument* (rec. kurs.) för dessa. De *motivationer* (rec. kurs.) som ligger bakom handlingslinjerna är som regel implicita i texten. Men i en intensiv politisk debatt — — — tvingas ofta debattörerna att mera explicit redovisa sina motivationer. Somliga motivationer är dock så djupt liggande att aldrig uttalas — — — hur skall man veta vad som är argument, implicit och explicit motivation samt outtalad motivation?). Man måste då vidare fråga sig, om argumentationen innehåller motiven eller motiveringarna. Som framgått av det tidigare sagda, försöker förf. undanröja problemet genom att för denna undersökning likställa motivering och motiv, enligt rec:s uppfattning på svaga grunder (se »postulatet» ovan). Till det tidigare sagda kan i detta sammanhang läggas frågan, om inte argumenten fordrar en situationsbeskrivning, dvs. måste man inte taga hänsyn till när, var, av vem, för vem och i vilket syfte argumentet framförs. Vill man t.ex. övertyga meningsmotståndare är det troligt, att ett annat argument används, än då man vill stärka meningsfränder i tron, och det är troligt, att man finner olika argument i internt och externt material för en viss grupp. Förf. tangerar problemet, då han berör tidsfaktorn, och menar, att man kan bortse från denna i detta fall, något som förefaller vara en riktig bedömning. Men kärnfrågan är, om det externa material, som förf. varit hänvisad till, ger aktörernas motiv, och om dessa motiv med säkerhet kunnat fastställas på annat sätt än genom internt material. Det sannolika är, att förf. undersökt motiveringarna och inte motiven. I detta sammanhang skulle man även vilja efterlysa förf:s syn på den politiska debatten. Den synes för honom vara en verbalisering av handlingslinjerna (s. 17). Frågan är, om inte den politiska debatten är en del

av den politiska processen, dvs. att makt vinnes och utövas bl.a. genom den politiska debatten.

Granskar man förf:s metodkapitel — kap. I — i övrigt, finner man, att det egentligen sönderfaller i flera delar utan inbördes sammanhang. Den första delen omfattar s. 13—16, och vad som gör det motiverat att avdela dessa sidor är, att avsnittet inte är instrumentalt för undersökningen: varken begreppsapparat eller synsätt, som där framförs, återkommer i de senare kapitlen. Skälet till att detta avsnitt medtagits i avhandlingen är, att det utgör förf:s »statsvetenskapliga credo», som han velat redovisa. Detta framgår inte av texten, och en läsare blir därför lurad på konfekten; när han memorerar detta metodavsnitt men inte möter det senare i texten. Det gör läsaren närmast litet förvirrad. Avsnittet utgör i stort sett en resumé av den syn på statskunskapens metodik, som förf. jämte Bengt A. W. Johansson redovisat i en uppsats i StvT 1966, och en hänvisning till denna hade varit tillräcklig. Även om det som framförs i detta avsnitt skulle kunna diskuteras, kommer här, med hänsyn till det ovan sagda om avsnittets förhållande till undersökningen i övrigt, någon detaljgranskning inte att göras. Anmärkas kan blott, att förf:s eklekticism gör, att en och samma term kan få varierande presentation både inom detta avsnitt och även vid jämförelse mellan olika avsnitt (se t.ex. »makt» s. 14 och 15, »aktör» s. 15, 19, 20, 26).

I metodkapitlet på s. 16—19 kommer förf. in på ett resonemang, som pekar framåt mot undersökningens syfte och begreppsapparat. Den senare presenteras på s. 19 f. Förf. utgår från att en av drivkrafterna i den politiska processen är vad som benämnes motivationer. Dessa säger förf., kan indelas i »predispositioner, dvs. mer eller mindre omedvetna, djupare liggande värderingar» och »preferenser, medvetna attityder». Det är uppenbart, att dessa kategorier är desamma som Sven-Ola Lindeberg kallar »grundståndpunkter» och »övriga motiveringar» (Nöd-hjälp och samhällsneutralitet, s. 280). Mot en sådan indelning måste invändas, att den inte fyller annat syfte än önskemålet om översiktlighet, eftersom förf. inte kan ange, var gränsen går mellan grundvärdering och annan värdering. Varje bedömare gör sin egen gränsdragning. Någon djupgående analys kan därför knappast göras med denna indelning.

Nästa stadium i den politiska processen är enligt förf. handlingslinjerna, sprungna ur aktörernas resurser och motivationer. Handlingslinje definieras som »innebärande specifika åtgärder i syfte att uppnå vissa mål». Förf. tillämpar här en mål-medel-tankegång, där målen uppenbarligen kan identifieras med motivationerna. Det förefaller enligt definitionen, som om motivationerna är inbyggda i handlingslinjerna. Så visar sig så småningom vara fallet; på s. 19 säger förf., att det är svårt att draga gränslinjer mellan motivationer och handlingslinjer. Han kommer därför fram till att behandla motivationer och handlingslinjer »som en enhet». Detta blir rena västgötaklimaxen för läsaren, som uppfattat förf:s syfte vara just att visa sambandet och interdependensen mellan de båda komponenterna, t.ex. »flödet från motivation till handlingslinje» (s. 18).

Förf:s analytiska begreppsapparat är samlad under titeln »Den operationella formeln» (s. 19 f). Termen som sådan, liksom formelns indelning i två element, är hämtad från det analyschema, som uppställts av N. Leites och vidareutveck-

lats av Alexander L. George och senare av O. R. Holsti. Men förf. synes icke ha samma begreppsinnehåll i dessa termer som deras upphovsmän har. Av hans resonemang förefaller det, som om det dispositionella elementet är att likställa med de ovan nämnda grundvärderingarna och det instrumentella elementet med de övriga, yttligare värderingarna. Förf. säger vidare, att de politiska aktörernas beslutsfattande sker under påverkan av deras resp. »belief system», innefattande uppfattningen och värderingen av omvärlden. Detta »belief system» förefaller kunna identifieras med motivationerna, och beslutsfattandet med handlingslinjerna. Men när förf. för in den operationella formeln i sammanhanget, krånglas det hela till för läsaren: »den operationella formeln svarar således mot motivations- och handlingslinjefaserna i den politiska processen» (s. 20). Detta kan med hänsyn till vad förf. säger i detta sammanhang — »'belief system' gör aktörerna benägna för en viss typ av lösning, som instrumentellt konkretiseras i nästa led» (s. 20) — tolkas så, att det dispositionella elementet svarar mot motivationsfasen och det instrumentella elementet svarar mot handlingslinjefasen. Som framgått av det ovanstående, är eljest intrycket, att båda elementen tillhör motivationsfasen. Tolkningen blir ju inte lättare av att förf., såsom ovan anmärkts, behandlar motivations- och handlingslinjefaserna som en enhet.

Termerna dispositionellt och instrumentellt element används för att indela argumentation (och därmed sannolikt också motivationerna) i två grupper. Indelningen görs med utgångspunkt från en generalitetsgradering: argument, som en aktör kan tänkas framföra i alla möjliga situationer genom att det innehåller en värdering, som sträcker sig inom ett omfångsrikt spektrum, kallas det dispositionella elementet (aktören är »disponerad» att framföra dem); argument, som bara kan tänkas passa i särskilda konkreta situationer, och som »direkt motiverar ställningstagandet», kallas instrumentellt element. Så mycket synes vara helt klart, att den operationella formeln med sina båda element täcker de motivationella aspekterna (se dock även diskussionen ovan om förf:s resonemang). Detta framgår också av de konkreta exempel, som senare ges, då förf. gör sin indelning av argumenten i åtta grupper, sex dispositionella och två instrumentella (s. 23 f). Handlingslinjerna kan sålunda inte falla inom ramen för de dispositionella och instrumentella elementen. Mot uppdelningen av de åtta motivationerna i två grupper kan den tidigare gjorda invändningen också göras gällande, nämligen att det inte är möjligt att draga någon säker gräns mellan de två grupperna. Det är uppenbarligen indelningen i grundvärderingar och andra värderingar, som återkommer i andra termer, och samma invändningar, som gjordes mot den, kan även göras här. Ett klart exempel på detta är förf:s egen exemplifiering s. 19 f. Som ett dispositionellt element anges uttalandet av typen »vi skall inte söka medlemskap i den gemensamma marknaden, eftersom EEC innehåller flera borgerliga diktaturer» och däri finns, säger förf., »ett klart värdeelement: man tycker illa om borgerliga diktaturer». Som instrumentellt element anges uttalandet av typen »vi skall inte söka medlemskap i EEC, eftersom Romfördraget är ett politiskt fördrag». Men om man behandlar detta påstående på samma sätt som det första, så finner man, att detta också innehåller ett värdeelement av mera generell typ: man tycker illa om politiska fördrag. Man kan alltså inte påstå, att den ena satsen innehåller en grundvärdering och den andra en yttligare värdering.

Även då man ser på de åtta argumentgrupper, som förf. ställer upp, måste man känna stark tvekan inför möjligheten att dela dessa på de två huvudgrupperna. Detta gäller t.ex. som helhet tagna samtliga fyra avsnitt under rubrikerna »ekonomi». Vid läsningen av dessa avsnitt, som förts till det dispositionella elementet, kan man gång på gång fråga sig: Kunde detta inte lika gärna förts till det instrumentella elementet? Även i en rad andra fall kan man finna, att det som kallas dispositionellt lika gärna kunde klassificerats som instrumentellt (t.ex. s. 61, 63 f, 66, 70, 83, 88, 96, 99, 112) och tvärt om det som kallas instrumentellt lika gärna klassats som dispositionellt (t.ex. s. 124 f, 132, 135, 167, 169 f, 175 f, 178, 180, 182 f). Som sammanfattande intryck av avsnittet »den operationella formeln» kan sägas, att förf. tycks ha lagt detta ovanpå de dessförinnan framförda metodresonemangen utan att integrera dem; bidragande till denna uppfattning är det ovan påpekade intrycket, att förf. tycks använda sig av tankegångarna om grundvärdering och yttligare värdering på två ställen med olika terminologi.

Indelningen i argumentgrupper hänför sig till olika sakområden, som berördes i EEC-debatten, såsom överstatlighet och suveränitet, ekonomin, neutraliteten. För en systematisering av materialet synes denna indelning vara lämplig. Någon meningsskiljaktighet om materialets inplacering i grupperna torde inte råda, då gränserna mellan de olika grupperna är klara.

Slutligen skall i detta sammanhang blott göras en anmärkning beträffande förf:s karakteristik av sin metod. Han säger, att »framställningen är belysande eller förklarande i första hand, inte komparativ i någon direkt mening» (s. 24). Uttalandet är så gott som ordagrant taget från H. F. Peterssons ovan nämnda avhandling (s. 32) och ger en ytterligare antydning om förf:s eklekticism. Bortsett från det oklara uttrycksättet »komparativ i någon direkt mening», så kan man fråga sig, om påståendet är riktigt i detta sammanhang. Jämförelser görs flerstädes mellan de olika skolornas argumentgrupper, och dessa jämförelser bidrar onekligen till att mejsla ut skolornas profiler. Det avslutande hypoteskapitlet utgörs till största delen av jämförelser mellan skolorna vid en inplacering av dem på en skala samarbete—isolering.

Det sista ledet i förf:s metodiska angreppsplan utgörs av ett antal hypoteser om faktorer, som spelat in vid placeringen av skolorna på en skala samarbete—isolering. Avsikten med hypoteserna sägs på ett ställe vara att få fram »förklaringsgrunder till skolornas placering på skalan» (s. 26), på ett annat »att belysa detta samband» (mellan den operationella formelns dispositionella och instrumentella element) (s. 189). Slutkapitlet, där hypoteserna mer ingående behandlas, heter också »Sambandet mellan den operationella formelns dispositionella och instrumentella element». Men hypoteserna är uppbyggda så, »att det första ledet förutsätter och identifierar en viss disposition som i det senare antas göra aktören benägen förorda en viss typ av handlingslinje» (s. 189). Det första ledet är alltså anknutet till de sex dispositionella elementen på så sätt, att de utgör generaliseringar av de mera konkreta motivationer, som dessa innehållit. Andra ledet består av en typ av handlingslinje. Därmed faller det instrumentella elementet helt och hållet bort och blir ej alls berört i avsnittet. Detta är desto betänkligare, som det säges vara en grundhypotes, att belysa sambandet mellan de två elementen (s. 25,

189). Skall man belysa detta samband med dessa hypoteser, måste man sålunda identifiera handlingslinje med instrumentellt element. Detta avser trots allt inte förf., och till de överväganden, som ovan presenterats i den frågan, kan tilläggas förf:s ordval i samband med presentationen av hypoteserna: där talas om »sambandet mellan de dispositionella och instrumentella *argumenten*» (rec. kurs.). Vad förf. egentligen gör i sitt hypoteskapitel, är, att han prövar hypoteserna och undersöker, om de bestyrks eller ej av hans eget material. Meningen med detta blir svår att förstå, eftersom man därmed undersöker, om det dispositionella elementet verifierar eller falsifierar teser, som utgör generaliseringar av samma dispositionella element.

Granskar man hypotesernas uppbyggnad, finner man, att i dem ligger uttalade förutsättningar för att de skall gälla. Sådana uttalade förutsättningar är skolans värdering av det faktum, som hypotesens första led uppställer, och förutsättningen, att skolan handlar rationellt.

Även de enskilda hypoteserna kan förefalla dubiösa i sin utformning. Den första hypotesen tar upp skolornas beroende av uppfattningen om »språk, sedvanor och ideologi»: »Ju större likhet nationerna emellan som en skola finner föreligga i fråga om språk, sedvanor och ideologi, desto lättare har den att förorda en samarbetslinje» (s. 190). För det första utgör de tre faktorerna en säregen sammanställning, för det andra förutsätter hypotesen, att skolorna skulle ha olika verklighetsuppfattningar, vilket är mindre troligt i detta fall, för det tredje kan man inte se EEC som en enhet språkligt, sedvanemässigt och ideologiskt — man må t.ex. jämföra Italien och Nederländerna — och för det fjärde kan hypotesen falsifieras — tvärt emot vad förf. kommer fram till — genom en hänvisning till skolornas värdesättning av samarbete med Finland och Island.

Den andra hypotesen berör handlingslinjens beroende av skolornas syn på sin politiska maktposition (s. 191). Som ovan nämnts, kan skolor i egenskapen av analytiska begrepp inte ha politiska maktpositioner. Förf. tänker uppenbarligen i partitermer, när han säger, att »associeringsskolan, när den inte längre skulle kunna föra sin egen politik, riskerade förlora makten» (s. 191), men han bortser från, att han till denna skola fört inte blott socialdemokratins huvuddel utan även centerpartiet. Hypotesen synes inte vara relevant i detta sammanhang.

Den följande hypotesen avser skolans bedömning av riskerna för »inblandning i de inre angelägenheterna» (s. 192); det framgår först av den senare texten, att därmed menas inte skolans utan statens inre angelägenheter. Vid prövningen av denna hypotes går förf. ett steg längre än vad hypotesen säger, och tar in skolornas uppfattningar, huruvida ett samarbete skulle medföra »bättre» eller »materiellt sämre» inrikespolitik. Man kan även formulera förhållandet på det sättet, att här föreligger en uttalad förutsättning i hypotesen.

Nästa hypotes, d), lyder: »Ju större värde en skola sätter på den egna staten, desto sannolikare är det att den väljer en isoleringslinje» (s. 193). Termen »staten» är inte bra i detta sammanhang, och skulle kunna ersättas med »samhället», men det framgår av förf:s senare text, att det ej heller är direkt detta han avser. En adekvat formulering efter förf:s tankegångar borde vara att ersätta »staten» med uttrycket »det regerande partiets politik, jämförd med tänkbara alternativ». Denna hypotes, liksom de två föregående, berör vad förf. kallar suveränitetsaspekten. Man

finner här det säregna, att de meningsriktningar, som man traditionellt placerar till höger på ett politiskt spektrum, sätter minst värde på suveräniteten, medan meningsriktningen längst till vänster visar sig värdesätta suveräniteten som något ytterst väsentligt. Samma meningsriktning visar sig också uppskatta »den egna staten», som den ju i andra sammanhang riktat så bister kritik mot, särskilt med hänsyn till att det skulle vara privatkapitalisterna, som hade makten i landet. Det är fullt klart, att om man prövar skolornas inställning till denna aspekt i en helt annan fråga, skulle man komma fram till ett annat mönster, såsom förf. själv gjort i sin tidigare nämnda uppsats om Sverige och NF. Skolorna uppvisar sålunda ingen konsistens i handlingsmönstren, och detta understryker vad som tidigare påpekats, nämligen att metoden är en *ad hoc* metod. Detta behöver i och för sig inte vara något olämpligt, men förf. hade tänkt sig, att metoden skulle ha vidare generaliseringsgrad (s. 12).

Hypotesen e) (s. 194) berör betydelsen av skolans uppfattning om en internationalistisk resp. nationalistisk linje. Som förf. själv påpekar, ansåg sig samtliga skolor vara internationalister. Man kan alltså inte få någon prövning av hypotesen. Förhållandet fäster blicken på det förhållandet, att förf. i kap. III och IV redogjort för skolornas åsikter i deras egna termer. Granskningen av hypoteserna torde kunna göra halt här, även om man skulle kunna diskutera enskildheter i hypoteserna f), g) och h), t.ex. det diffusa uttrycket »genom själva sin natur» i hypotes f).

Det torde här vara anledning att göra några reflexioner om metodens användbarhet. Det är uppenbart, att konstruktionen av ett antal skolor är en välbefogad åtgärd, om man på ett vettigt sätt skall kunna redogöra för en debatt av det här slaget. Men frågan är, om man inte sträckt sig längre än vad metoden tillåter, om man tänker sig dessa skolor som mer eller mindre aktivt agerande, t.ex. i formen att »skolan väljer handlingslinje». Frågan kan illustreras med ett tankeexperiment. Den skola, som kallas antiaccessionsskolan, var den, som onekligen borde ha haft ett väl utmejslat »belief system», eftersom den bestod av aktörer, som anslöt sig till en marxistisk världsuppfattning. Med kännedom om detta »belief system» borde man ha kunnat göra förutsägelser om skolans argument. Enligt marxismen är ju den ekonomiska strukturen basen för alla andra strukturer i samhället. Så länge privatkapitalister enligt skolans uppfattning hade den ekonomiska makten i både Sverige och EEC, borde de formella frågorna, om vilken samarbetsform man skulle välja, vara intresselösa; det är ju ändå privatkapitalisterna som bestämmer. En sådan förutsägelse stämmer inte alls, såsom framgår av förf:s framställning, även om tankegångarna kan tangeras (s. 109). Snarare är det de motsatta tankegångarna, som förs fram, särskilt under förf:s rubrik »Överstatlighet och suveränitet» (s. 110 f), i förf:s referat bl.a. koncentrerat i orden »Frågan gällde om i Sverige högern eller arbetarna skulle få bestämma» (s. 111). Enligt marxismen var det väl inte arbetarna, som bestämde i ett kapitalistiskt land; då kunde väl frågan om samarbete med EEC inte vara avgörande för den saken? Dessa reflexioner leder tanken till att det skulle vara intressant att studera ämnet från vad som kan kallas historisk infallsvinkel, nämligen att undersöka, hur argumentationen vuxit fram. En inte helt orimlig hypotes torde nämligen vara, att aktörerna tog ställning, dvs. valde handlingslinje, på grundval av några få, för dem väsent-

liga grunder. Därefter ansträngde sig anhängarna av de olika linjerna att leta upp och utforma så många argument som möjligt för sin sak. Därvid var man inte så noga med att få argument, som direkt skulle avspeglade deras motiv, utan i stället argument, som kunde tänkas appellera till dem, som inte tagit ställning, eller styrka meningsfränder i tron, eller ev. kunde omvända meningsmotståndare, och, i den mån det var fråga om partipolitiskt engagerade aktörer, vinna sympatisörer med tanke på kommande val. Enligt en sådan hypotes skulle man även behöva ifrågasätta riktigheten av förf:s antagande, att motiv och motivering avspeglar varandra. Att man får motiveringar genom argumentationen är riktigt, men man kan tänka sig att motivet för en motivering inte är inställningen i EEC-frågan utan önskemålet att vinna röster vid instundande val. Frågan har redan tidigare diskuterats i annat sammanhang, och skall därför inte vidare beröras.

Slutligen skall här i anslutning till metodfrågan diskuteras möjligheten av att använda sig av annan analysapparat än vad förf. gjort. Man kan därvid först konstatera, att förf:s metod med en enkel justering skulle kunna anslutas till Levines enkla men mycket användbara system (Levine s. 12 ff). Levines »recommendation» överensstämmer med förf:s handlingslinje, förf:s dispositionella och delvis instrumentella element skulle kunna inrymmas under Levines »value judgments as to what are the proper objects of policy» och förf:s instrumentella element i övrigt kompletteras till att bli Levines »analysis how the recommended steps will help attain the desired objects». Levines analyschema hade otvivelaktigt varit användbart även för en undersökning av debatten om Sverige och EEC.

Ett annat, på fri hand skisserat analyschema, skulle kunna vara följande:

- 1) Skolornas verklighetsuppfattning. — Det visade sig nämligen, att det skilde åtskilligt mellan skolorna i fråga om deras uppfattning av den aktuella situationen. Denna verklighetsuppfattning skulle kunna beskrivas med förf:s egen terminologi och icke med de särskilda skolornas.
- 2) Värdering av verkligheten, såsom skolorna har uppfattat den. — Detta led i schemat leder, liksom förf:s dispositionella element, aktörernas beteende i viss riktning.
- 3) Fastställande av handlingsalternativ för det fall man vill åstadkomma eller förhindra förändring av situationen.
- 4) Prognoser, dvs. uttalanden om framtiden under beaktande av handlingsalternativen. — Punkterna 3) och 4) kan i stort sett synas sammanfalla med Levines »analysis».
- 5) Värderingar av de prognosticerade händelseutvecklingarna.
- 6) Rekommendation.

Med bibehållande av förf:s system med skolor och argumentsgrupper skulle detta schema appliceras på var argumentgrupp för sig.

Granskningen har som synes i hög grad varit inriktad på metodproblemen. Dessa är också de väsentliga i detta sammanhang, eftersom materialet — argumenten — är givet och blott behövt refereras, varför det blir den systematiska

grupperingen av materialet som blir det väsentliga. Även om delar av förf:s metodiska apparat kan ifrågasättas, så har förf. genom sin undersökning berikat vår kunskap om ställningstagandena i EEC-frågan, och i de refererande avsnitten, som strängt taget inte berörs av särmeningar om metoden, finns möjlighet för statsvetare och andra att inhämta upplysningar om en viktig del av den svenska politiska historien under 1960-talet.

Bo Westerhult

COLIN LEYS (red.): *Politics and Change in Developing Countries* (Cambridge University Press, 1969), 289 sidor.

Detta är en för u-landsforskningen betydelsefull bok; en av de få intresseväckande inom detta gebiet som utkommit på senare år. Den är skriven av framstående samhällsvetare i Storbritannien, de flesta statsvetare. I denna bok granskar de kritiskt de modeller och begrepp som under senare år dominerat den statsvetenskapliga litteraturen, i synnerhet den som behandlat u-länderna.

Verket, som är resultatet av ett seminarium på Institute of Development Studies vid Sussexuniversitetet, täcker ett brett fält. Efter en kortare introduktion av Leys behandlas följande ämnen (författarens namn inom parentes): »utveckling som ett forskningsproblem» (Peter Nettle); »antropologi och politisk utveckling» (Joan Vincent); »politisk organisation och utveckling i Sovjet» (Alec Nove); »ideologins ekonomiska begränsningar — problem i samband med främjandet av socialism på landsbygden i Tanzania» (David Feldman); »politisk rekrytering och politisk utveckling» (W. H. Morris-Jones); »enpartiregimer och politisk förändring — *Partie Démocratique de la Côte d'Ivoire* och politik i Elfenbenskusten» (Martin Staniland); »dödläget inom ämnet 'utvecklingsförvaltning'» (Bernard Schaffer); »militären och politisk utveckling» (Robert Dowse); »analys av planering» (Colin Leys).

Vid sidan av en diskussion om funktionalismens och beteendeforskningens positiva och negativa sidor innehåller boken ett rikligt empiriskt material. Den kritik som framförs är väl underbyggd med fakta. I enlighet med god tradition inom brittisk statskunskap används också fakta med försiktighet — inte bara för att plockas in i på förhand fabricerade fållor. Detta arbete skiljer sig därför i många avseenden från framförallt den typ av statsvetenskaplig litteratur, vilken utgår från en universell, generaliserande teori och som under senare år haft så stort inflytande på vårt sätt att tänka inte bara i USA utan även på denna sidan Atlanten.

Boken är betydelsefull först och främst därför att den ställer u-landsforskningen i ett bättre perspektiv såväl vad gäller teoretiska problem som praktiska möjligheter. Ingen har undvikit att notera det faktum att mycket av luften på sista åren gått ur den funktionalistiska försöksballong, som Almond och Coleman lanserade inom statskunskapen för tio år sedan.¹ Någon teoretisk vidareutveck-

¹ Gabriel A. Almond och James S. Coleman: *The Politics of the Developing Areas* (Princeton University Press, 1960).

ling har ej ägt rum. Intrycket är att denna forskningsriktning hamnat i en återvändsgränd. (Det faktum att den sista boken i den så optimistiskt startade Princeton-serien i »politisk utveckling»² nu föreläggat i manuskriptform i fem år men konstant utsatts för omarbetning är ett tecken på den »kris» i vilken den funktionalistiska och jämförande statskunskapen befinner sig.)

Därmed är inte sagt, att den nydaning inom statskunskapen som skedde i början av sextiotalet varit helt fruktlös. Statskunskapen idag är inte »ny» enbart på grund av funktionalismen såsom analysmodell. Vad som kanske är ännu viktigare är de nya frågeställningar som funktionalister och systemanalytiker (de senare med Easton i spetsen) introducerat inom vetenskapsgrenen. Den »nya vägen» har svept bort det institutionella synsättet och det rent historiskt-deskriptiva framställningssättet. Politik är idag ett mycket vidare begrepp än det tidigare var i statsvetenskaplig litteratur.

Ingen som dragit nytta av funktionalismen och systemanalysen behöver därför känna, att han hoppat på fel tåg. Även om Almond och Easton ofta gjort det för enkelt för sig och förlitat sig på att verkligheten skall visa sig vara lika okomplicerad som deras allmänna antagande om denna, är det svårt att tänka sig vad statskunskapen skulle vara idag utan dessa bägge mäns verk. (Jämför bara det inflytande de haft på svensk statskunskap. Få avhandlingar produceras nu vilka inte på något sätt dragit fördel av Almond eller Easton. Samma sak gäller också artiklar i denna tidskrift.)

Den betydelse behavioralismen samt de riktningar Almond och Easton företräder haft för statsvetenskapligt tänkande under senare år erkänns också av Leys i hans introduktion till boken. Denna försöker dra fördel av de framsteg som gjorts och är ingalunda avsedd att vrida hjulet tillbaka till där det stod för tio år sedan. Sedd ur brittiskt perspektiv är den ett försök att överbrygga motsättningarna mellan traditionell statskunskap i England och ny statskunskap som den utvecklats främst på andra sidan Atlanten. Boken representerar vad man skulle kunna kalla den brittiska statskunskapens »new look» — ett allvarligt försök att bryta den amerikanska dominansen inom ämnet.

Anledningen till att just en grupp brittiska samhällsvetare känt sig nöjda att producera en bok av denna typ är att såväl brittisk antropologi som statskunskap har positioner att försvara. Flera ledande böcker om Afrika och Asien under 40- och 50-talen var skrivna av briter.³ Joan Vincents bidrag visar på ett övertygande sätt hur socialantropologin i Storbritannien förändrats under

² Denna sista volym har preliminärt annonserats under titeln *Crisis in Political Development*. De övriga böckerna i serien är: Lucian W. Pye (red.): *Communications and Political Development* (1963); Joseph LaPalombara (red.): *Bureaucracy and Political Development* (1963); Robert E. Ward och Dankwart A. Rustow (red.): *Political Modernization in Japan and Turkey* (1964); James S. Coleman (red.): *Education and Political Development* (1965); Joseph LaPalombara och Myron Weiner (red.): *Political Parties and Political Development* (1966).

³ Här räcker att nämna M. Fortes och E. E. Evans-Pritchard (red.): *African Political Systems* (Oxford University Press, 1940) och Thomas Hodgkin: *Nationalism in Colonial Africa* (Fredrick Muller, London 1956). Bägge dessa har varit standardverk inom antropologi och statskunskap.

senare år. Övriga kapitel åskådliggör också hur mycket i brittisk samhällsvetenskap som skett under 60-talet — i skuggan av den våldsamma utvecklingen i USA. Medan man inom amerikansk sociologi och statskunskap under det gångna decenniet varit i färd med att taga »det stora språnget» mot en värderingsfri vetenskap och universella regler för mänskligt beteende har »tillväxten» inom motsvarande vetenskapsgrenar i Storbritannien skett under mindre högljudda fanfarer. Man har där följt en mer jordbunden utveckling, i vilken fakta snarare än löst teoretiserande fått vara vägledande.

Mot denna bakgrund är det inte så konstigt att just en grupp brittiska samhällsvetare finner det angeläget att påpeka farorna med för stark tonvikt på allmänna teorier och universella regler. Dock skall det understrykas, att denna kritik legat i luften under de senaste tre åren och att en del framstående amerikanska statsvetare redan vid tidigare tillfällen manat till försiktighet.⁴

Boken antyder alltså de främsta orsakerna till att luften gått ur den funktionalistiska försöksballongen. Den första är att strävan efter en värderingsfri samhällsvetenskap måste te sig fåfång; den andra, att universella regler för mänskligt beteende ej kan användas i empirisk forskning; den tredje, att jämförelser mellan fakta från skilda sociala sammanhang ej kan utnyttjas för kontrolländamål, endast för att generera nya idéer och tolkningar av materialet. Denna kritik mot den moderna samhällsvetenskapen, i synnerhet sociologi och statskunskap, har nyligen gjorts mer utförligt och systematiskt av en annan brittiskt utbildad akademiker, Hugh Strétton.⁵ Det finns anledning att nämna detta verk här, eftersom det så övertygande stöder de tankegångar som framförs i den av Leys redigerade boken.

Man kan hålla med om det mesta som sägs i den senare. Ibland är dock kritiken eller karikatyren något överdriven. Det gäller t.ex. Leys porträtt av den moderne samhällsforskaren i u-länderna, som kommer ut med sina teoretiskt finslipade hypoteser och endast söker efter fakta som kan verifiera dessa.⁶ Han har rätt när han säger att detta kräver en hög grad av självbedrägeri. Han har dock säkert fel i att denna forskartyp skulle vara särskilt karakteristisk. Av de forskare jag träffat i Afrika under de senaste sex åren har endast en väldigt liten procent verkligen låtit sig ledas in i denna form av självbedrägeri.

Av de allmänna modeller och antaganden som tas upp i boken är det inte bara funktionalismen som kritiseras. Schaffer ger sig i kast med Webers modell av en rationalistisk-legalistisk byråkrati. Han hävdar att den har ett begränsat värde i länder där staten inte bara skall vara ansvarig för vidmakthållandet av lag och ordning utan även för främjandet av ekonomisk och social utveckling. Schaffer menar att den Weberska modellen på grund av sin hierarkiska karaktär är mer användbar för rutinartade än för nyskapande uppgifter. Den fungerar bra i stabila miljöer. Dess egenart ligger snarare i standardiserade regler för att be-

⁴ Se t.ex. Aristide Zolberg: *Creating Political Order — The Party-States of West Africa* (Rand McNally, New York 1966) och Henry Bienen: *Tanzania: Party Transformation and Economic Development* (Princeton University Press, 1967).

⁵ Hugh Strétton: *The Political Sciences* (Routledge & Kegan Paul 1969).

⁶ sid. 8.

handla vissa typer av ärenden än i att producera ett så bra resultat som möjligt.⁷ Man kan dock fråga sig om någon annan modell kan fungera i ett u-land. Schaffer och många andra administrativa experter föredrager en mindre hierarkisk, mindre formalistisk och mer socialt vänlig administrativ organisation. Denna typ av rekommendationer förbiser dock u-landssamhällets miljö, präglad av kraftiga ekonomiska och sociala klyftor, ett oerhört tunt elitskikt och frånvaron av ett allmänt utbrett effektivitetstänkande. I ett sådant samhälle kan man inte förvänta sig att en alternativ organisationsmodell präglad av jämställdhet, informellt samarbete och frånvaron av disciplinära kontrollåtgärder skall fungera. Den senare är avpassad för industri- och välfärdssamhället, medan Webers modell är mer naturlig i ett u-landssamhälle med ambitionen att häva sig ur en ekonomisk underutveckling.

»Utvecklingsförvaltningens» problem ligger därför inte så mycket i Webers irrelevans som i det faktum att både politiker och forskare väntar sig på tok för mycket av den statliga byråkratin i ett u-land, där kvalitetsskillnaden mellan olika kategorier av anställda är så markant. Weber har rätt, när han karakteriserar byråkratin i första hand som ett kontrollinstrument för de politiska makt-havarna. Erfarenheten från u-länderna visar att den kan inte vara mycket mer där. Att tro motsatsen är också att inlåda sig i självbedrägeri.

Leys tar sig an de modeller som legat till grund för så mycken utvecklingsplanering i u-länderna, inte minst Afrika. Han har valt ut Tinbergen som ett representativt och auktoritativt exempel.⁸ Ekonomer kan naturligtvis invända att Tinbergen inte är deras favorit och att många ekonomer — inte minst de som sysslät med planering i u-länderna — långt innan Leys insett begränsningarna i den av Tinbergen rekommenderade planeringsmodellen. Även om denna kritik i mitt tycke kan vara berättigad är Leys' kapitel likväl ett av de mest värdefulla i hela boken. Det är ett allvarligt och systematiskt försök att analysera planering utifrån den politiska verkligheten och inte, som oftast är fallet i böcker skrivna av ekonomer, att ignorera politiska variabler eftersom de ej kan kontrolleras.

Han utgår från att planering och politik är artschilda. De är två skilda typer av aktiviteter, som speciellt i u-länderna inte är lätta att förena. Vad som krävs för att en allomfattande utvecklingsplanering skall lyckas saknas i u-länderna: korrekt och tillförlitlig information; kontroll över ekonomin (inte minst småbrukarsektorn); politisk disciplin och kontroll; planeringsmedvetenhet bland politiker och administratörer. Att utarbeta ett planeringsdokument — utvecklingsplanen — är en förhållandevis enkel uppgift. Problemen ligger i att åstadkomma den nödvändiga politiska och organisatoriska samordningen för att omsätta planens intentioner i praktiken.

I grund och botten är det inte svårt att hålla med Leys. Kanske målar han dock bilden i väl breda penseldrag. Situationen varierar starkt från land till land, och inom ett och samma land förändras bilden snabbt till följd av nya politiska drag. Tag t.ex. Kenya och Tanzania. På grund av de bägge ländernas olikartade sociala och politiska miljöer skiljer sig också planeringsproblemen

⁷ sid. 190.

⁸ Jämför t.ex. Tinbergens bok: *Central Planning* (Yale University Press, 1964).

väsentligt. Den mer konkurrensbetonade politiska miljön i Kenya gör det svårare att uppnå samordning än i Tanzania. Tar man som sin utgångspunkt andra faktorer kan slutsatsen bli den motsatta. De administrativa institutionerna utgör t.ex. ett mycket större hinder i Tanzania än i Kenya i strävan att utsträcka en statlig kontroll över samhället. Feldman drar i sitt kapitel uppmärksamheten just till förvaltningsorganisationens begränsning.⁹ Samme man antyder också att i Tanzania de politiska ledarnas ideologiska ambitioner mycket lättare än i Kenya kommer i konflikt med fysiska och teknologiska faktorer, helt enkelt därför att i det förra landet man försöker skynda så mycket snabbare. Slutligen skall också framhållas att i Tanzania läget förändrats avsevärt på senare år. Arushadeklarationen har skapat nya förhållanden för planering av ekonomin. Landets andra utvecklingsplan (1969—74) vilar på en mycket säkrare grund än den första. Trots närvaron av många svårigheter är möjligheterna att verkställa denna betydligt bättre än fallet var med den första.

Morris-Jones behandlar i sitt kapitel sambandet mellan »politisk socialisering» och »politisk rekrytering» som dessa begrepp definierats av Almond i hans funktionsbok.¹⁰ Den förre påpekar att relationen mellan dessa bägge analytiska begrepp är mer komplicerat än vad Almond hävdar när han säger att »den politiska rekryteringsfunktionen börjar där den politiska socialiseringsfunktionen upphör».¹¹ Rekryteringsprocedurer och kanaler bidrager t.ex. till att omforma socialisering.¹²

Dowse vädjar till samhällsvetare att begränsa sitt teoretiska perspektiv i studiet av militärens roll i Afrika, eftersom vår kunskap om arméerna på denna kontinent är så liten. De allmänna antaganden och teorier som hittills kommit i bruk för att förklara militärens politiska roll har säkert lika mycket försvårat som förbättrat vår förståelse av vad som i själva verket försiggår.¹³

Precis som i andra samlingsvolymen varierar bidragen i kvalitet. Jag har här försökt draga uppmärksamheten till dem vilka enligt min uppfattning är de mest intressanta och värdefulla. Jag kan svårligen föreställa mig att de som ämnar bedriva forskning inom ämnena »utvecklingsplanering» och »utvecklingsadministration» kan förbigå Schaffers och Leys bidrag i denna bok. De är klara i sin analys och ger en mängd nya uppslag.

»*Politics and Change in Developing Countries* kommer med all säkerhet att förbli en referensbok för alla samhällsvetare med intresse för u-landsforskning. Den kommer vid en tidpunkt då mycket av forskningen, åtminstone inom ämnet statskunskap, präglas av en viss förvirring. Det självförtroende som rådde bland disciplinens företrädare inom u-landsforskningen för några år sedan har avtagit. Vår och en är på sin kant på jakt efter nya ledtrådar. Den bok som här recenserats utgör kanske den bästa hjälpen i dessa ansträngningar. Den förkastar inte allt det förgångna. Samtidigt ger den dock en klar anvisning rörande vilka begränsningar forskaren måste ta i beaktande och hur han lämpligast kan flytta sökarljuset för att utröna nya fruktbara marker.

Göran Hydén

⁹ sid. 110.

¹⁰ Almond och Coleman, *op. cit.* sid. 26—33.

¹¹ Idem., sid. 28. ¹² sid. 116. ¹³ sid. 246.

ERIC RHENMAN: *Företaget och dess omvärld. Organisationsteori för långtidsplanering*. 199 sid. Sthlm 1969. Pris kr 36: —. Bonniers.

Erik Rhenman är väl utanför det företagsekonomiska området främst känd för sin s.k. intressentteori, som utgår från idéer om en inneboende balans eller harmoni mellan ägare, anställda, leverantörer m.fl. grupper i de enskilda företagen. Denna teori har som bekant under slutet av 1960-talet blivit föremål för åtskillig debatt och en som det förefaller mig välgrundad kritik. På senare år har Rhenman bl.a. varit sysselsatt med forskning inom Stiftelsen Företagsadministrativ Forskning (SIAR) och verksam som konsult inom både statlig och privat företagsamhet. I samband därmed har han fått mycket av materialet till sin senaste bok om företaget och dess omvärld. Även detta arbete förtjänar att uppmärksammas i vidare kretsar och inte minst av statsvetarna.

I förordet anger Rhenman, som brukligt är numera, en »samhällstillvärd» utgångspunkt. Han talar — med citat från bl.a. Marcuse — om den i dagens samhälle helt rubbade balansen mellan de ekonomiska intressena och andra, trycker på behovet av att hävda andra värderingar än de snävt ekonomiska och pläderar för att genom organisationsteorin styra företagen att tillgodose samhällets krav och behov. Den gamla intressentschematiseringen var, har Rhenman nu funnit, kanske mer hämmande än givande. I allmänhet går det inte att finna förklaringen till en organisations problem inom organisationen själv. Rhenmans intresse, som tidigare avsåg organisationernas interna *arbetsmiljö*, har därför inriktats på deras *värdemiljö* (de olika, ibland oförenliga bedömningar av hur väl organisationen fungerar som görs i och utanför den) och de konflikter som uppstår vid motsättningar inom denna miljö. Han räknar med tre idealtyper av miljöer: 1. *Laissez-faire-miljöer*, där överordnade normer och värderingar är organisationsorienterade, dvs. där företaget bedöms med hänsyn till sin egen framgång (vanligen vinsten). 2. *Politiska miljöer*, där de överordnade värderingarna är miljöorienterade och företagen bedöms med hänsyn till sina effekter för omgivningen. 3. *Blandmiljöer*, som är ett mellanting mellan 1 och 2. Deras betydelse växer ständigt enligt Rhenman, som sätter dem i relation till det svenska blandekonomiska systemet.

En central punkt i Rhenmans teori är att en organisation ofta får problem när det uppstår bristande överensstämmelse mellan dess värdemiljö och dess värdesystem. Till grund för värdesystemet ligger mål, föreskrivna av företagets ledning. Målen indelas i *strategiska* och *institutionella*. De förra är organisationsorienterade föreställningar om maximal eller tillräcklig vinst, storlek o.d. De senare (organisationens mission) är föreställningar om önskvärda effekter av organisationens verksamhet på den omgivande miljön. I och med nästa element i teorin, klassificeringen av organisationerna i fyra idealtyper, ser vi vart Rhenman vill komma. *Marginella organisationer*, dvs. småföretag, saknar både strategiska och institutionella mål. *Storbolag* har en strategisk ledning men inga institutionella mål. Båda dessa företagstypers värdesystem stämmer bäst överens med laissez-fairemiljön och löper allvarliga risker att hamna i svårigheter särskilt i en politisk miljö men även i en blandmiljö. *Appendixorganisationer* är ett slags »utskott» av en moderorganisation, t.ex. statliga företag och verk i förhållande till departementen. De har en institutionell men ingen strategisk ledning och är bäst anpassade

i en politisk miljö. Det finns dock, menar Rhenman, vissa mekanismer som gör att de tenderar att flytta sig till en friare miljö. *Institutioner*, slutligen, har både strategiska och institutionella mål. Denna företagstyp, som man finner inom såväl privat som statlig verksamhet, har störst möjligheter i en blandad miljö.

Boken lanserar en konvergensteori, anpassad till den moderna kapitalistiska blandekonomin behov och med den idealtypiska »institutionen» som starkaste företagsenhet med både inre och yttre mål och stöd. Institutionerna är för Rhenman självklara politiska maktcentra i ett samhälle som han anser präglas av a-ideologisering och värderelativism. Institutionsledaren måste utveckla stor politisk skicklighet samt behöver en betydande personlig auktoritet och tillgång till maktmedel som bör användas nyanserat. En metod som han ofta måste tillgripa är att »med en mycket begränsad makt förlita sig på, sin förmåga att på lång sikt successivt åstadkomma de förändringar som är nödvändiga. I ett första steg måste han kanske bryta ned ett politiskt system som är ett hinder för de förändringar som han senare vill genomföra» (s. 118). För att den egna strategiska planeringen skall vara möjlig måste enligt författaren både storbolag och institutioner dominera sin miljö, eller som han mer rakt på sak uttrycker det »utveckla och tvinga på miljön nya överlägsna systemlösningar». Frågan om samhället har behov av och möjligheter att skydda sig mot en sådan medveten exploatering av miljön tycks inte intressera Rhenman. Överhuvudtaget förefaller det som om han tilldelar den samhällspolitiska styrningen en mycket underordnad roll. I en a-ideologiserad blandmiljö kommer denna för allt fler stora organisationer till uttryck genom en institutionell ledning som via kombinationer av samhällsmedvetna målsättningar och strategisk långtidsplanering utövar sin dominans över omgivningen.

Av särskilt intresse är, att Rhenman ej gör någon skillnad mellan statliga och privata organisationer. Stora sådana måste anpassa sig till en blandmiljö, vilket för de statliga innebär större frihet från yttre politisk kontroll och för de privata ökad hänsyn till den politiska miljöns värderingar. Den mest typiska institution som Rhenman och hans kolleger träffat på är ett statligt verk, där en i generaldirektörens hand samlad strategisk och institutionell ledning uppnåtts genom en successiv frigörelse från det departement som tidigare formulerat målen, en frigörelse i vilken Rhenman som konsult verksamt deltog (s. 53, 103).

Appendixorganisationerna — till vilka flertalet statliga verk kan räknas — företer ofta en strävan att utvecklas från besvärande bundenhet till moderorganisationen och tenderar att institutionaliseras eller omvandlas till storbolag. Huvuddelen av de moderorganisationer som Rhenman och hans medarbetare kommit i kontakt med i sitt konsultarbete beskrivs som »helt saknande förmågan att formulera mål», något som starkt bidrar till denna tendens. I sådana lägen tänker sig Rhenman t.o.m. att appendixorganisationen kan se huvudmannen som en del av den miljö man skall exploatera. Han pekar också med exempel på hur en appendixorganisation som önskar dominera sin huvudman kan gå till väga. Politiskt är Rhenmans framställning och material i dessa delar av mycket stort intresse.

Denna bok uttrycker samma ideologiska grundsyn som intressentteorin. Den ger via ett stort antal konkreta exempel — med anonymiserade företag — en god bild av organisationspolitiska metoder, möjligheter och samverkansformer i den moderna kapitalistiska blandekonomin. Den visar också vilken betydelsefull och

politiskt intressant funktion organisationskonsulter som Rhenman fyller, inte minst på det statliga området.

Rhenman menar att det centrala i hans rapport är satsen att samhället kan få de företag och de företagsledare som det behöver och avser att genom sina organisationsteoretiska insatser i någon mån medverka till detta. Men när man studerar Rhenman finner man att det snarare är företagets och toppfunktionärernas intressen som dominerar och hävdas. Det är inte så mycket fråga om att genom organisationsteorin styra företagen att tillgodose samhällets krav som att utveckla, att det för företagen gäller att styra samhällets krav och behov. Men för Rhenman synes dessa frågeställningar vara i hög grad identiska. Intressegemenskapen ifrågasätts aldrig. Sätillvida är Rhenmans organisationsteori lika mycket en politisk teori och en modell av ett samhälls- och styrsystem, som inte alla finner självklart önskvärt.

Staffan Rylander

THOMAS CHR. WYLLER: *Landsforbund og Lønnskamp*. Oslo, J.W. Cappelens Forlag 1969.

Den för ett par år sedan 50-årsjubilerande norska fackliga huvudorganisationen Embetsmennesenes Landsforbund — ungefärligen motsvarande det svenska Statstjänstemännens Riksförbund — har ägnats en organisationsstudie, »Landsforbund og Lønnskamp». Författare är professor Thomas Chr. Wyller, känd för sina arbeten om den norska motståndsrörelsen under ockupationen. Boken är sätillvida unik — enligt författaren — som det ej tidigare i något land gjorts en motsvarande undersökning av en sammanslutning för statstjänstemän.

I Norge — liksom för övrigt även i Sverige — kännetecknades 1910-talet av en kraftig ökning av antalet anställda i offentlig tjänst. Inflationen under första världskriget drabbade tjänstemannagrupperna inom den offentliga sektorn avsevärt hårdare än de privatanställda. Grundvalen för de offentliganställdas löner utgjordes av en allmän löneroglering från år 1872. Därtill kom som ett konserverande element den förhärskande ekonomiska teorin om sparsamhet. För de privatanställda var de formella och faktiska hindren för en anpassning av lönenivån till levnadskostnaderna ej så stora, menar Wyller. Från de offentliganställda stiger under de aktuella åren »et unisont jammerkor», för att citera ett av de många expressiva uttryck som karakteriserar Wyllers stil. Vad beträffar den här aktuella kategorin (bl.a. domare, officerare och präster) uppfattade man ej förhållandet mellan sig och staten som ett motsatsförhållande av samma slag som i det privata arbetslivet. Att strejka var moraliskt uteslutet och för övrigt ännu ej tillåtet för ifrågavarande grupper. Många torde ha känt en identifikation mellan sina och statens intressen, och man var därför hänvisad till argument, krav och böner. År 1917 företogs en allmän löneroglering, men prisutvecklingen gjorde denna snabbt otillräcklig.

Det var mot denna bakgrund som den tämligen löst hopknutna topporganisatio-

nen »Embetsmændenes Fællesudvalg» (EF) kom till under år 1918. Den bestod till en början av tio primärföreningar med sammanlagt 3 000 medlemmar. År 1969 hade organisationen växt till 54 föreningar med närmare 17 000 medlemmar, dvs. 75 % av det potentiella medlemstålet. De största grupperna utgjordes, och utgörs fortfarande, av domare, officerare, präster och ingenjörer. Majoriteten var otvivelaktigt socialt konservativa men de anammade en ny tids syn på förhållandet till statsmakten. Den företrädde ej nödvändigtvis allas gemensamma intressen. Statens tjänstemän hade gemensamma intressen att försvara gentemot staten.

Under dessa år grundläggs det under lång tid bestående mönstret för organisationerna på tjänstemannasidan i Norge. Ungefär samtidigt med EF:s tillblivelse organiserar sig bl.a. post- och järnvägsfunktionärerna i vad som senare fick namnet »Statstjenestemannskartellet», anslutet till LO. År 1923 går tjänstemän i mellangraderna, bl.a. telegrafister och underofficerare, samman i »Statstjenestemannaforbundet».

Ur det historiska avsnittet i boken må några milstolpar i de norska statstjänstemannaorganisationernas historia beröras. En förhandlingsrättslag kom till år 1933. Viktigare än de rättigheter lagen gav eller kodifierade var, menar Wyller, lagens tillkomsthistoria. De tre huvudorganisationerna spelade här lagstiftarens roll i förhandlingarna med regeringen. När lagförslaget framlades för Stortinget fanns ej längre utrymme för några ändringar. Den måste antas i oförändrat skick. Nästa milstolpe i lagstiftningsarbetet utgjorde lagen om arbetstvister år 1958. Även denna gång deltog de tre huvudorganisationerna aktivt i lagens tillkomst. Den innebar att reglerna för den privata sektorn i allt väsentligt överfördes på den offentliga, t.ex. principerna om fredsplikt och medling. Men lagen gav också de tre existerande huvudorganisationerna en starkare ställning. Genom lagens tillkomst tvingades Embetsmændenes Landsforbund (EF genomförde namnändringen 1938) vidta organisatoriska förändringar för att motsvara de ökade krav som inte minst statsmakterna ställde.

Den bild Wyller tecknar av EF/EL ger ej intryck av vare sig yttre dynamik eller inre motsättningar. Dess utveckling mot en modern huvudorganisation för tillvärtagande av medlemmarnas intressen går långsamt och utan större påvisbara inre stridigheter om verksamhetens inriktning. Organisationens utveckling påverkas mera av de yttre omständigheternas tryck (framför allt lagstiftningen) än av medlemmarnas önskan att ge sin huvudorganisation en starkare ställning. En parentes i EL:s historia utgör det misslyckade och senare upplösta organisatoriska samgåendet med Norges Akademikerförbund, bildat år 1950 med det svenska SACO som modell. En svensk läsare kan i detta, liksom andra, avsnitt finna flera roande paralleller med svenska förhållanden.

Vilken handlingslinje har EF/EL ansett sig kunna följa för att hävda sina intressen? Wyller betonar kraftigt betydelsen av kontakterna och samspelet med de två övriga statstjänstemannaorganisationerna. Särskilt förbindelserna med den LO-anslutna Kartellen tycks ha varit av avgörande betydelse för EF/EL:s möjligheter att hävda sina intressen. Någon egentlig redovisning av hur samarbetet har gestaltat sig ges emellertid ej. Intressant är påpekandet av den nästan totala avsaknaden av kontakter med de politiska partierna och med Stortinget. Wyller ser detta som en följd av organisationens partipolitiska neutralitet respektive

insikten om var den verkliga makten ligger. För statstjänstemännens del ligger denna i lönedepartementets personaldirektorat.

Hur såg medlemmarna på sin egen organisation och dess funktion? Två huvudlinjer (som för övrigt går igen i de flesta organisationer) kan spåras utan att för den skulle ha varit speciellt renodlade, än mindre klart uttalade. Materialet har uppenbarligen endast gett författaren möjlighet att kortfattat beskriva dels önskemålet om ett starkt och självständigt sekretariat, dels önskemålet att säkra huvudmännens inflytande. Samma problematik går för övrigt igen i primärföreningarna. Viktigare än principiella funderingar på detta område är organisationsledarnas personlighet och detta ger Wyller också exempel på.

I ett särskilt avsnitt analyseras de handlingsmetoder som EF/EL valde. För en organisation som den här aktuella som till stor del består av befattningshavare i arbetsgivarposition var det särskilt svårt att renodla det gemensamma arbetstagarintresset gentemot arbetsgivaren/staten. Utvecklingen dithän gick långsamt. Fram till 1960 förlitade man sig på sina egna goda arguments genomslagskraft. Liksom ett sekel tidigare hävdade man att det låg i statens eget intresse att ge sina befattningshavare en god lön, för att säkra en god arbetsprestation och för att med framgång kunna konkurrera med den privata sektorn om de bästa kapaciteterna. År 1960 accepterade emellertid organisationen för första gången möjligheten att vidta stridsåtgärder. Det har dock ej varit fråga om att använda strejkvapnet utan fastmer *hotet* om strejk. Wyller ger här en intressant redogörelse för den plats detta hot fått och de taktiska problem detta innebär för EL:s verksamhet.

Man saknar dock en djupare analys av det diskutabla motsatsförhållandet arbetsgivare—arbetstagarare vad beträffar de högre statstjänstemännen. Vad är staten? Wyller konstaterar att i äldre tider nära nog identifikation ansågs föreligga mellan de två parterna. Den gradvisa upplösningen av denna identifikation bekräftades av lagstiftaren senast med 1958 års lag om arbetstvister. En svensk läsare — med SACO-konflikten och de senaste årens lönerörelser på statstjänstemannansidan i färskt minne — frågar sig dock om inte pendeln nu håller på att svänga tillbaka. Innebär ej debatten om ett starkt samhälle och ökad jämlikhet att man på många håll och från nya utgångspunkter nu åter närmar sig den gamla synen på staten som bärare av allas gemensamma intressen? En sådan utveckling måste få konsekvenser för statstjänstemännens organisationer.

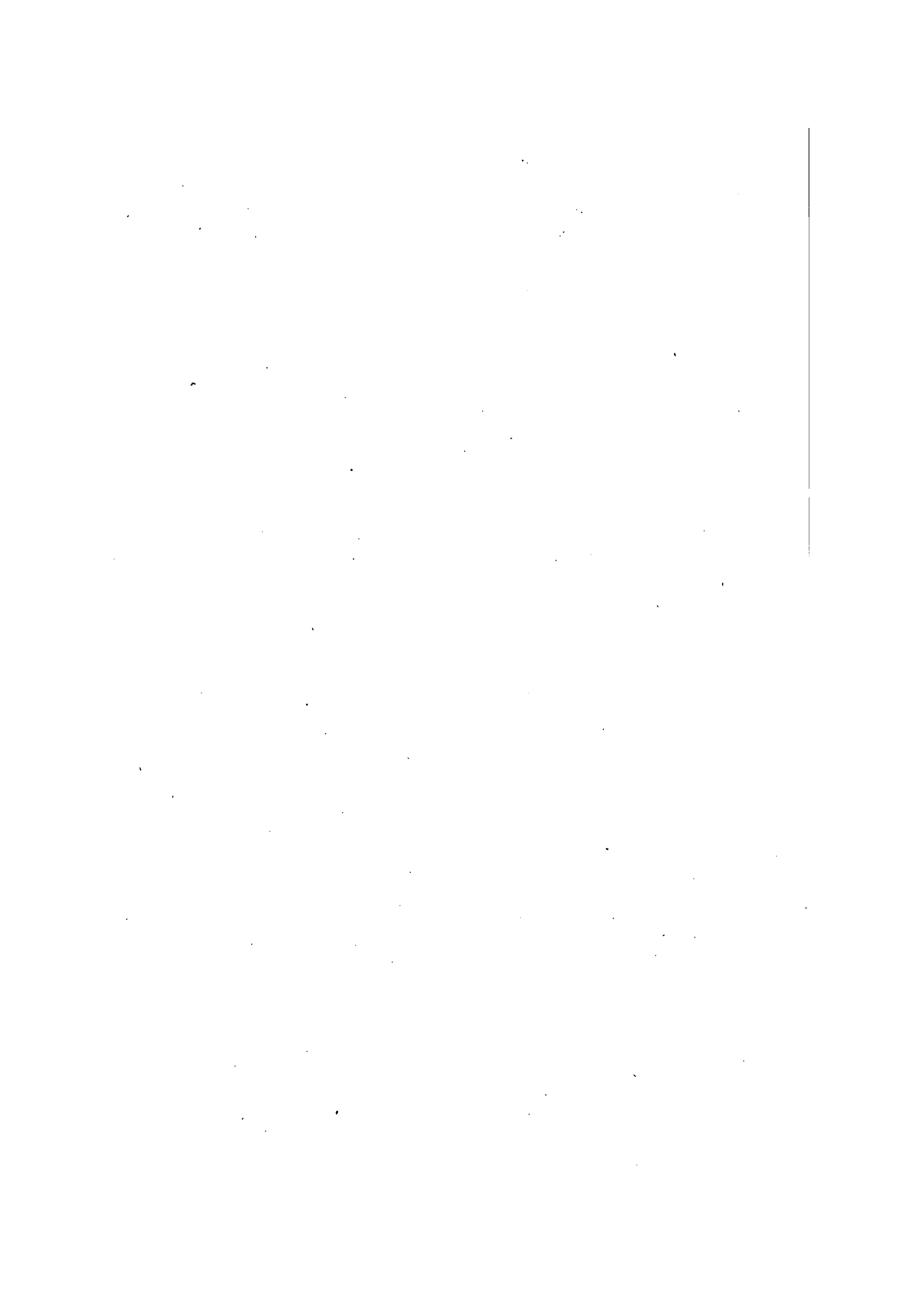
Till den centrala frågan om organisationens roll i den existerande maktstrukturen återkommer författaren i olika sammanhang men utan att kunna ge mer än en antydning om EL:s del däri. EL sökte påverka men blev självt i hög grad påverkat av yttre faktorer. Till den tidigare refererade bristen på kontakter med Stortinget bör fogas iakttagelsen under 60-talet att EL blev opåverkat av den skiftande parlamentariska situationen i Norge. Wyller noterar att förhandlingssystemet är relativt slutet, varigenom den vanliga demokratiska beslutsprocessen via partier och parlament ej får någon inverkan på detta speciella område. Frågan om inflytande i motsatt riktning, dvs. EL:s och andra organisationers inflytande på den politiska processen, ges ej något svar. Materialet räcker till att ställa och belysa en rad frågeställningar, ej till att dra några slutsatser.

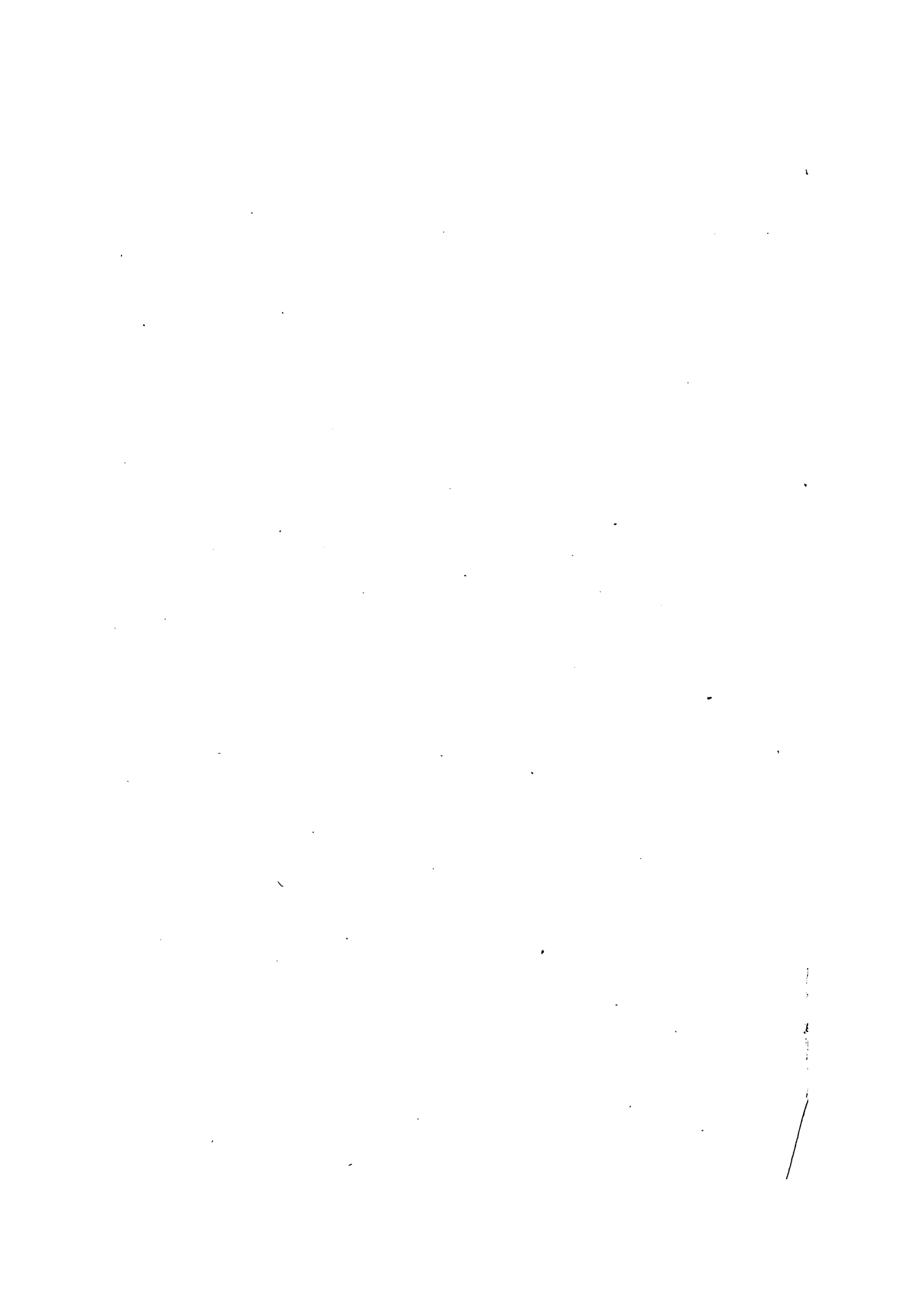
I ett särskilt kapitel söker författaren analysera de olika faserna i en central löneförhandling inom den offentliga sektorn, inte blott det yttre händelseförloppet

utan även relationerna deltagarna emellan. Han beskriver löneuppgörelsen som »en konfliktlösande mekanism av konservativ karaktär». Alternativen är lagstiftning, dom eller auktoritära beslut. Systemet utformar en särskild personlighetstyp bland organisationernas företrädare som ej ger utrymme för korsfararen med den brinnande tron på det rättfärdiga i sin sak. Man samlar sig i stället under Personaldirektoratets valspråk »Vad som är rätt och orätt, det får man ta mig faen förhandla om!»

Boken om Embetsmännens Landsförbund må vara ett förstlingsarbete på sitt område — den besvarar frågor huvudsakligen om en, och en relativt obetydlig, facklig organisations utveckling och verksamhet — men den ställer än fler frågor om organisationernas roll i den demokratiska beslutsprocessen.

Finn Bergstrand

Handwritten scribbles and marks in the bottom left corner, possibly including a signature or initials.

A horizontal line drawn near the bottom right of the page.

A vertical line drawn near the top right of the page.

Till redaktionen insända skrifter

- Board, Joseph B., Jr., *The Government and Politics of Sweden*. Houghton Mifflin.
- Boheman, Erik, *Tankar i en talmansstol*. Norstedts.
- Bruzelius, Anders, m.fl., *Sociallagarna. VIII. Bostadslån och bostadsbidrag*. Håkan Ohlssons.
- Brändström, Dan, m.fl., *Län, landsting, kommun*. Prisma.
- Helén, Gunnar, *Politik för ett mänskligare samhälle*. Aldus.
- Holm, Erik, *Stormaktspolitiken 1968—1969*. Utrikespolitiska institutet.
- Houn, Franklin W., *Den kinesiska kommunismens historia*. Wahlström & Widstrand.
- Johansen, Leif, *Den offentliga sektorns ekonomi. II*. Wahlström & Widstrand.
- Johanson, Curt, *Lantarbetarna i Uppland 1918—1930*. Svenska Bokförlaget.
- Lakeman, Enid, *How Democracies Vote*. Faber and Faber.
- Lindblad, Ingemar, *Etermediernas värld*. Bonniers.
- McClelland, Charles, *Internationella relationer*. Wahlström & Widstrand.
- Moberg, Vilhelm, *Min svenska historia. I*. Norstedts.
- Olsen, Johannes, *Studier i normer för jordeboksräntan i Skåne 1668—1720*. Eget förlag.
- Dens., *Suezkrisen i svensk dagspress 20/7 till 10/8 1956*. Eget förlag.
- Dens., *D:o engelsk version*.
- Ortmark, Åke, *De okända makthavarna*. Wahlström & Widstrand.
- Runeby, Nils, *Den nya världen och den gamla*. Svenska Bokförlaget.
- Salisbury, Harrison E., *Krig mellan Ryssland och Kina*. Aldus.
- Svensson, Sven, *Enkammarriksdag*. Almqvist & Wiksell.
- Wieslander, Hans (utg.), *De politiska partiernas program. Tredje uppl.* Prisma.

